

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

№ 4 (8) / 2005

У номері:

- *Стан, проблеми та перспективи розвитку інформаційної служби органів внутрішніх справ України на основі системної інформатизації*
- *Перспективи подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні*
- *Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект)*
- *До питання застосування у правотворчості понять “інформація” та “дані”*
- *Проблеми правового регулювання обігу конфіденційної інформації про особу на фондовому ринку України*
- *Принципи побудови проблемно-орієнтованого тезауруса “Судова практика”*
- *До питання щодо створення реєстру виборців, учасників референдуму*
- *Удосконалення системи масово-роз’яснювальної і консультативно-методичної роботи з платниками податків в Україні як проблема податкової інформатики*
- *До питання математичного моделювання в теорії управління соціальними системами*
- *Правові аспекти застосування штучних нерівностей для обмеження швидкості транспортних засобів*
- *Розпорядження Президента України від 05.08.2005 р. № 1142/2005-рп*
- *Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 13 грудня 1999 року “Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства”*

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ,
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

До відома авторів

Постановою Президії ВАК України від 08.06.2005 р. № 2-05/5 журнал “Правова інформатика” включено до переліку наукових фахових видань з юридичних наук.

Редакційна колегія журналу звертає увагу авторів статей, які подаються на розгляд та відбір для друку, на необхідність дотримання правил, встановлених Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”.

У зв’язку із зазначеним необхідно:

1) подавати статтю, виготовлену у друкарський спосіб, та її електронний варіант (структура та зміст якого повністю відповідає друкованому варіанту) у вигляді файла:

- у текстовому редакторі – *Word*, шрифт – *Times New Roman*, з розширенням – *.doc*, кегль – 12;
- відстань між рядками – 1 інтервал;
- параметри сторінки: формат А4, розташування тексту (таблиці) книжне, береги поля (верхній, нижній, лівий і правий краї) – 20 мм.

Стаття повинна передбачати наявність таких структурних елементів:

- УДК;
- ім’я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання автора;
- назва статті;
- анотація (2-3 речення);
- розв’язання проблеми:
  - постановка проблеми в загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
  - аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
  - формування цілей статті (постановка завдання);
  - виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;
  - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок;
- використана література (за умов додержання державних стандартів);
- підпис, адреса, телефон автора;

2) подавати письмовий експертний висновок на статтю, підписану особою, яка має науковий ступінь. Висновок повинен висвітлювати такі питання:

- актуальність теми;
- новизна та обґрунтованість одержаних висновків;
- наукова (практична) цінність результатів.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

ЗАСНОВАНИЙ
У ГРУДНІ 2003 РОКУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ
ІНФОРМАТИКИ, ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

ВИХОДИТЬ
ЩОКВАРТАЛЬНО

№ 4 (8)

жовтень – грудень
2005

Редакційна колегія:

М.Я. ШВЕЦЬ (*голова редакційної колегії*), В.М. БРИЖКО (*заступник голови*),
М.І. КОВАЛЬ (*заступник голови*), В.В. БОНДАР, В.Д. ГАВЛОВСЬКИЙ, О.В. ГЛАДКІВСЬКА,
І.Б. ЖИЛЯЄВ, Л.М. ЗАДОРЖНЯ, А.П. ЗАКАЛЮК, І.О. ЗДЗЕБА, Р.А. КАЛЮЖНИЙ,
О.Л. КОПИЛЕНКО, О.Д. КРУПЧАН, О.П. ОРЛЮК, О.В. ПЕТРИШИН, В.М. ПОПОВИЧ,
Б.В. РОМАНЮК, М.Я. СЕГАЙ, В.М. СЕЛІВАНОВ, І.В. СЕРГІЄНКО,
В.П. ТИХИЙ, Ю.М. ТОДИКА, В.М. ФУРАШЕВ,
В.Г. ХАХАНОВСЬКИЙ, В.С. ЦИМБАЛЮК, В.К. ШКАРУПА

Засновники:

Науково-дослідний центр
правової інформатики
Академії правових наук України,
Інститут законодавства
Верховної Ради України

Редакція:

01032, м. Київ-32,
вул. Саксаганського, 110-В
Тел.: 234-94-56, 246-48-58
Факс: 234-55-60
e-mail: bib_rada@i.kiev.ua

Виготовлено:

Київська філія
державного підприємства
Науково-дослідного
економічного інституту
Міністерства економіки України

З М І С Т

- 5 **В. БУРЖИНСЬКИЙ.** Стан, проблеми та перспективи розвитку інформаційної служби органів внутрішніх справ України на основі системної інформатизації
- 13 **В. ФУРАШЕВ.** Перспективи подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні
- 18 **В. ЦИМБАЛЮК.** Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект)
- 31 **В. БРИЖКО.** До питання застосування у правотворчості понять “інформація” та “дані”
- 38 **А. МАРУЩАК, С. ДРАЧУК.** Проблеми правового регулювання обігу конфіденційної інформації про особу на фондовому ринку України
- 44 **М. ШВЕЦЬ, Ю. КЛИМАШЕВСЬКА, С. ДОРОГИХ.** Принципи побудови проблемно-орієнтованого тезауруса “Судова практика”
- 54 **М. КОВАЛЬ, В. ФУРАШЕВ.** До питання щодо створення реєстру виборців, учасників референдуму
- 64 **В. КВАСОВ, О. ЗАРЕМБА.** Удосконалення системи масово-роз’яснювальної і консультативно-методичної роботи з платниками податків в Україні як проблема податкової інформатики
- 69 **О. ГЛАДКІВСЬКА, Л. БЕССІДНА.** До питання математичного моделювання в теорії управління соціальними системами
- 74 **Б. РАЦБОРИНСЬКИЙ.** Правові аспекти застосування штучних нерівностей для обмеження швидкості транспортних засобів
- 79 **ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ**
- Розпорядження Президента України від 05.08.2005 р. № 1142/2005-рп
  - Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 13 грудня 1999 року “Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства”
- 91 **ОФІЦІЙНО**
- Постанова Верховної Ради України від 16.01.2003 р. № 441–IV (*витяг*)
  - Постанова президії Вищої атестаційної комісії України від 21.05.03 р. № 26–11/5 “Про зміну паспорта спеціальності”
- 93 **ДИСЕРТАЦІЙНІ РОБОТИ** зі спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (*витяг із списку робіт БД НДЦПІ АПрН України*)
- 94 **До відома читачів**

Рекомендовано до друку Вченою радою НДЦПІ АПрН України, протокол № 8 від 29.08.2005 р.

Створення оригінал-макета – В. Брижко. Редактор – А. Москаленко.

Формат 70 x 108/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Офсетний друк. Ум. друк арк. 7,7. Обл. вид. арк. 7,7.

Тираж: 100 прим. – паперовий варіант, 1000 прим. – електронний варіант на CD-ROM.

УДК 004.9:34

В. БУРЖИНСЬКИЙ, начальник Департаменту
інформаційних технологій МВС України

СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

***Анотація.** У статті проаналізовано сучасний стан та проблеми інформаційної служби органів внутрішніх справ України. Розроблено концептуальні принципи щодо створення якісно нового рівня інформаційного забезпечення.*

I. Аналіз стану інформаційної служби ОВС України

Стрімкий розвиток технічних засобів та інформаційних технологій позитивно впливає на рівень інформаційно-аналітичного забезпечення органів внутрішніх справ. На даний час у центральному апараті та обласних структурах накопичуються, обробляються та використовуються значні обсяги інформаційних ресурсів практично за всіма напрямками діяльності органів внутрішніх справ.

Оперативно-розшукова діяльність забезпечується використанням інтегрованого банку даних, який складається з відомостей про:

- осіб криміногенних категорій (1,6 млн. зі щорічним збільшенням на 150 тис.), серед яких:
  - раніше засуджені та особи, які притягуються до кримінальної відповідальності (в тому числі неповнолітні) за вчинення умисних злочинів;
  - особи, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин і перебувають на диспансерному обліку;
  - психічно хворі, які становлять небезпеку для оточуючих;
  - утримувачі притонів;
  - особи, які займаються проституцією;
  - особи, затримані за бродяжництвом;
- інші категорії осіб, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ і схильні до вчинення злочинів.
  - викрадені транспортні засоби (195 тис. по Україні та 1,6 млн. по країнах СНД);
  - викрадені мобільні телефони (14,6 тис.);
  - зареєстровану в Дозвільній системі МВС мисливську, спортивну, газову зброю громадян і організацій, табельну зброю ОВС, МО, Держприкордонслужби, СБУ, Держмитслужби, Державного департаменту з питань виконання покарань, Управління державної охорони, а також викрадену, вилучену номерну стрілецьку зброю (1,47 млн. зареєстрованої, 103 тис. викраденої та вилученої);
  - розшук злочинців та держборжників по Україні та країнам СНД (170 тис.), безвісти зниклих (3,5 тис.);
  - викрадені, вилучені предмети антикваріату (990);
  - втрачені паспорти (600 тис.).

Крім того, для інформаційно-аналітичного забезпечення оперативних підрозділів ОВС використовується підсистема “ОРІОН” обласного та центрального рівнів, якою систематизовано 2,3 млн. агентурно-оперативних відомостей стосовно осіб та 620 тис. тяжких злочинів, вчинених на території України (Рис. 1).

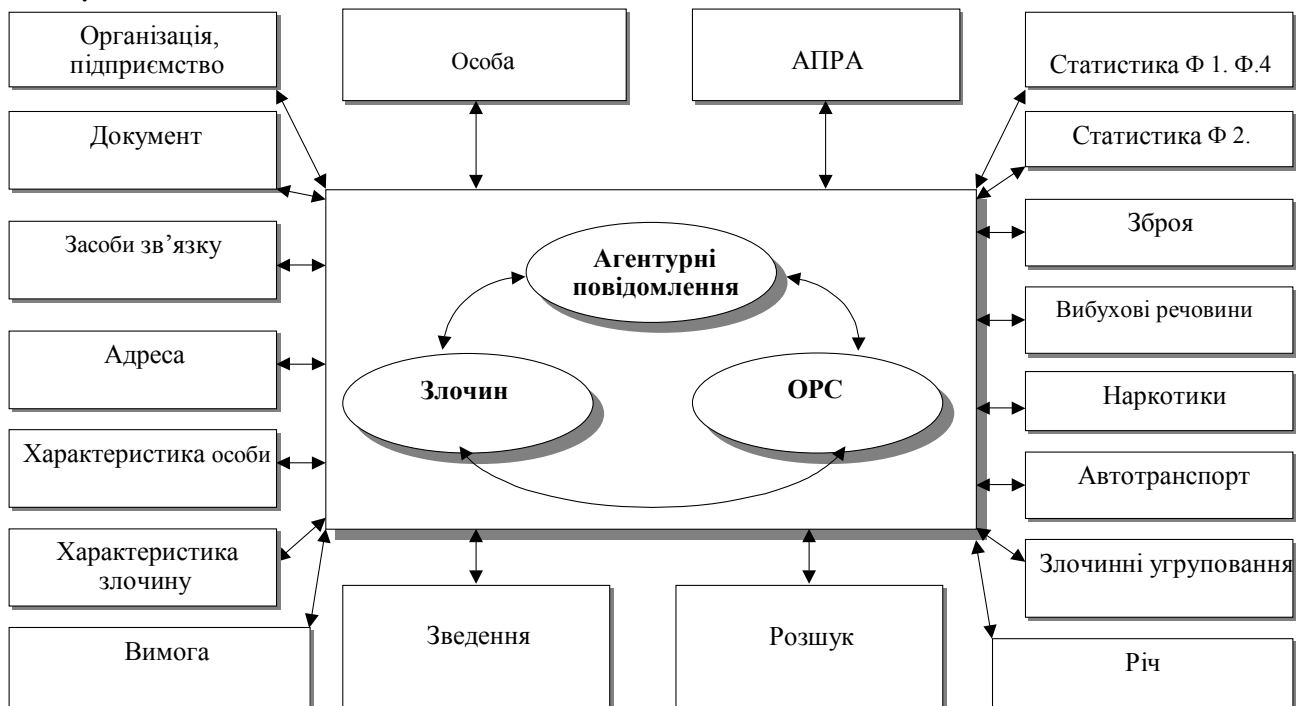

Рис. 1. Структура інтегрованого банку даних “Оріон”

Ефективність використання оперативно-розшукових фондів інформації безпосередньо пов'язана з кількістю звернень за запитами на перевірку. Таких звернень протягом поточного року було близько 2 млн. Це сприяло розкриттю 123 тис. злочинів, розшуку 1200 транспортних засобів, затриманню 1591 злочинця, що перебували в розшуку в Україні, та 543 – на території СНД, затриманню 279 злочинців, які розшукувались країнами СНД.

Зазначене свідчить, що можливості оперативного доступу до інформаційних відомостей, систематизованих у комп'ютерних банках даних, забезпечує їх ефективне використання. Значною мірою цьому сприяло створення корпоративної комп'ютерної мережі МВС, що об'єднує каналами передачі даних обласні УМВС з МВС.

Значні удосконалення та систематизація відбуваються в оперативно-довідкових та дактилоскопічних підсистемах. Загальний обсяг їх по Україні становить 24 млн. облікових документів, з яких 5,5 млн. зосереджено на центральному рівні, обсяг дактилоскопічних картотек – 10 та 3 млн. відповідно.

Постійно зростає кількість запитів на перевірку по оперативно-довідковій картотеці (ОДК) від правоохоронних органів та судів. Протягом поточного року щоденно в ОДК обробляється 5500 вимог та надається близько 1500 змістовних довідок про наявну інформацію. Водночас щомісяця реєструється 7 тис. документів та 10 тис. повідомлень про переміщення засуджених. Забезпечення цієї роботи в умовах обмеженої штатної чисельності можливе лише шляхом використання сучасних інформаційних технологій. Тому створено комп'ютерну інформаційну систему, яка забезпечує комп'ютеризоване ведення та використання обліку, а для відпрацювання вимог правоохоронних органів в УМВС областей, СБУ, ГУБОЗ МВС встановлено спеціалізовані комп'ютерні робочі місця (232 по Україні), які, використовуючи канали корпоративної мережі МВС, забезпечують відпрацювання запитів без пересилання їх поштою.

Наказом МВС від 26.03.02 №301 визначена поступова комп’ютеризація обласних ОДК. На даний час всі УМВС забезпечують ведення оперативно-довідкового обліку використанням єдиного для всіх структур програмного забезпечення.

Найефективнішим для забезпечення ідентифікації осіб, слідів, вилучених з місця вчинення злочину тощо, залишається дактилоскопічний фонд інформації. Широке його використання гальмується обмеженими пошуковими можливостями ручного картотечного обліку. Саме це і зумовило необхідність створення центральної автоматизованої дактилоскопічної системи. На даний час реалізовано перший етап централізованої дактилоскопічної системи, створено центральний банк даних (2,6 млн. дактокарт підоблікових осіб) та встановлено в підрозділах інформаційної служби УМВС областей спеціалізовані графічні станції поточного вводу дактокарт, що надходять на облік, та завантаження їх до центрального банку даних та виконання ідентифікаційних завдань. Лише протягом поточного року з використанням центрального дактилоскопічного банку даних проведено 6,9 тис. перевірок, внаслідок чого встановлено анкетні дані 883 осіб (Рис. 2).

Оперативно-довідкові фонди інформації

Оперативно-розшукові фонди інформації

Дактилоскопічні фонди інформації

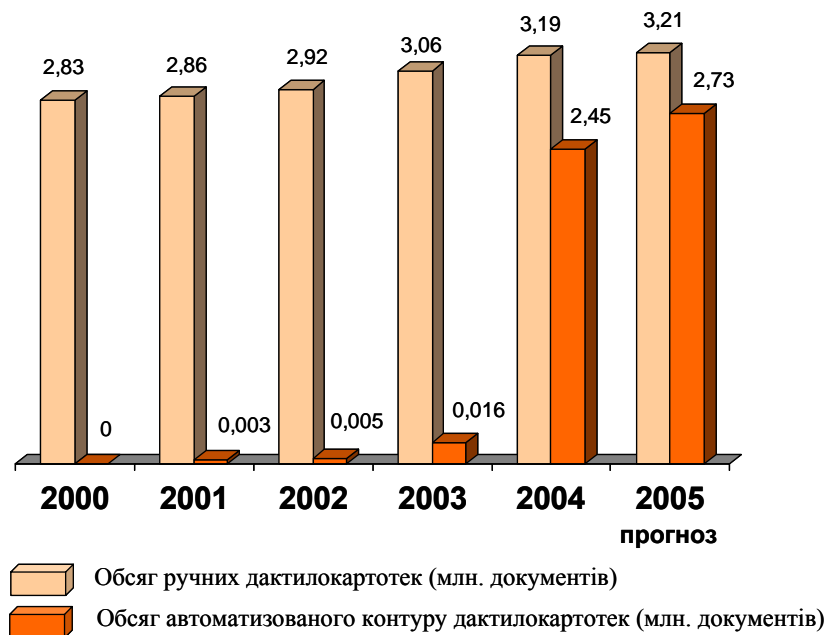

Рис. 2. Динаміка зростання об’ємів банків даних та їх використання

На виконання указів та доручень Президента України, урядових програм та міждержавних угод Департаментом інформаційних технологій МВС України забезпечується інформаційна взаємодія на міжвідомчому та міждержавному рівнях. Останнім часом цьому приділяється значна увага. Так, поряд з виконанням діючих угод (Держфінмоніторинг, ДПА, Держмитслужба, СБУ, МІБ) безпосередня участь департаменту забезпечується у відпрацюванні нових програм (АРСЕНАЛ, БУМАД, Електронний уряд, ГУУАМ, Національна програма інформатизації, ЄДАПС та ін.). Кожна з них потребує значних фінансових та людських ресурсів, забезпечення якими недостатнє.

Слід звернути увагу і на Державний архів МВС, що знаходиться в структурі департаменту. В Державному архіві МВС та його структурних підрозділах у ГУВВ та ГУ-УМВС зберігається 3 млн. архівних справ, 870 тис. з яких мають постійний термін зберігання і є складовою Національного архівного фонду України, 875 тис. архівних справ по особовому складу. Все це забезпечується недостатньою чисельністю співробітників (86 – по Україні, зокрема 7 – у МВС). Відсутність приміщень для обладнання сховищ та їх аварійний стан унеможливує приймання архівних документів, що призводить до їх втрат. Повністю завантажені сховища в МВС, ГУ МВС в АР Крим, Київській області, УМВС у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській, Харківській та Хмельницькій областях. Після проголошення незалежності України значно зріс інтерес до документів архіву МВС. Ми стали єдиними власниками унікальних документів про репресії 1920-1950 років. Усі ці унікальні документи зберігаються у сховищах, не придатних для зберігання, і в подальшому можуть бути втраченими.

Прийняття в 1991 році Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні” стало підставою для реабілітації громадян, і заяв тільки по цій проблемі щорічно розглядається близько 50 тисяч.

Невиправдано значні обсяги робіт виконуються для підтримки статистичною та аналітичною інформацією управлінських рішень МВС та УМВС. За останні місяці значно зменшено кількість звітів та довідок, більша їх частина обраховується на підставі первинних документів, що збираються на центральному рівні з ГУ-УМВС областей. Постійні зміни в структурі звітності вже на даний час практично унеможливають проведення порівняльних аналізів за минулі роки.

Ефективність впровадження інформаційних технологій на сучасному рівні значною мірою залежить від інструменту, що використовується. Таким інструментом є комплекс програмно-технічних, комунікаційних та технологічних засобів. За цільовими програмами розвитку удосконалюється парк комп'ютерної техніки, створено корпоративну мережу до рівня УМВС областей, впроваджуються програмно-технологічні системи, які поєднують розрізнені, часто дублюючі відомчі обліки в єдину інформаційну систему ОВС. Вже на теперішній час відомчою електронною поштою та комп'ютерними системами обробки інформаційних запитів охоплено практично всі органи внутрішніх справ. За станом на травень поточного року в мережі електронної пошти зареєстровано 2900 користувачів, 28 регіональних вузлів. З урахуванням програми Уряду щодо запровадження електронного документообігу та електронного підпису Департаментом інформаційних технологій провадяться роботи з модернізації мережі.

Важливою складовою системи інформаційного забезпечення є організаційно-кадрова структура. В структурних підрозділах інформаційної служби ОВС працює 1180 співробітників, з яких 182 – в центральному апараті. Стрімкий розвиток інформаційних технологій потребує якісних змін у кадровому забезпеченні. У співпраці з факультетом управління та інформатики Національного університету внутрішніх справ розроблено вимоги до підготовки фахівців та передбачено залучення до навчального процесу провідних фахівців. Також систематично проводиться стажування співробітників інформаційних служб УМВС за напрямками їх діяльності в ДІТ МВС України.

Відповідно до постанови КМ України від 05.12.99 №2266 інформаційними підрозділами надаються платні інформаційні послуги. Протягом минулого року на спецрахунки МВС, УМВС надійшло 22 млн. грн. (при плановому завданні 11.7 млн.), з яких лише 10% витрачено на розвиток системи інформаційного забезпечення. Фактично протягом минулого та поточного років ніякого фінансування, окрім коштів спецфонду, не передбачалося.

II. Проблеми інформаційної служби ОВС України

Упродовж існування інформаційної служби змінювались засоби і методи опрацювання даних від ручних до комп'ютеризованих, поступово змінювались стратегії або пріоритети розвитку системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності. На даний час неухильне збільшення обсягів інформації, що надходить і обробляється, поставило завдання підвищення ефективності роботи всіх служб ОВС у використанні сучасних інформаційних технологій, аналітично-пошукових програмних засобів на базі інтегрованого інформаційного ресурсу ОВС.

На шляху до здійснення системної інформатизації є низка об'єктивних і суб'єктивних проблем, які накопичилися та загострилися протягом тривалого часу. Найбільш важливими з них є:

1. Створення галузевими службами власних інформаційних ресурсів

Прийняте в минулому рішення про створення в окремих структурних підрозділах МВС України власних банків даних, зокрема Національного банку даних “Автомобіль”, центрального банку даних “ЄДАПС” та інших, призвело до негативних наслідків, а саме:

- щодо їх спільного використання усіма структурними підрозділами органів внутрішніх справ разом із оперативною, розшуковою та довідковою інформацією;
- організації окремих замкнених галузевих комп’ютерних мереж для забезпечення актуалізації та доступу до інформації в межах лише однієї функціональної задачі і обмеження комплексного вирішення завдань в інтересах усіх служб ОВС;
- недосконалості технічного та організаційного захисту інформації як самого ресурсу, так і мережі передачі даних;
- неефективного та безсистемного використання коштів, особливо це стосується неузгодженого з ДІТ придбання різноманітного ліцензійного програмного забезпечення, серверного та телекомунікаційного обладнання, розробки програмно-технологічного забезпечення за принципом “Лебеда, Рака і Щуки”;
- створення галузевих інформаційних підрозділів для забезпечення повного технологічного циклу від створення і експлуатації програмного забезпечення, накопичення та ведення банків даних до організації авторизованого доступу та контролю за використанням з відповідними наслідками дефіциту кваліфікованих кадрів та їх плінності;
- неможливості об’єктивного контролю за змінами та використанням інформації, що призводить до зловживань;
- труднощів інтеграції інформаційного ресурсу та його комплексного використання для роботи в межах інформаційно-аналітичних завдань з використанням спеціалізованого програмного забезпечення.

Ці висновки не стосуються таких вузько направлених інформаційних систем, як “Бухгалтерія”, “Бюджет”, “Відрядження”, “Скарга” та інших, які використовуються окремим структурним підрозділом, але також мають бути однотипними, від райвідділів до міністерства.

2. Недосконалість організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів

Головний недолік – це відсутність інформаційних підрозділів у міськрайвідділах внутрішніх справ, які є основними джерелами наповнення банків даних та споживачами інформації. ДІТ неодноразово вносились пропозиції щодо створення таких підрозділів. І тільки у в цьому році ці пропозиції враховано при розробці типових штатних розкладів міськрайорганів. Створення таких підрозділів дозволить значно укріпити інформаційно-аналітичну складову діяльності ОВС з профілактики виявлення і розкриття злочинів, забезпечити дієвий контроль за актуальністю та повнотою інформації. Кожний такий підрозділ у міському, районному відділі має бути підключений до Корпоративної інформаційно-комунікаційної мережі ОВС України, і бажано, згодом, оптоволоконним каналом зв’язку.

Підготовка фахівців та їх сертифікація в сучасних умовах також потребує значних коштів (наприклад: авторизовані курси по СКБД ORACLE коштують 100-200 доларів США за день навчання одного слухача), а підготовлений за такі кошти фахівець не переймається зобов’язаннями щодо роботи в системі МВС, оскільки зарплата таких фахівців в комерційних структурах у кілька разів вища.

3. Безсистемність у актуалізації та використанні зовнішніх банків даних

Інформаційних ресурсів МВС не вистачає для ефективної інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ОВС. Процеси інформатизації проходять в усіх органах державної влади, і накопичені ними інформаційні ресурси є вкрай необхідними для використання в МВС. Існуючі угоди про інформаційний обмін здебільшого носять декларативний характер, вони не систематизуються, отримуються не на регулярній основі. З іншого боку, деякі угоди мають тільки назву про інформаційний обмін, реальна взаємодія має односторонній характер: коли МВС надає інформацію, але нічого не отримує, зокрема від СБУ, Держфінмоніторингу, Держкомстату. Замість обговорення та системного вирішення питань формування інформаційних ресурсів МВС України частину інформації отримують лише окремі структурні підрозділи (ГУБОЗ, ДДСБЕЗ, ДБНОН), яка в подальшому не використовується в системі інформаційного забезпечення інших структур ОВС.

Разом з цим, прикладом ефективного інформаційного обміну є створений за ініціативою інформаційних підрозділів МВС країн СНД Міждержавний інформаційний банк, який забезпечує регулярний та чітко визначений обмін інформацією. У свою чергу, ДІТ МВС України розроблено унікальну технологію тиражування цих відомостей до ГУМВС, УМВС, УМВСТ і організацію у цілодобовому режимі їх використання.

4. Нераціональне використання фінансових ресурсів

Вузьковідомча роздрібненість та паралелізм організації інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС призводить до розпорошення фінансових ресурсів на створення та експлуатацію інформаційних систем. Негативним явищем є використання окремими структурними підрозділами можливостей розпоряджатись виділеними коштами на розвиток власних інформаційних систем, що ставить їх у більш вигідне становище. При цьому питання системного вирішення проблем інформаційного забезпечення усієї системи МВС ігнорується.

5. Низький рівень захисту інформаційних ресурсів та мереж

Система інформаційного забезпечення потребує створення Комплексної системи захисту інформації та проведення її сертифікації ДСТЗІ СБУ. Комплексне вирішення цього питання, відмова від вузьковідомчих інформаційних мереж, підвищення швидкості передачі Корпоративної інформаційно-комунікаційної мережі і використання її всіма структурними підрозділами ОВС в кінцевому результаті заощадить значні фінансові ресурси і стане здоровою “кровоносною системою” інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС.

Безумовно, існують й інші проблеми, але більшість із них є наслідками зазначеного.

Пропозиції

Розв’язання зазначених проблем з метою створення якісно нового рівня інформаційного забезпечення, на нашу думку, має ґрунтуватися на наступних концептуальних принципах:

1. Чітке функціональне розподілення основних завдань щодо експлуатації і розвитку, використання і актуалізації даних, контроль повноти, достовірності та оперативності (Рис. 3).

2. Інтеграція інформаційного ресурсу МВС (банки даних та мережі інформаційної взаємодії).

Централізація розробки програмного забезпечення та придбання ліцензійного ПЗ у межах єдиної програмно-технічної політики.

3. Створення та розвиток **єдиної** швидкісної корпоративної мережі ОВС до рівня структурних підрозділів та міськрайорганів.

4. Систематизація збору, накопичення та актуалізації інформаційних ресурсів, необхідних для використання в МВС, які утворюються в процесі діяльності інших міністерств і відомств.

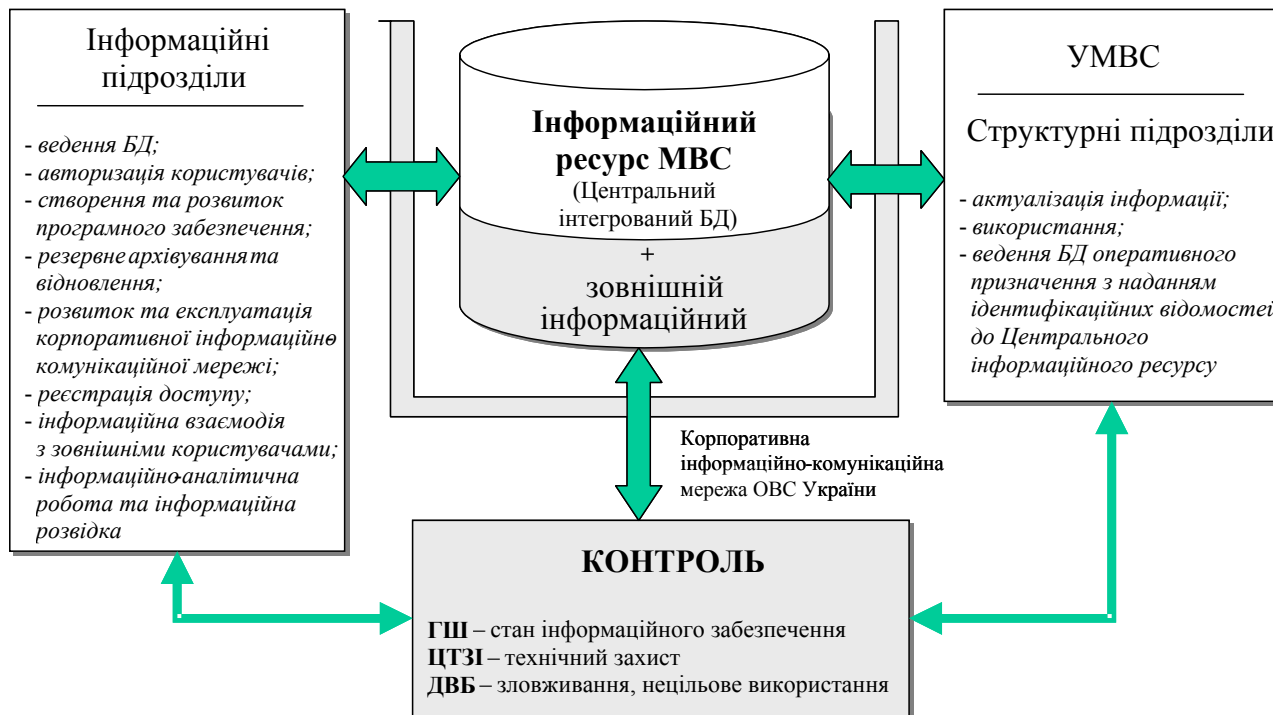

Рис. 3. Розподіл функціональних завдань інформаційного забезпечення ОВС

5. Створення і впровадження принципово нових (для МВС України) інформаційних систем і технологій, спрямованих на удосконалення роботи міліції, унеможливлення бездіяльності або зловживання.

6. Концентрація фахівців та коштів для створення розвитку і упровадження аналітично-розвідувальних інформаційних систем.

Реалізація зазначеного потребує збільшення низки організаційних заходів та досліджень, а саме розроблення Державної програми системної інформатизації діяльності органів внутрішніх справ України на найближчі роки, для чого пропонується створити робочу групу з залученням відповідальних співробітників служб і науковців Кібернетичного центру НАН України, Науково-дослідного центру правової інформатики АПрН України та інших.

УДК 681.58

В. ФУРАШЕВ, кандидат технічних наук, доцент,
лауреат Премії Ради Міністрів СРСР

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ І РЕФЕРЕНДУМНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглядається комплекс питань подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні.

Необхідність побудови в Україні інформаційного суспільства об'єктивно потребує подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів, яка у першу чергу спрямована на більш повну реалізацію конституційного права громадян України на участь у виборах і референдумах та забезпечення своєчасного отримання повної і об'єктивної інформації про всі перипетії перебігу процесів підготовки та проведення виборів і референдумів у державі.

Саме засобами системної інформатизації можна забезпечити повне врахування волевиявлення виборців, учасників референдуму, реальне дотримання учасниками виборчого чи референдумного процесу конституційного принципу – “один виборець/учасник референдуму – один голос” при суттєвому зменшенні фінансових та матеріально-технічних витрат держави на організацію підготовки та проведення виборів і референдумів. При цьому значно зросте ефективність і застосування сучасних засобів обчислювальної техніки, програмних продуктів та телекомунікаційних засобів, буде суттєво обмежений негативний вплив окремих суб'єктів виборчого процесу на здійснення окремих соціально значимих процедур з організації підготовки та проведення виборів і референдумів.

У роботах [1–6] були розглянуті такі найбільш важливі питання сучасної організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні:

- проведено всебічний аналіз розробки та впровадження засобів обчислювальної техніки та програмного забезпечення у процеси організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні з урахуванням їх різних типів і видів;

- проведено всебічний ретроспективний і перспективний аналіз чинних законів України про вибори і референдуми, а також майже всіх законопроектів у цій сфері, що були зареєстровані у Секретаріаті Верховної Ради України, тобто всього чинного правового “поля” і найбільш вірогідного з даного питання з метою визначення однакових або подібних процедур організації підготовки та проведення виборів і референдумів незалежно від їх типів і видів;

- проведено дослідження можливостей розробки уніфікованих алгоритмів здійснення процедур з організації підготовки та проведення виборів і референдумів незалежно від їх типів і видів;

- здійснено розробку пропозицій щодо створення уніфікованого “ядра” єдиної для різних типів і видів виборів і референдумів, що проводяться в Україні, автоматизованої системи інформаційно-аналітичного виконання більшості процедур виборчого і референдумного процесів та проведено дослідження можливостей ефективного впровадження даних пропозицій;

- здійснено розробку конкретних пропозицій щодо законодавчого, нормативно-правового та нормативно-технічного забезпечення функціонування сучасних засобів системної інформатизації при здійсненні конкретних процедур під час процесів підготовки та проведення різних типів і видів виборів і референдумів в Україні;

- здійснено розробку конкретних пропозицій щодо застосування нових засобів та прийомів автоматизації виборчих і референдумних процедур, які суттєво зменшують вплив “людського фактору” при їх здійсненні.

З огляду на викладене вище можна сформулювати такі принципи та шляхи подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні.

У силу специфіки процесів організації підготовки та проведення виборів і референдумів з точки зору їх впливу на соціально-політичне становище будь-якого суспільства однозначно можна стверджувати, що процеси організації підготовки та, особливо, проведення виборів і референдумів у подальшому будуть розвиватися у напрямку максимального інформування громадськості, як вітчизняної, так і міжнародної, щодо всіх перипетій перебігу цих процесів. Цілком зрозуміло, що рівень об'єктивності та достовірності такого інформування буде дозованим, але постійно з додатним коефіцієнтом.

Крім того, знов-таки в силу специфіки виборчого (референдумного) процесу, а також потреб суспільства можна однозначно стверджувати, що в подальшому організація підготовки та проведення виборів і референдумів буде спрямована на значне скорочення строку між здійсненням певної процедури (вчиненням певної дії) та оприлюдненням результатів цієї дії, наприклад, скорочення часу між моментом опускання виборцем бюлетеня для голосування до виборчої скриньки (або використання іншого більш сучасного засобу для технічного забезпечення волевиявлення) та моментом оприлюднення результатів голосування. При цьому в технічному аспекті не буде мати значення – які це результати – попередні або остаточні. Алгоритм поведінки системи буде однаковим.

Наступним принципом подальшого розвитку системної інформатизації процесів організації підготовки та проведення виборів і референдумів слід вважати забезпечення засобами системної інформатизації впевненості кожного конкретного виборця в тому, що його “голос”, його волевиявлення під час проведення виборів і референдумів адекватно враховано. Тобто засоби системної інформатизації мають забезпечити впевненість виборців у тому, що будь-які маніпуляції з підрахунком голосів і оприлюдненням відповідної інформації цілком виключені.

Однак покладатися при реалізації зазначених принципів тільки на рівень досконалості законодавства України про вибори і референдуми, свідомість та законслухняність суб'єктів виборчого чи референдумного процесу буде не зовсім вірним.

Реалізація зазначених принципів, на глибоке переконання автора, можлива тільки за умови поєднання законодавчих, політичних, соціально-економічних, науково-технічних та організаційних складових процесів щодо організації підготовки та проведення виборів і референдумів, які, з одного боку, спрямовані на забезпечення реалізації права кожного члена суспільства, який має право голосу, на здійснення ним реального волевиявлення, а з іншого боку – на забезпечення об'єктивних умов для реального запобігання створенню штучних перешкод у ході реалізації цього права.

Таким чином, з огляду на зазначене можна зробити висновок, що без застосування сучасних досягнень у сфері науки і техніки, особливо в частині системної інформатизації, досягнення поставленої мети є досить проблематичним. Цей висновок об'єктивно впливає із визначення самого поняття інформатизації як сукупності “взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, ви-

робничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комутаційної техніки” [7].

Подальший розвиток системної інформатизації виборчих і референдумних процесів буде спрямований на досягнення вищезазначених цілей за рахунок, насамперед, мінімізації негативного впливу “людського фактору” під час здійснення найбільш “вразливих”, з точки зору соціально-політичних і психологічних наслідків для суспільства, виборчих і референдумних процедур, а саме:

- забезпечення оперативної інформаційно-аналітичної обробки не тільки ходу та попередніх результатів голосування, але й всього процесу організації підготовки та проведення виборів і референдумів, що складаються із значної кількості цілком конкретних процедур;

- оперативного попереднього підрахунку голосів виборців, учасників референдуму з наступним оперативним оприлюдненням результатів;

- запобігання використанню бюлетенів для голосування невстановленого зразка;

- оперативного відслідковування ходу голосування;

- контролю видачі та реального (фактичного) використання відкріпних посвідчень;

- складання та уточнення списків виборців, учасників референдуму на всіх рівнях виборчої системи, починаючи з дільниці для голосування;

- розподіл ефірного часу та площі друкованих засобів масової інформації для проведення суб'єктами виборчого (референдумного) процесу передвиборної агітації відповідно до вимог чинного законодавства про вибори і референдуми;

- формування керівного складу виборчих комісій, комісій з референдуму всіх рівнів (крім Центральної виборчої комісії) відповідно до вимог чинного законодавства про вибори і референдуми;

- визначення меж виборчих округів та виборчих дільниць відповідно до вимог чинного законодавства про вибори і референдуми.

Для досягнення поставлених завдань необхідно насамперед, на думку автора, перетворити автоматизовану інформаційно-аналітичну систему “Вибори” із системи органу, тобто системи, яка обслуговує функціональні потреби органу, в даному випадку – Центральної виборчої комісії, на систему процесу, тобто на систему, яка обслуговує потреби виборчого, референдумного процесу. Інакше кажучи, ідеологія побудови інформаційно-аналітичної системи повинна стати каталізатором створення єдиного інформаційного простору системи виборчих комісій, комісій з референдуму, а також суб'єктів виборчого, референдумного процесів та системою оперативного і достовірного інформування суспільства щодо перебігу всіх важливих подій процесу організації підготовки та проведення виборів і референдумів. Певний позитивний досвід в Україні вже є – організація інформаційно-аналітичного забезпечення виборів народних депутатів України у 2002 році.

Крім того, для досягнення поставлених цілей необхідне застосування, комплексне або часткове, у виборчому (референдумному) процесі сучасних методів і засобів системної інформатизації – автоматизованої виборчої скриньки [1], електронного бюлетеня, електронних кіосків, засобів мобільного зв'язку, можливостей Інтернет та Інтранет-технологій. Але необхідно зазначити, що засоби голосування та накопичення відповідної інформації для наступної обробки із застосуванням мобільного зв'язку, можливостей Інтернет та Інтранет-технологій потребують додаткових засобів, які дозволять ідентифікувати виборця, учасника референдуму, а також посиленої системи захисту інфор-

мації, яка гарантовано забезпечує таємність волевиявлення виборця, учасника референдуму, що теоретично можливе, але потребує досить тривалого часу на проведення відповідних розробок та експериментів, що, в свою чергу, потребує досить значних фінансових витрат.

Тому, на думку автора, найближчим часом найбільш перспективними і реальними напрямками розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні є:

- вдосконалення автоматизованої системи збору та передачі інформації про хід та підсумки голосування, яка базується на розробці та поетапному впровадженні автоматизованої виборчої скриньки (у разі її автономного використання) або автоматизованого виборчого комплексу (у разі використання як головного елемента автоматизованої системи збору та передачі інформації про хід та підсумки голосування);

- вдосконалення автоматизованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів організації підготовки та проведення виборів і референдумів як “по вертикалі”, так і “по горизонталі”, тобто у напрямі побудови “системи, яка обслуговує процес”, а не “системи, яка обслуговує орган”;

- вдосконалення системи оприлюднення результатів виконання виборчих (референдумних) процедур під час організації підготовки та проведення виборів і референдумів;

- розробка та впровадження дистанційного навчання суб'єктів виборчого процесу – членів виборчих комісій усіх рівнів, представників політичних партій (виборчих блоків політичних партій), кандидатів на виборні посади, а також засобів спілкування у режимі реального часу членів Центральної виборчої комісії з суб'єктами виборчого процесу з усіх поточних питань, що виникають у ході виборчого (референдумного) процесу, з наданням можливості ознайомлення з результатами їх розгляду всім бажаючим;

- побудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення організації процесів підготовки і проведення виборів і референдумів в Україні, максимально уніфікованої у частині програмно-технічної складової та визначеної частки інформаційного наповнення баз даних системи незалежно від типу і виду виборів та референдумів, що проводяться в державі.

Об'єктивність та реалістичність запропонованих підходів до подальшого вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів організації підготовки і проведення виборів та референдумів в Україні базується на набутому досвіді та аналізі еволюції законодавства України про вибори і референдуми [1, 8-10].

Насамкінець необхідно зазначити, що в роботах [1-6] авторами постійно застосовується термін “системна інформатизація виборчих і референдумних процесів”, але визначення або пояснення цього терміна не наводиться. Спробуємо розібратися з причинами його застосування.

Як відомо, виборчий і референдумний процеси складаються із двох взаємопов'язаних процесів – “підготовки” та “проведення”. Кожен із цих процесів складається з відповідних процедур, які передбачені відповідними законами України та детально “розкриті” відповідними нормативно-правовими та організаційно-розпорядчими актами і методичними документами Центральної виборчої комісії.

Спираючись на визначення поняття “інформатизація”, яке надано у Законі України “Про Національну програму інформатизації” [7], можна здійснити інформатизацію окремих або більшості процедур процесу організації підготовки та процесу проведення виборів і референдумів. У такому разі правомірним буде застосування і терміна “інформатизація виборчих і референдумних процесів”.

Але у зазначених вище роботах мова йшла про комплексний, системний підхід до застосування засобів автоматизації при здійсненні максимально можливого числа, з точки зору формалізації, процедур процесу організації підготовки та процесу проведення виборів і референдумів незалежно від їх типів і видів, і саме тому було застосовано термін “системна інформатизація виборчих і референдумних процесів” на відміну від вживаного раніше терміна “інформатизація виборчих і референдумних процесів”.

Використана література

1. В. Фурашев, М. Коваль, С. Маглюй. Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні: Монографія. – К: Парлам. вид-во, 2004. – 608 с.
2. М.І. Коваль, В.А. Бондик, В.М. Фурашев. До питання щодо ролі і місця Єдиної інформаційно-аналітичної системи “Вибори” в забезпеченні реалізації конституційного принципу “один виборець, учасник референдуму – один голос” // Открытые информационные и компьютерные технологии. – Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2004. – Вып.23. – С.16-23.
3. В.М. Фурашев, М.І. Коваль. Застосування базових принципів системної інформатизації виборчого процесу під час виборів Президента України 2004 року: проблеми теорії і практики // Открытые информационные и компьютерные технологии. – Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2004. – Вып.25. – С.19-32.
4. В. Фурашев, М. Коваль. Системна інформатизація виборчого процесу: її можливості та реалії в забезпеченні прозорості і відкритості виборів Президента України 31 жовтня 2004 року // Правова інформатика. – 2005. – № 1(5). – С. 35-51.
5. В.М. Фурашев. Деякі особливості застосування системи автоматизованого інформаційно-аналітичного забезпечення процесу проведення виборів Президента України у 2004 році // Открытые информационные и компьютерные технологии. Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2004. – Вып. 27. – С. 125-132.
6. В.М. Фурашев, Д.В. Ланде, О.М. Григор’єв, О.В. Фурашев. Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє: Монографія – К: ТОВ “Київська типографія”, 2005. – 163 с.
7. Закон України “Про Національну програму інформатизації” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 27-28, ст. 181.
8. Закон України “Про вибори Президента України”// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 20-21, ст. 291.
9. Закон України “Про вибори народних депутатів України”// Офіційний вісник України, 2004, № 14, стор. 115, ст. 964.
10. Закон України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” // Офіційний вісник України, 2004, № 14, стор. 191, ст. 965.

УДК 004:34(075)

В. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук**СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ
(методологічний аспект)**

***Анотація.** У статті наведено результати дослідження сутності та змісту правової інформатики як напряму комплексних соціотехнічних наукових досліджень у складі правознавства та як системи знань для формування відповідної навчальної дисципліни для підготовки юристів.*

**“Дайте визначення слова,
і ви позбавите людство від половини його оман”**

Р. Декарт

У порядку постановки проблеми в загальному вигляді пропонується звернути увагу на положення Постанови Президії Вищої атестаційної комісії від 21.05.2003 р. № 26-11/5 про зміну паспорта спеціальності з юридичних наук: 12.00.07 – теорія управління, адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Серед напрямів дослідження, визначених у паспорті цієї спеціальності, у підрозділі 2.3. “Інформаційне право”, у пункті 1, зазначено положення щодо формування структури, джерел і методології правової інформатики. З цього випливає актуальність дослідження методологічного аспекту сутності та змісту правової інформатики, зокрема як юридичного напряму комплексних соціотехнічних наукових досліджень та як системи знань для формування відповідної навчальної дисципліни.

Проблематиці визначення сутності та змісту категорії “правова інформатика” присвячено ряд публікацій на рівні статей і монографій. Серед вітчизняних дослідників із зазначеної проблематики можна відмітити праці М.Я. Швеця, В.К. Шкарупи, В.М. Поповича, Т.В. Субіної, В.М. Брижка, В.А. Шамрая, Н.Б. Новицької та інших [7–10, 12, 13]. Як свідчить аналіз вітчизняних та зарубіжних публікацій, серед науковців не існує єдиної думки щодо визначення змісту та сутності правової інформатики. Це зумовлює актуальність подальших теоретичних досліджень, зокрема, на методологічному рівні.

Мета цієї статті – запропонувати результати проведеного дослідження щодо визначення сутності та змісту правової інформатики як складової системи знань про інформаційне право, яка покликана у подальшому визначити напрямки формування її методології, структури та джерел.

Для досягнення зазначеного були визначені такі завдання (питання): 1) дослідження природи походження (джерел) правової інформатики як юридичного явища; 2) дослідження джерел правової інформатики як соціотехнічного явища; 3) формування визначення правової інформатики як напряму наукових досліджень та її предмета.

Виклад матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів пропонується почати з юридичного аналізу вітчизняних нормативно-правових актів щодо такого поняття, як “інформатика”.

1. Природа походження правової інформатики як юридичного явища.

В національному праві нашої країни, зокрема на рівні законодавства, термін “інформатика” вперше був застосований у Законі про мови в УРСР від 28 жовтня 1989 року

№ 8312-11. У статті 31 цього Закону законодавець визначив, що в Україні інформатика здійснюється на основі української та російської мов.

Далі у цій статті законодавець конкретизує сутність правовідносин наступним чином: комп'ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами.

З цього формулювання можна зробити попередній висновок, що за змістом інформатика – це юридико-технічне явище, пов'язане з суспільними інформаційними відносинами, які вчиняються з використанням комп'ютера.

Відповідно до пункту 12 статті 92 Конституції України інформатиці надано конституційний статус у такій формі: організація інформатики визначається виключно законами. Виходячи з положень теорії права про те, що законодавство регулює суспільні відносини, можна говорити, що за сутністю, поданою у Конституції України, інформатика – це сфера суспільних відносин. У той же час законодавець у Конституції та в інших законах не дає формулювання змісту інформатики. Така техніка вживання понять у нормативно-правових актах застосовується у випадках, коли воно визначено як звичаєве (що, відповідно, знайшло відображення у науково-практичній літературі або не має чіткого формулювання у ній, хоча і широко вживається у певній практичній сфері правовідносин). У зв'язку з цим, для з'ясування сутності та змісту інформатики пропонується звернутися до наукових джерел.

Гносеологічно сутність поняття інформатики сформувалося в рамках сучасної кібернетики – науки про автоматизацію управління технічними, біологічними та соціальними системами. Із зазначеного формулювання кібернетики виділимо таку його складову, як науку про автоматизацію управління соціальними системами. З точки зору методології комплексного підходу зазначене соціотехнічне явище можна умовно визначити категорією “соціальна кібернетика”.

У контексті методології історичного підходу слід зазначити, що в Україні була сформована одна з перших шкіл кібернетики. Про це, зокрема, свідчать такі факти. В 1950 році під керівництвом академіка С.О. Лебедева було створено першу в континентальній Європі малу електронно-обчислювальну машину. У 1962 році було засновано Інститут кібернетики, який очолював видатний вчений в галузі кібернетики та інформатики В.М. Глушков. З Інститутом кібернетики пов'язані імена й інших видатних учених України, зокрема В.С. Михалевича, І.В. Сергієнка, О.Г. Іваненка, І.М. Коваленка, О.І. Кухтенка, В.І. Скуріхіна, В.М. Кунцевича, Б.М. Малиновського, Б.М. Пшеничного, К.Л. Ющенко, Ю.В. Капітонової, О.А. Летичевського, В.В. Іванова та багатьох інших.

У 1964 році вийшла з друку монографія В.М. Глушкова “Введение в кибернетику”. У цій книзі він визначив два провідні наукові напрями кібернетики, тому її основні складові можна умовно поділити на дві великі групи. Першу групу складає загальна теорія перетворення інформації, другу – теорія побудови певних технічних перетворювачів інформації. Нині перша група знань систематизується в такій науковій дисципліні, як інформаціологія [11]. Друга – нині базується на здобутках науки створення комп'ютерних систем, електронно-обчислювальних (електронно-цифрових) машин. Щодо першого напрямку, то можна вважати, що він агрегувався з умовно автономного соціотехнічного напрямку – інформатики.

В Україні методологічні положення вітчизняної інформатики були сформовані на початку 80-х років ХХ століття. Одна з відомих вітчизняних шкіл інформатики була

сформована в Інституті кібернетики. Про це, зокрема, свідчить опублікована у 1982 році монографія В.М. Глушкова “Основы безбумажной информатики”, де були визначені положення щодо сутності та змісту поняття інформації та методи її обробки.

Звернемося до інших історичних джерел щодо гносеології інформатики. Д.І. Блюменау наводить історичні дані щодо появи терміна “інформатика”. На його думку, вперше цей термін з’явився у французькій літературі (*informatique*) у 1966 році для зазначення науки, яка вивчає процеси передачі і обробки семантичної інформації [4. – С. 6].

Погоджуючись з країною походження терміна “інформатика”, інші автори зазначають, що термін “інформатика” запозичене як словосполучення, що складається з двох слів: інформація + автоматизація [3. – С. 4]. При цьому визначається, що це словосполучення тричі вводилося в сучасну мову, зокрема, як:

– неологізм, побудований відповідно до законів латинського словосполучення для позначення наукової дисципліни, пов’язаної насамперед з науково-технічною інформацією (подібно до математики, кінематики, кібернетики);

– калька з французької мови “*informatique*”, що вживається для позначення науки про електронні обчислювальні машини (ЕОМ) та їх застосування. Ця калька незабаром стала синонімом англійського “*computer science*” – науки про обчислювальну техніку.

Як зазначають українські автори довідника “Елементи інформатики” [3, – С. 4], обидва слова увійшли в мову приблизно одночасно – в середині 1960-х років – незалежно один від одного, існували паралельно і, на жаль, до кінця не відображали суті нового предмета нової науки, яка нині бурхливо розвивається.

У 1960-ті роки за інформатикою як науковою дисципліною закріпився зміст, що вона вивчає структуру і властивості наукової інформації, закономірності наукової комунікації і науково-технічної діяльності. Виникнення її було пов’язане, зокрема, з необхідністю розробки наукових основ державної системи науково-технічної інформації (ДСНТІ). Проте згодом інформатика вийшла за зазначені межі й охопила практично всі види комунікацій, виключаючи тільки ті, що пов’язані з публіцистикою, релігійною та деякими іншими видами інформації.

В окремих європейських країнах науковій дисципліні, що досліджували приблизно ті ж проблеми, отримали іншу назву – документалістика, інформаційна наука, інформація-документація, спеціальна інформатика [4. – С. 6-7].

У 70-ті роки ХХ століття деякі дослідники почали вважати, що інформатика почала формуватися як база використання електронно-обчислювальних машин в управлінні, науці, проектуванні, освіті, сфері послуг тощо. Зі змістовної сторони інформатика як науковий напрям у першу чергу аналізує інформацію у вигляді знань [1. – С. 259].

У 1980-х роках поступово вводиться і закріплюється, вже втретє, нове і значно ширше значення цього слова, еквівалентне назві фундаментальної природничої науки, що вивчає процеси передачі й обробки будь-якої інформації. Інформатика відноситься до фундаментальних наук, яка відображає загальнонаукову сутність поняття інформації та процесів, які з нею пов’язані.

Як свідчать дослідження, термін “інформатика” означає не тільки науку про автоматизацію інформаційних процесів, а й сферу суспільних відносин. У цьому контексті термін “інформатика” у правовому полі України, Росії та деяких інших країн тотожний за змістом терміну “інформатизація”, що знайшло відображення і в законодавстві.

Слід зазначити, що з часом у Росії та в Україні на зазначеній концепції сутності інформатики почала формуватися концепція соціальної інформатики [4. – С. 7]. У ці роки поширюється інформаційне трактування питання мовознавства, літератури, історії, юриспруденції, журналістики тощо. За цією концепцією основним завданням інформа-

тики є дослідження суспільного знання взагалі на основі інформаційного підходу, у тому числі всі різновиди соціальних комунікацій.

Автори концепції соціальної інформатики розглядали її як узагальнюючу науку відносно всього комплексу наукових дисциплін соціально-комунікативного циклу, так як вона вивчає загальні закономірності інформаційного обслуговування соціальних систем. На їх думку, ці загальні закономірності дійсні не тільки для наукової, економічної чи іншої окремої соціальної інформації, але й для всіх видів соціальної інформації без винятку [4. – С. 7].

Зазначена концепція засвідчила, що її автори досягли “апогея” у теорії, але відірвалися від практики. Зокрема, вони відірвалися від генетичної сутності інформатики як науки кібернетичного циклу. Як відомо з наукових джерел, свого часу інформатика автономізувалася саме від кібернетики, і саме як соціотехнічна система знань (як частина у тріаді предмета дослідження кібернетики – управління соціальними системами, поряд з біологічними та технічними системами). Тобто, виходячи з точки зору герменевтики, словосполучення “соціальна інформатика” є абсурдним. Можливо, саме тому ця концепція і не набула широкого поширення. До того ж, можливо, це відбулося і тому, що до існування узагальнюючих наук більшість науковців ставиться з недовірою.

В 1983 році на сесії річних Загальних зборів Академії наук СРСР було прийнято рішення про організацію нового відділення – відділення інформатики, обчислювальної техніки і автоматизації. З цього часу в нашій країні по суті з’явилося дві науки під терміном “інформатика”. Друга наука трактувалася як комплексна наукова і інженерна дисципліна, яка вивчає всі аспекти розробки, проектування, створення, оцінки, функціонування машинізованих (заснованих на ЕОМ) систем переробки та застосування інформації [5. – С. 31-35].

З цього випливає вузький зміст поняття інформатики, вона розглядається як інженерна дисципліна, яка вивчає всі аспекти розробки, проектування, створення, оцінювання, функціонування та удосконалення технічних систем на базі ЕОМ, їх застосування та впливу на рівні певної сфери людської практики щодо інформаційної діяльності. У цьому сенсі інформатика розглядається тільки як технічна наука.

Поява такого змісту цієї наукової дисципліни зумовлена виникненням та поширенням нової індустріальної технології – технології збирання, оброблення, передачі відомостей та фіксування їх у формі електронних даних, на машинних носіях. З цього випливає питання, яким чином зазначене трактування інформатики співвідноситься з її материнською природою – кібернетикою.

У 1989 році у словнику з кібернетики [1. – С. 259-265] поряд з визначенням сутності та змісту терміна “кібернетика” подаються і деякі її напрями прикладних досліджень, яким у категоріях надається предметно-родова ознака: біологічна кібернетика, медична кібернетика, правова кібернетика, психологічна кібернетика, технічна кібернетика, фізіологічна кібернетика, економічна кібернетика. Звернемо увагу на два визначення напрямів прикладних досліджень: правову та економічну кібернетику.

Правова кібернетика авторами вказаного словника розглядається як сфера наукових знань, які розкривають загальнотеоретичні, в тому числі і методологічні, принципи, а також конкретні методики застосування теоретичних ідей, специфічних методів і технічних засобів кібернетики у правознавстві та практиці роботи юридичних установ.

Економічна кібернетика – напрям кібернетики, який використовує її методи і засоби з метою дослідження і організації процесів у економічних системах. Економічна кібернетика вивчає процеси збору, накопичення, зберігання і переробки інформації про економічні об’єкти чи явища.

Враховуючи, що всі суспільні процеси, явища (у тому числі й економічні, господарські) виникають, змінюються та припиняються в певному правовому середовищі, можна говорити про взаємозв'язок правової та економічної кібернетики, їх умовну єдність та взаємопроникнення.

У словнику [1. – С. 235-236] було запропоновано і визначення інформатики.

Інформатика – наука, яка вивчає інформаційні процеси і системи в соціальному середовищі, їх роль, методи побудови, механізм впливу на людську практику, посилення цього впливу за допомогою обчислювальної техніки.

З цього формулювання логічно можна зробити висновок, що інформатика у першооснові розглядалася тільки як соціотехнічна наука. Об'єктом дослідження цієї науки було визначено соціальне середовище, тобто суспільство. Предметом – інформаційні процеси і системи, які визначалися із соціального середовища і які можна автоматизувати на основі засобів комп'ютерної техніки.

Як свідчать дослідження, можна вважати, що інформатика розвивалася разом з кібернетикою і з неї. Інформатика, умовно виділившись з кібернетики, виникла як доповнення і конкретизація теорії інформації із потреб автоматизації соціально-комунікативних процесів. При цьому управлінський аспект автоматизації немовби відійшов на другий план, залишившись предметною сферою соціальної кібернетики. Це було зумовлено тим, що в надрах кібернетики почав формуватися новий теоретичний напрям – синергетика – наука про методологію самоорганізації систем з хаосу.

У 1989 році Д.І. Блюменау запропонував дещо модернізований, більш звужений зміст інформатики як прикладної науки, яка вивчає закономірності процесів накопичення, переробки і розповсюдження інформації, що лежить в основі інформаційного обслуговування (сервісу). На його думку, інформатика складається з ряду теоретичних інститутів, окремих вчень: теорії документальних потоків, теорії ущільнення інформації (згортання або аналітико-синтетичної переробки), теорії інформаційних потреб, теорії інформаційних систем, теорії інформаційного обслуговування, теорії науково-технічної пропаганди і т.д. [4. – С. 8].

В.І. Першиков та В.М. Савинков у 1991 році у Тлумачному словнику з інформатики, запропонували таке визначення інформатики [2. – С. 350]: *“Інформатика [informatics, computer science] – науковий напрям щодо дослідження законів, методів і способів накопичення, обробки та передачі інформації за допомогою ЕОМ та інших технічних засобів; група дисциплін, які займаються різними аспектами застосування і розробки ЕОМ: прикладна математика, програмування, програмне забезпечення, штучний інтелект, архітектура ЕОМ, обчислювальні мережі”*. При цьому виділяються дві складові інформатики: наукова інформатика та прикладна інформатика.

Наукова інформатика досліджує структуру та загальні властивості наукової інформації, а також закономірності всіх процесів наукової комунікації. Прикладна інформатика – науковий напрям, який об'єднує інформатику, обчислювальну техніку та автоматизацію. Під автоматизацією ці автори розуміють впровадження автоматичних засобів для реалізації процесів; систему заходів, спрямованих на підвищення якості праці людини через заміну частини цієї праці роботою машин [2. – С. 11].

Виходячи із зазначених положень вказаних авторів, коректнішим можна вважати таке формулювання поняття інформатики: *Інформатика [informatics, computer science] – комплексний соціотехнічний науково-практичний напрям щодо дослідження законів, методів і способів накопичення, обробки та передачі інформації за допомогою різних технічних засобів, у тому числі ЕОМ (комп'ютерів), у забезпеченні функціонування відповідних соціальних систем.*

Нині існує розгалужена система наукових напрямів інформатики як науки. Їх родовим предметом є інформація (інформаційний ресурс) й інформаційні процеси. Для прикладу зробимо їх короткий перелік. Це теоретична (загальна) інформатика, що вивчає загальні закономірності інформаційних процесів, у тому числі на рівні їх математичних та інших моделей; це і спеціальна інформатика, що вивчає особливості інформаційних процесів; це і прикладна інформатика, орієнтована на адаптацію засобів автоматизації для вирішення певних прикладних завдань, пов'язаних з інформацією; це і галузеві напрями інформатики, що вивчають інформаційні процеси в конкретних науках (економіці, соціології, праві та ін.). З точки зору технологічного аспекту інформаційних процесів виділяється паперова інформатика та машинна інформатика.

Але звернемо увагу на те, що більшість науковців, які пропонують свої визначення інформатики, немовби не беруть до уваги її управлінські аспекти, тобто не визначають її вплив на удосконалення (реорганізування) структурних чинників організування систем соціального управління. За такою концепцією інформатика залишає поза предметом своєї проблематики можливі зміни в організації соціальних систем.

Ця проблематика традиційно входить у предмет тектології – науки про чинники, закономірності, принципи, методи, засоби, заходи організування соціальних структур (організацій). Свого часу проблематика впливу науково-технічних новацій на організацію структур управління соціальними системами почала активно розроблятися в таких напрямках теорії управління соціальними системами як наукова організація управлінської праці (НОУП) та наукова організація праці (НОП). В рамках цих наукових дисциплін була визначена проблематика щодо впровадження здобутків комп'ютерних наук для підвищення ефективності організування окремих видів діяльності на рівні виконання окремих управлінських функцій, процесів, операцій. У цьому контексті зазначені науки тяжіють до одного з напрямів кібернетики, який набув умовної назви – соціальна кібернетика. Соціальні процеси, пов'язані з простим впровадженням комп'ютерних інформаційних систем, без зміни їх структури набули умовної назви – комп'ютеризація.

В цей час у межах інформатики починають активно досліджуватись можливості застосування методів математики і кібернетики, системотехніки й електроніки, логіки і лінгвістики. У свою чергу її основні наукові напрями починають утворювати такі дисципліни інформаційного обслуговування соціальних систем, як теоретичні основи обчислювальної техніки в соціальних системах, статистична теорія інформації, комп'ютерне програмування і штучний інтелект. Щодо цього, в організаційному аспекті інформатика почала формувати науковий базис для напрацювання наукових положень, пов'язаних з можливістю зміни соціальних оргструктур, у тому числі тих, які пов'язані з управлінням (їх оптимізацію, підвищення ефективності). Соціальні процеси пов'язані з впровадженням комп'ютерних інформаційних систем у поєднанні з оптимізацією (в аспекті раціоналізації) оргструктур соціальних систем, у тому числі систем соціального управління (переважно, зі змінами їх структур: зменшення кількості працівників, безпосередньо задіяних у процесі підготовки прийняття та контролю виконання управлінських рішень, рівнів (ланок) управління), набули умовної назви – інформатизація.

Виходячи із зазначених сентенцій, на аксіологічному (чи то аксіоматичному) рівні теорії інформатики, перш за все, пропонується умовно вичленити дві її складові: загальну і прикладну інформатику. Загальна інформатика – це наука, що вивчає загальну структуру і властивості інформації в соціальних системах, а також закономірності суспільної інформаційної діяльності, її теорію, методіку й організацію з використанням певних здобутків науково-технічного прогресу, особливо такої його складової, як прогресу в галузі комп'ютерних наук. Мета загальної інформатики (предмет її як науки) – розробка

ефективних (оптимальних, раціональних) способів і засобів представлення (запису), збереження (архівачії), збору, пошуку, поширення інформації, її аналітико-синтетичної обробки для забезпечення функціонування будь-яких соціальних систем.

Дослідження різних науково-практичних джерел дозволяють виділити і сформулювати наступні положення, що стосуються структури сучасної загальної інформатики в контексті такого її масового соціотехнічного прояву, як інформатизація:

1. Соціальні питання інформатизації (провідні інститути: структуризація соціальної інформації; місце і роль інформації в забезпеченні функціонування суспільства; концепції інформаційного, електронного, кібернетичного суспільства; концепції інформаційних цивілізацій та культур; соціальні (гуманітарні) наслідки інформатизації; інформаційна безпека). У цьому контексті інформатика інтегрується з філософією, соціологією, політологією та іншими гуманітарними науками.

2. Математична інформатика (провідні інститути: теорія алгоритму, моделі інформаційних процесів, формалізація інформаційних процесів; теорія прийняття рішень на основі методології застосування математичного і логічного апарату, який є основою для створення комп'ютерних інформаційних технологій та систем). У цьому контексті інформатика інтегрується з рядом фізико-математичних наук, математичною логікою.

3. Теорія штучного інтелекту (комп'ютерне моделювання інтелектуальних і психічних процесів; експертні системи; розпізнавання образів; автоматизація інтелектуальної (творчої) діяльності на основі евристики). У цьому контексті інформатика інтегрується з психологією, когнітологією тощо.

4. Технічна інформатика – досліджує структури обчислювальної техніки і програмування (архітектура різного класу ЕОМ; теорія створення комп'ютерних програм і програмування; історія створення ЕОМ, технічні тенденції розвитку комп'ютерних засобів; комп'ютерні системи та їх мережі).

У другій половині ХХ ст. під впливом спроб інтеграції положень інформатики, кібернетики, економіки, лінгвістики та інших наук структура парадигми математики піддається глибокій перебудові. Інформатика використовує методи математики для побудови і вивчення моделей обробки, передачі та використання інформації, для побудови власного теоретичного фундаменту.

У цьому інтеграційному науковому підході виникла теорія дискретності інформації. За цією теорією інформація у своїй природі має ознаки дискретності представлення. Повідомлення, як правило, можна описати у вигляді дискретної множини. Таким чином було визначено, що за своїм змістом теоретична інформатика близька до дискретної математики. За цим постулатом було прокладено теоретичний місток до методологічної інтеграції інформатики з математичною логікою.

Дисципліни, що спираються на математичну логіку, розробляють методи, які дозволяють використовувати досягнення логіки для аналізу процесів обробки інформації за допомогою комп'ютерів (теорія алгоритмів, теорія паралельних обчислень), а також методи, які на основі моделей логічного типу дозволяють вивчати процеси, що протікають у самому комп'ютері. Види цих методів різноманітні: формальні системи, автомати, мережі Петрі, ігрові моделі та ін. Вибір методу залежить від інформаційної сутності об'єкта. Зрозуміло, що прогрес інформатики значною мірою буде обумовлений розвитком її програмно-математичної бази.

На основі загальної інформатики формується відповідна галузь прикладної інформатики. У рамках конкретної прикладної інформатики розглядаються питання, що виникають у зв'язку із застосуванням методів збору, передачі й обробки інформації в різних сферах суспільної діяльності: економіці, науці, військовій справі, правознавстві то-

що. Будь-яка прикладна інформатика досліджує можливості адаптації здобутків загальної інформатики для створення прикладних інформаційних моделей комунікацій у різних галузях людської діяльності; займається розробкою комп'ютерних інформаційних систем і технологій для забезпечення потреб та інтересів певної галузі суспільної діяльності, професійної діяльності, конкретних людей.

Прикладна інформатика як умовно автономна наукова дисципліна займається переважно вивченням закономірностей в інформаційних процесах (накопичення, переробка, поширення інформації) певної групи подібних за природою суспільних відносин та розробкою рекомендацій щодо можливості та необхідності їх автоматизації, у тому числі з використанням певних комп'ютерних технологій.

У різних підручниках і навчальних посібниках з інформатики, яка викладається для підготовки фахівців з різних галузей суспільної діяльності, система знань у рамках сучасної прикладної інформатики як навчальної дисципліни подається переважно у структурі (комплексі), пристосованій для вивчення закономірностей окремих інформаційних процесів з використанням комп'ютерних технологій, їх підсистем на основі персональних ЕОМ, персональних комп'ютерів. Крім загальної структури (архітектури) ЕОМ, вивчається структура (архітектура) комп'ютерних систем, їх мереж, структуризація та робота з певними комп'ютерними операційними системами, типовими (найбільш поширеними) комп'ютерними програмними оболонками (базами даних, системами управління базами даних, комп'ютерними редакторами текстів, комп'ютерними системами обробки статистичної інформації у формі електронних таблиць, формування електронної ділової графіки). Тобто така структура подання для вивчення інформатики базується на загальній типовій потребі формування основ комп'ютерної грамотності – вміння використовувати комп'ютерні технології загального (масового) користування. Така навчальна дисципліна викладається в загальноосвітніх закладах (школах, гімназіях) під назвами “Курс комп'ютерної грамотності” чи “Основи інформатики” та більш широко у вищих навчальних (як правило на першому році навчання) під назвами “Основи інформатики” чи “Основи інформаційної культури”. У тих вищих навчальних закладах, де їх керівники не розуміють необхідності постійного підвищення рівня інформаційної культури студентів, до зазначеної структури тематики таких навчальних дисциплін додається тематика (на рівні однієї чи двох учбових тем) щодо специфіки підготовки фахівців. Тоді такі навчальні дисципліни отримують специфічної назви: у економістів – “економічна інформатика”; в управлінців (менеджерів) “управлінська інформатика”; у культурологів – “інформаційна культура”; у юристів – “правова інформатика”; у фінансистів – “фінансова інформатика”; у податківців “податкова інформатика” і т.п.

Закінчуючи методологічні сентенції щодо сутності інформатики, перейдемо до формування предмета правової інформатики як комплексного прикладного напряму наукових досліджень у складі юридичної науки.

2. Формування правової інформатики як умовно автономного напряму наукових досліджень.

Вважаємо за необхідне почати з визначення системних ознак її предмета. Виходячи із зазначених загальнотеоретичних положень інформатики, можна вважати, що “правова інформатика” є однією з прикладних її складових як умовно автономна система знань щодо застосування здобутків інформатики у праві. Для початку розгляду пропонується визначення категорії “правова інформатика”, яке зустрічається у науково-практичній та навчальній літературі.

Одним з перших вважається визначення, яке було запропоновано російським ученим професором Н.С. Польовим [8]. Воно було підтримане іншим російським ученим – доктором юридичних наук, професором О.О. Гавриловим [6. – С. 66]. Це визначення сформульоване, виходячи зі змісту провідних інститутів та завдань, які ставляться перед інформатикою щодо правової сфери (юридичної діяльності). Зазначене визначення підтримується і українським дослідником Н.Б. Новицькою [9].

***Правова інформатика** – це міждисциплінарна галузь знання про закономірності й особливості інформаційних процесів у сфері юридичної діяльності, про їх автоматизацію, про принципи побудови і методики використання автоматизованих інформаційних систем, які створюються для удосконалення і підвищення ефективності юридичної діяльності та методології правових наук, засобів і методів математики, інформатики і логіки.*

Основними інститутами правової інформатики (за ознаками предметів дослідження) є: дослідження юридичної діяльності з метою автоматизації її через впровадження та використання комп’ютерних технологій; принципи побудови і методики використання автоматизованих інформаційних систем, створюваних для удосконалення і підвищення ефективності юридичної діяльності ви рішення правових задач на базі комплексного використання теорії та методології правових наук, засобів і методів математики, інформатики, логіки та інших.

Згідно з даним визначенням завдання правової інформатикиможна подати таким чином:

- активна участь у забезпеченні формування правової держави, реалізації принципів гласності, доступу для кожного члена суспільства до всієї сукупності нормативно-правових актів, вільного одержання правової інформації в потрібний час, у потрібному місці й у потрібній, особливо у електронній (комп’ютерній, електронно-цифровій), формі;
- розробка наукових і практичних основ впровадження автоматизованих робочих місць юристів, інтелектуальних і консультаційних систем юридичної спрямованості на основі комп’ютерних інформаційних ресурсів, засобів, систем, сховищ даних;
- суспільна інтелектуалізація юридичної роботи установ і органів, підвищення продуктивності індивідуальної та колективної праці та інформаційної культури правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.

В аспекті організації правоосвітньої діяльності можна виділити такі завдання правової інформатики:

- подання системи знань щодо сутності та змісту правової інформатики як науки та практики інформатизації юридичної сфери;
- створення та розвиток автоматизованих навчальних систем для підготовки юристів на основі комп’ютерних засобів;
- розробка теоретичних і методичних проблем підготовки та перепідготовки юридичних кадрів з використанням комп’ютерних систем та мереж, у тому числі на основі комп’ютерних технологій дистанційного навчання.

У контексті організації правоосвітньої діяльності пропонується звернути увагу на те, що деякими науковцями висунута цілком слушна ідея щодо формування положень та обґрунтувань необхідності створення корпусу фахівців за новою юридичною спеціальністю – “правова інформатика”. Досі фахівці такого профілю у технічних та юридичних вузах не готуються, що негативно позначається на процесі інформатизації юридичної діяльності [6. – С. 67].

Пропонується звернути увагу на визначення терміна “правова інформатика”, яке запропонував В.М. Брижко. На його погляд, “*правова інформатика – це наука про нормативно-правове упорядкування інформаційних відносин та інформаційну діяльність щодо створення і використання інформаційних структур і процесів, отримання, відображення, збереження, обробки та поширення інформаційних ресурсів за умов збільшення інтелектуалізації інформаційних технологій та телекомунікаційних систем. Іншими словами, правова інформатика – це наука про правові засади створення та розвиток політичних, соціально-економічних та техніко-технологічних умов переходу суспільства від суто інформаційної діяльності до інтелектуально-гуманітарної інформатизації*” [10].

Аналіз запропонованого визначення правової інформатики свідчить, що в ньому переважає правова складова над технічною та технологічною складовими інформатизації як предмета наукових досліджень.

Член-кореспондент Академії правових наук України, директор Науково-дослідного центру правової інформатики АПрН України М.Я. Швець запропонував наступне орієнтовне формулювання правової інформатики: “*Правова інформатика – це наукова галузь, що вивчає закономірності інформаційних процесів, проблеми створення, впровадження й ефективного функціонування комп’ютеризованих систем правової інформації і вироблення рішень. Інакше кажучи – це галузь дослідження проблем системної інформатизації законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судової, правоосвітньої діяльності*” [7. – С. 89].

На наш погляд, зазначене формулювання найбільш точно відображає сучасну практичну сутність правової інформатики.

Виходячи із зазначених міркувань, пропонуються такі узагальнюючі формулювання змісту правової інформатики:

1) з позицій функціонального підходу визначення правової інформатики можна подати так: ***Правова інформатика – це комплексна (соціотехнічна) наукова галузь у складі правознавства, що вивчає закономірності суспільних інформаційних процесів для вирішення проблем створення, впровадження, ефективного функціонування та розвитку комп’ютерних систем правової інформації з метою забезпечення прискореного вироблення та прийняття ефективних та правомірних рішень;***

2) з точки зору системно-функціонально-прикладного підходу визначення правової інформатики можна трактувати ширше, з прив’язкою до напряму досліджень прикладної інформатики: ***Правова інформатика – це галузь прикладної інформатики: прикладних досліджень та системи передачі знань щодо проблем системної інформатизації правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.***

В останньому формулюванні складні ознаки правової інформатики – соціотехнічність (які вжиті у попередньому формулюванні) – трансформовані в ширше означений термін щодо об’єкта дослідження – інформатизацію. Визначення терміна інформатизації вже зроблено у законодавстві України.

На рівні методології можна зазначити, що як і деякі інші комплексні галузі соціотехнічних знань, правова інформатика умовно поділяється на загальну і особливу частини.

До загальної частини можна віднести такі інститути:

- теоретико-методологічні питання щодо визначення сутності та змісту предмета наукової дисципліни;
- формування правової інформатики як напряму наукових досліджень у складі юридичних наук та її зв’язок з іншими науками;

- формування власної історії, методології, адаптації методів, засобів, способів, принципів кібернетики та наук кібернетичного циклу до потреб інформатизації різних сфер суспільства;
- визначення задач та шляхів їх вирішення у контексті проблем створення загальнонаціональної комп'ютерної системи правової інформації;
- питання формування засад організаційно-технічного забезпечення державної політики інформатизації правової, державно-управлінської, політичної систем;
- вирішення проблем формування єдиного інформаційного простору правової сфери;
- класифікація та структуризація різних видів правової інформації для формування різних систем знань тощо.

До особливої частини правової інформатики можна віднести інститути щодо формування системи знань про шляхи і завдання впровадження та розвитку комп'ютерних технологій у різних напрямках державно-правової сфери правотворчості, правозастосування та у правоосвітній діяльності [13]. В даний час вже чітко окреслилися такі особливі інститути правової інформатики:

- а) інформатизація правотворчості, що включає дві складові:
  - інформатизація законотворчого процесу.
  - інформатизація правотворчого процесу в різних органах державного управління (органах державної виконавчої влади та органах місцевого самоврядування);
- б) інформатизація правозастосування, яка включає такі умовні складові:
  - інформатизація правоохоронної діяльності;
  - інформатизація правозахисної діяльності;
  - інформатизація судочинної діяльності (судова інформатика);
  - інформатизація виборчих процесів та референдумів в Україні;
- в) інформатизація кримінологічного циклу, яка включає:
  - інформатизацію кримінологічних досліджень (кримінологічна інформатика);
  - інформатизацію у криміналістиці та судовій експертизі (криміналістична інформатика);
  - інформатизація оперативно-розшукової діяльності (оперативно-розшукова інформатика).

У порядку визначення перспектив подальшого розвитку правової інформатики як наукового напрямку можна зазначити, що в кожній галузі юридичної науки має створюватися інформаційна модель відповідного об'єкта пізнання, що припускає активне використання методів і засобів, які розроблені чи розробляються в загальній інформатиці та різних її прикладних галузях.

Так, при створенні автоматизованих інформаційно-пошукових систем стосовно законодавства створюються класифікатори нормативно-правових актів, через які реалізуються ознаки галузевих юридичних наук (цивільне право, адміністративне право та ін.). Як свідчить практика створення комп'ютерних систем правової інформації, правова інформатика поставила перед теорією права завдання щодо напрацювання єдиного стандарту класифікації галузей законодавства з екстраполяцією на галузі правової науки. Нині в різних органах державної влади існує декілька класифікацій, які за структуризацією не рідко виключають одна одну. За таких умов говорити про створення єдиної загальнодержавної системи правової інформації складно.

Це далеко не повний перелік уже визначених проблем правової інформатики. Але це свідчить, що, незважаючи на відносно короткий термін свого існування, правова ін-

форматика домоглася істотних успіхів у реалізації державної політики інформатизації правової сфери України [12]:

– створено комп’ютерні інформаційно-аналітичні системи, проблемно-орієнтовані комплекси і автоматизовані робочі місця для забезпечення правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності;

– українськими дослідниками в галузі проблем правової інформатики та інформаційного права за період з 1970 року захищено понад 80 докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано сотні праць, отримано дві Державні премії України в галузі науки і техніки (1998 р. і 1999 р.).

Про розуміння в нашій країні на державному рівні необхідності якісного наукового забезпечення інформатизації правової сфери, а також координації наукових досліджень свідчить і те, що за ініціативою Академії правових наук України у її складі постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 671 створено Науково-дослідний центр правової інформатики (НДЦПІ) на правах інституту.

Основні розробки НДЦПІ спрямовані на фундаментальні та прикладні дослідження проблем правової інформатики, реалізацію Національної програми інформатизації в Україні та Національної програми правової освіти в Україні, зокрема, на дослідження, розроблення і розвиток інтегрованої комп’ютерної системи інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості, правозастосування та правоосвітньої діяльності.

Для обміну думками, досягненнями в науково-дослідній, дослідно-конструкторській роботі та освітній діяльності з проблем правової інформатики у 2003 році був заснований фаховий журнал під назвою “Правова інформатика”.

У становленні і розвитку теорії та практики правової інформатики в Україні значну роль відіграють вчені, які працюють у Національній академії внутрішніх справ України, у Міжвідомчому науково-дослідному центрі з проблем боротьби з організованою злочинністю, у Науково-дослідному центрі з проблем оподаткування Національної академії державної податкової служби України, фахівці Управління комп’ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України, Управління інформаційних технологій Верховного Суду України та ряду інших державних та недержавних організацій.

Висновки. Проведені дослідження дають змогу систематизувати знання про сутність та зміст правової інформатики.

Використана література

1. Словарь по кибернетике: Св. 2000 ст. / Под ред. В.С. Михалевича. – 2-е изд. – К.: Гл. ред. УСЭ им. М.П. Бажана, 1989. – 751с.
2. В.І. Першиков та В.М. Савинков. Тлумачний словник з інформатики. – М.: “Фінанси і статистика”. 1991. – 543 с.
3. Елементи інформатики: Довідник / За ред. А.І. Карташа. – Львів: “Світ”, 1990. – 192 с.
4. Блюменау Д.И. Информация и информационный сервис. – Ленинград: “Наука”, 1989. – 192 с.
5. Михалевич В.С., Каныгин Ю.М., Грищенко В.И. Информатика – новая область науки и практики // Кибернетика. Становление информатики. – М.: “Наука”, 1986.
6. Гаврилов О.А. Курс правовой информатики. Учебник для вузов. – М.: Издательство “НОРМА”, 2000. – 432 с.
7. Швець М.Я. До питання визначення терміна “правова інформатика” // Правова інформатика. – 2004. – № 2.
8. Правовая информатика и кибернетика / Под ред. Н.С. Полевого. – М.: Юридическая литература. 1993. – 525 с.

9. Новицька Н.Б. Окремі питання щодо формування правової інформатики як науки та навчальної дисципліни // Правова інформатика. – 2004. – № 4. – С. 34-38.

10. Брижко В.М. До питання щодо гуманітарної інформатизації // Правова інформатика. – 2003. – № 1. – С. 11-17.

11. Юзвишин И.И. Информациология или закономерности информационных процессов и технологий в микро- и макромирах Вселенной. Четвертое издание. – М. 1996. – 215 с.

12. Правова інформатика: Підручник. У 2-х т. – К.: Парлам. вид-во, 2004. Т.1. – 416 с.

13. Правова інформатика: системна інформатизація законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні: Монографія / Брижко В.М., Гавловський В.Д., Гладківська О.В., Задорожня Л.М., Калюжний Р.А., Клімашевська Ю.А., Хахановський В.Г., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. та ін. / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 168 с.

УДК 383:681.3

В. БРИЖКО, кандидат юридичних наук,
заслужений винахідник республіки

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОТВОРЧОСТІ ПОНЯТЬ “ІНФОРМАЦІЯ” ТА “ДАНІ”

Анотація. Щодо співвідношення та використання дефініцій “інформація” та “дані” в упорядкуванні суспільних інформаційних відносин у електронно-інформаційному середовищі (e-середовищі).

Поняття “інформація” походить від латинського “informatio”, що передбачає семантично близькі визначення: “пояснення”, “виклад”, “тлумачення”. Українська юридична енциклопедія перекладає слово “informatio” як “роз’яснення, уявлення” [1] щодо “документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому природному середовищі”, яке відповідає визначенню, наданому у Законі України “Про інформацію” від 02.10.92 р. [2].

Відомий російський словник С.І. Ожегова надає таке визначення інформації: “сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, воспринимаемые человеком или специальным устройством” [3. – С. 253]. Там же надано поняття “відомості” (рос. – “сведения”): “познания в какой-либо области, известия, сообщения, знания, представление о чем-либо” [3. – С. 698] та поняття “познание – приобретение знаний, постижение закономерностей объективного мира” [3. – С. 546].

За доктором юридичних наук, професором О.О. Гавриловим “информацией являются используемые данные, представленные в форме, пригодной для передачи и обработки” [4. – С. 2]. При цьому російський учений помічає, що до 1970-х років термін “інформація” ані в загальній теорії права, ані в галузевих юридичних науках, ані в законодавстві не застосовувався; вживали таки еквіваленти, як “дані”, “матеріали”, “відомості” та ін. [4. – С. 13].

Доктор юридичних наук, професор В.О. Копилов у монографії “Інформаційне право” посилається на визначення “інформації”, яке відповідає визначенню, наданому у Федеральному законі Російської Федерації “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації” від 20.02.95 р. та ДСТ 51141-98. “Діловодство й архівна справа. Терміни і визначення”: “Информация – сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их представления” [5]. Але зауважує: “Учитывая социальный аспект рассматриваемого предмета, добавим: в виде, понятном для восприятия человеком. Такое определение дает возможность “вывести” из понятия “информация” программы для электронных вычислительных машин (ЭВМ), отнесенные названным Законом к средствам обеспечения ЭВМ ” [6. – С. 41].

Щодо поняття “дані”, то словник С.І. Ожегова надає таке визначення: “сведения, необходимые для какого-нибудь вывода, решения” [3. – С. 155]; тобто поняття “інформація” та “дані” ототожнюються.

В українських стандартах, які пристосовані до міжнародних стандартів (ISO), поняття “дані” визначене як “інформація, подана у формалізованому вигляді, придатному для передачі, інтерпретування чи оброблення за участю людини або автоматичними

засобами” [7-9]. У “Правилах надання та отримання телекомунікаційних послуг”, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2005 р. № 720, – “дані – інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки засобами обчислювальної техніки”.

Можна вважати, що поняття “інформація” властиве мислячому суб’єктові, тим самим під інформацією мається на увазі не тільки зміст відомостей, але й їх інтерпретація, що у наступному забезпечує, за необхідності, комунікаційну взаємодію.

Проте постає питання – комп’ютер (“спеціальное устройство” – за С.І. Ожеговим) має можливість осягти або осягнути (рос. – постичь, постигнуть) відомості, тобто зрозуміти їх, чи це можливо лише для високоорганізованої матерії, що має складну динамічну систему управління, якою є мозок людини? Чому у вітчизняній, зокрема юридичній, практиці ототожнюються такі поняття, як “інформація” та “дані”, а практика європейських стандартів та національних нормативно-правових актів використовує поняття “дані”, “обробка даних”, “захист даних” тощо (див. [10-13])?

З огляду на загальносистемне уявлення поняття “інформація” має два аспекти:

- гносеологічний аспект: інформація розглядається як відомості, як якісне значення змісту повідомлення (семантичний, якісний аспект інформації). Звідси можна говорити про те, що *інформація – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення задач засобами, що наділені “інтелектуальними” можливостями*. Безпосередньо цим питанням у 1960-х роках займалися співробітники Всесоюзного інституту наукової та технічної інформації, які вперше в країні видали монографію під назвою “Основы научной информации”, у якій підведено підсумок на той час світового та особистого досвіду [14];

- онтологічний аспект: інформація розглядається як кількісне значення міри пропускну здатності каналу зв’язку (визначеності й упорядкованості (інтенсивності) потоку повідомлення в мережах передачі даних, що зветься “трафік”) і упорядкування повідомлень (організація процесу кодування/декодування і передачі/прийому інформації). Інформація в даному аспекті розглядається як упорядкована субстанція, яку можна описати математично. При цьому під системою упорядкування розуміється будь-яка алгоритмізована система з об’єктивно заданим алгоритмом, що може бути розпізнаний. Мова тут йде не про гносеологічний (змістовний) аспект інформації, а про можливості її неспотвореного перетворення–кодування для обробки в автоматизованих системах і переміщення по лініях зв’язку. Цим питанням, що отримало назву “математична теорія інформації”, з 1948 року займалися К.Шеннон [15], академік А.М. Колмогоров та ін., [14. – С. 67].

Існує багато визначень “інформації”, котрі умовно можна розділити на чотири групи: життєве розуміння інформації; поняття, що використовують формалізовані моделі реальних об’єктів і процесів; підхід з позицій теорії відображення і пізнання; урахування зв’язку інформації з властивостями матерії (<http://www.pvti.ru/doc1/part3.htm#31>). Як ілюстрацію того, наскільки різноманітні підходи до визначення “інформації” залежно від тих або інших цілей, наведемо деякі з них. Отже, “інформацією” називають:

- будь-які відомості про раніше невідомі події;
- відображення реальності у свідомості людини, представлену на її мові;
- основний зміст відображення;
- семантику або прагматику синтаксису мови представлення даних;
- змістовний опис об’єкта або явища;
- результат вибору;

- зміст сигналу, повідомлення;
- відбиту розмаїтість або її міру;
- зменшувану невизначеність;
- міру складності структур або організації;
- продукт наукового пізнання, засіб вивчення реальної дійсності;
- обов’язкову субстанцію живої матерії, психіки, свідомості;
- нескінченний процес триєдності енергії, руху і маси з різною густиною кодових структур безмежного Всесвіту;
- вічну категорію, що утримується в усіх без винятку елементах і системах матеріального світу, що проникає в усі сфери життя людей і суспільства;
- властивості матерії, її атрибут, якусь реалію, що існує поряд з матеріальними речами або в самих речах тощо.

Множинність підходів до визначень інформації надає, зокрема, на своїх сторінках журнал “Міжнародний форум з інформації і документації”: *“інформація – негативна ентропія”, “те, що змінює наші знання”, “відбита розмаїтість”, “метаенергія”*.

Для Н.Вінера інформація – це форма організації живої істоти, що не залежить від матерії й енергії [16]. Немов у продовження, Герой Соціалістичної Праці І.Кочових, заступник Голови Ради Міністрів УРСР із науково-технічного прогресу в 1977 р., вважає, що *“фіксована інформація є пам’ять про минуле для використання в майбутньому, і нею володіють усі системи світобудови. ...Інформація є така ж субстанція, як Матерія й Енергія. Вони триєдині і складають разом усю світобудову. ...Інформація є відношення Матерії до Енергії. ...тобто Інформація є Час (але не календарний), а Час є Інформація. ...Усі системи, живі і неживі, утворюють навколо собі енергетичні й інформаційні полюси, причому, інформаційні полюси є засобом зв’язку всіх систем у єдиному інформаційному полі Всесвіту. Ці полюси, що зараз називають аурую і ноносферою, насправді є інформаційним полем”* [17].

Зазначене вище можна математично відобразити так:

час (t) =	шлях (S)	простір	матерія	=	інформація
	-----	-----	-----		
	швидкість (V)	рух	енергія		

Якщо з енергією, що, як відомо, не може бути знищена і нікуди не зникає, тільки переходить чи трансформується то в речовину, то в інші види енергії, начебто усе ясно, з інформацією відбуваються дивні речі. Незрозумілою, наприклад, є властивість інформації не зменшуватися від її споживання, а навпаки – збільшуватися, “розмножуватися”.

Слово “інформація” було відоме ще в часи Аристотеля. *“Інформація як наукова категорія введена як первинне поняття, що поряд з поняттями матерії (речовини) і енергії не підлягає визначенню”,* – заявив на 6-му Міжнародному форумі інформатизації російський академік Є.В. Євреїнов. Доктор технічних наук, професор Г.Н. Дульнев у статті “Інформація – фундаментальна сутність природи” наводить розширене визначення інформації, запропоноване англійським ученим Ешбі, – *“інформація є мірою зміни в часі і просторі структурної розмаїтості систем...”*.

Академік В.М. Глушков зазначав: *“Інформація в найширшому її розумінні є міра неоднорідності розподілу матерії та енергії в просторі і часі, міра змін, які супроводжують всі процеси, що протікають у світі... Інформацію несуть у собі не тільки на-*

повнені буквами сторінки книг чи людська мова, але й сонячне світло, складки хребта гір, шум водоспаду, шелест листя і т.д.” [18].

Доктор філософських наук з інституту філософії АН Білорусі А.К. Манєєв в глибокому дослідженні інформаційної сутності ноосфери [19] пише: *“Любые процессы индуцирования, переработки и преобразования продуктов отображения являются информационными, а информация оказывается упорядоченной структурой”*.

У наш час доктор технічних наук, професор, президент Міжнародної академії інформатизації І.Юзвішин немов продовжує: *“Информация – це фундаментальний генералізаційно єдиний безпочатково-безкінцевий законопроцес резонансно-стільникового, частотно-квантового і хвильового відношення, взаємодії, взаємопроникнення і взаємозбереження (у просторі і часі) енергії, руху, маси і антимаси на основі матеріалізації і дематеріалізації в мікро- і макроструктурах Всесвіту.*

...У третьому тисячолітті інформація як абсолютна істина пізнання явищ і процесів Природи стане глобальним ресурсом науково-технічного прогресу, володіючи яким можна обійтися без тонн вугілля, цистерн нафти, вагонів залізної руди, інших матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Розшифрувавши інформаційно-кодові структури інформації, люди навчаться управляти процесами термоядерного синтезу, гравітації, електромагнітних явищ, самоосвіти і саморозпаду в глибинних надрах Землі...” [20].

Урешті-решт, як впливає із наведеного, універсального визначення інформації не існує. Кожне з визначень вірно для певної галузі застосування, і кожне стає не конструктивним, якщо воно застосовується не за призначенням або не сприймається людиною. Дефініції у законах та їх проектах використовують семантичний аспект інформації, тобто змістовний опис об'єкта, предмета та ін., наприклад:

– проект Федерального Закону Російської Федерації “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації” від 2000 р.: *“Информация – відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, виражені в будь-якій об'єктивній формі, що забезпечує можливість їх збереження і поширення”*;

– проект Міждержавного стандарту ІСО/МЕК (1999 р.): *“Информация – знання (відомості) про такі об'єкти, як факти, події, явища, предмети, процеси, уявлення, що включають поняття, які у визначеному контексті мають конкретний сенс”* (<http://www.duma.gov.ru>).

У чинній нормативно-правовій базі “інформація” інтерпретується як знання, відомості, змістовний опис об'єкта або явища і т.п. Подібне трактування орієнтоване на застосуванні документа в реальному (аналоговому) середовищі існування, що утворене мислячими суб'єктами, людьми. Лише людина може мати знання, і тільки для неї різноманітні сукупності графічних символів можуть бути “відомостями”. Сьогодні тільки для людини певна сукупність символів, знаків, сигналів може інтерпретуватися як “відомості про будь-що”, а сам суб'єкт обов'язково має володіти деякою вихідною системою знань, наприклад, вміти читати. Для технічного об'єкта “інформація” не “відомості” і, тим більше, не “знання”. У неживій природі об'єкти взаємодіють з інформаційним кодом, але не зі “знанням” і “відомостями”.

Варто розрізняти знання і відомості. *Знання – це відображення дійсності у свідомості людей, що є продуктом їх духовної, матеріальної і суспільної діяльності на основі ідей, досвіду і достовірних фактів.* Образно кажучи, знання = ідеї + факти + закони логічного мислення. Люди мають різні знання, які накопичуються та можуть змінюватися в обсязі інформації залежно від природних якостей суб'єкта. Якщо знання не сприйма-

ються, то це проблема конкретного суб’єкта, але не інформації. Текст іноземною мовою має сенс для тих, хто знає відповідну мову, але не має значення для інших.

Структура знань може бути описана як тезаурус (від грец. “thesaurus” – скарбниця, комора, склад) одержувача, фактично його запас ключових слів – дескрипторів, зумовлений попереднім досвідом накопичення, осмислення фактів та їх взаємовідносин. По суті, тезаурус – це словник ключових слів, у якому вказані зв’язки слів за їх змістом. Він усуває синонімію, багатозначність слів, вказує базисні відношення між дескрипторами, які існують між ними незалежно від контексту, визначає здатність витягати з відомостей нові знання. Його застосовують при автоматизованому перекладі, інформаційному пошуку та інших видах автоматизованої обробки даних.

Відомості відносно об’єктивні. Вони цінні для одержувача тоді, коли змінюють його попередні знання про об’єкти і їх співвідношення, зв’язки з іншими об’єктами. Це положення не залежить від того, у чому ці попередні знання закладені – в апіорних ймовірностях, у деяких фактах, у конкретній формі змістовного опису і т.п.

Цитовані вище юридичні визначення характеризують інформацію з позицій сприйняття її людиною. Їх визначення у відомій мірі умовні, суб’єктивні, а конструктивне використання в сфері електронної взаємодії досить проблематичне. Навіть є можливість отримати парадоксальний висновок. Наприклад, комп’ютер не може сприймати відомості, тим більше знання, отже – комп’ютер не може обробляти інформацію. Парадокс означає, що в такому вигляді визначення інформації відображають незначні її властивості з позицій електронної взаємодії. Тут треба виходити з інваріантних властивостей інформаційного сигналу, але не інваріантності семантичних характеристик інформації.

Машина не вміє мислити (“усвідомлювати”, “уявляти”, “роз’яснювати”) як людина. Вона вміє тільки перетворювати виділену тим або іншим засобом множину кодів (сигналів, структур) на основі однозначно заданої послідовності фіксованих операцій. Приміром, оцінимо два документи зі зміненою послідовністю слів: “двічі по два – чотири” і “чотири є двічі по два”. Якщо це традиційні документи, то вони містять ті самі відомості (інформацію). Але якщо це е-документи, то машина розцінить їх як різні. Для традиційного документа захист інформації є захистом відомостей, для е-документа захистом інформації є захист даних, тобто кодів (сигналів, структур). Самі відомості не мають значення, нехай це навіть безглуздий з позицій людини їх набір. Для машини важливе чергування кодів, до яких “прикріплені” відомості, і захист даних є збереженням порядку їх черги. У неживій природі об’єкти взаємодіють із кодами (сигналами, структурами – тобто формами), але не зі “знанням” і “відомостями” (тобто – змістом повідомлень).

Деякі висновки

1. Оскільки сучасні визначення законів характеризують інформацію з позицій сприйняття її людиною, то їх конструктивне використання в сфері електронної взаємодії апіорі проблематичне. Якщо комп’ютер не може сприймати знання, то можна зробити висновок, що він не може обробляти інформацію. Навіть з цієї суперечливої реальності випливає, що зазначені в роботі юридичні визначення інформації відбивають незначні її властивості з позицій е-середовища, що є складовою частиною майбутнього інформаційного суспільства.

Неможливість застосувати відомі визначення не означає їх невірність. У силу системної відмінності реального світу від е-середовища потрібні більш прийнятні для останнього вихідні поняття. При їх розробці і формуванні є необхідність виходити з вимоги ефективності визначень саме для сфери електронної взаємодії, у якій здійснюється формування, обробка, збереження, передача сигналів і е-структур. В е-середовищі по-

няття інформації має спиратися на властивості кодів (сигналів, структур), але не на семантичні характеристики. Машина не вмє мислити, вона вмє тільки перетворювати виділену тим або іншим чином множину кодів на основі однозначно заданої детермінованої послідовності логічних операцій.

2. В е-середовищі функціонує не “інформація” як така, а “дані”, до яких вона “пристосована”, “прикріплена” і т.д. *Дані можна розглядати як формалізовані знаково-кодові комбінації, що представляють інформацію та призначені для їх автоматичної обробки; цифрові дані – це закодовані електричні сигнали й електронні структури.* Коли торкнутися до дроту, по якому йде електричний струм, то отримаємо електричний удар “даних” – інформаційно-фізичне повідомлення, яке не має інтелектуального змісту. Але якщо цей удар розшифрувати, то переконаємося, що в мережі мають місце синусоїдальні коливання електроенергії частотою ~50 гц. Останнє, у нашому випадку, і є “інформація”. Тому, з точки зору обсягу понять та пракселогічного аспекту, ототожнювати поняття “дані” та “інформація” щодо е-середовища нераціонально та неправомірно.

По суті “дані” – це закодовані та зафіксовані явища та події, вони статичні й в цьому їх важливий суттєвий атрибут (ознака). “Інформація” – це уявлення, відомості та факти, вона динамічна, й це суттєва ознака її відмінності від поняття “дані”. При цьому визначення інформації, що дається, зокрема, у Законі України “Про інформацію” від 02.10.92 р., має статичний зміст. Проте закон тотожності вимагає, щоб поняття та судження мали однозначний зміст, який виключає двозначність і невизначеність. Звідси можна зробити висновок про наявність семантичного протиріччя та логічної помилки – підміну понять, що у юриспруденції неприпустимо, бо може провокувати термінологічні конфлікти.

3. В якості об’єктів інформаційних відносин реального світу виступають предмети, явища та процеси щодо різних форм існування та руху матерії, оскільки вони задіяні в повсякденному житті, уявляються та використовуються людиною та суспільством.

Взагалі об’єктом інформаційних прав є інформація, яка “пристосована”, “прикріплена” до будь якого її носія. Наприклад, документована інформація чи документ, де вона зафіксована на матеріальному носії (звичайно – паперовому) з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати.

Якщо ж говорити про упорядкування суспільних інформаційних відносин у віртуальному світі (е-середовищі), то об’єктом інформаційних прав є дані, бази даних, інформаційні ресурси, засоби забезпечення автоматизованих систем даних, у яких інформація “пристосована”, “прикріплена” до електромагнітного (цифрового, світлового тощо) носія завдяки техніці та технологіям слабких струмів (електроніки, зв’язку та радіотехніки).

4. Прагнучи до термінологічної чистоти щодо правотворчості для е-середовища, коректніше вживати термін “дані” як родове поняття. Його видовим поняттям, у цьому випадку, буде термін “інформація”. Це може визначати необхідність відповідних змін у нормативно-правовій базі щодо інформаційного права та правової інформатики.

Використана література

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемчученко (голова редкол.) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 2: Д–И. – С. 717.
2. Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ.
3. С.И. Ожегов. Словарь русского языка. М.: Изд. “Русский язык”, 1989.
4. О.А. Гаврилов. Курс правовой информатики. Учебник для вузов. – М.: Издательство “НОРМА”, 2000. – 432 с.

5. Федеральний закон Російської Федерації “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації” від 20.02.95 р. //www.duma.gov.ru.
6. В.А. Копылов. Информационное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2002. – 512 с.
7. ДСТУ 2873-94. Програмування. Терміни та визначення (ISO/IES 2382-7:1989).
8. ДСТУ 2874-94. Бази даних. Терміни та визначення (ISO/IES 2382-17:1996).
9. ДСТУ 2938-94. Основні поняття. Терміни та визначення (ISO/IES 2382-13:1996).
10. Конвенція № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних”. Страсбург, 28.01.1981 р. //www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm. Офіційний переклад засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.¹
11. Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних” від 24.10.1995 р. //www.europa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/directiv/directiv.html.
12. Директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. //www.europa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/protection.html.
13. М.Я. Швець, В.М. Брижко. До питання огляду інформаційного законодавства щодо захисту персональних даних в країнах Європи / Правова інформатика. – 2004. – № 3. – С. 23-32.
14. А.И. Михайлов, А.И. Черный, Р.С. Гиляревский. Основы научной информации. – М.: “Наука”, 1965. – 655 с.
15. Шеннон К. Работы по статистической теории связи. – М., 1960.
16. Винер Н. Кибернетика и общество. – М., 1958.
17. І.Кочових. Головний Закон Всесвіту. – Вінниця: “Антекс”, 2001. – 48 с.
18. В.М. Глушков. Основы безбумажной информатики. – М., 1982.
19. А.К. Манеев. Философский анализ антиномий науки. – Минск, 1972.
20. И.И. Юзвизин. Информациология или закономерности информационных процессов и технологий в микро- и макромирах Вселенной. Четвертое издание. – М., 1996. – С. 15.

¹ Див. с.79 розділу “ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ” цього номеру журналу.

УДК 346.54 : 347.457

А. МАРУЩАК, кандидат юридичних наук,
С. ДРАЧУК, аспірант Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглядаються окремі питання правового регулювання використання та поширення конфіденційної інформації про особу у процесі звітності професійних учасників фондового ринку України.*

Сьогодні в Україні відбувається активний процес розвитку ринку цінних паперів. Для успішного його функціонування, крім стабільних економічних відносин, розвиненої нормативної бази і кваліфікованих фахівців, необхідне глибоке теоретичне обґрунтування його механізмів і інструментів.

Інформація відіграє важливу роль у залученні ресурсів на фондовому ринку. У більшості випадків зрілість ринку визначається саме прозорістю, тобто можливістю його суб'єктів отримувати й аналізувати достовірну інформацію. З іншого боку, правове регулювання відносин, що виникають на провідних фондових ринках світу, має приклади чіткої регламентації випадків обмеження доступу до інформації.

Одним із важливих елементів інформаційного забезпечення на ринку цінних паперів є звітність його професійних учасників, від якої багато в чому залежить рівень захисту прав інвесторів, а отже – й інвестиційна політика держави.

Проблематика правового регулювання обігу конфіденційної інформації на фондовому ринку України має комплексний міжгалузевий характер: вона стосується як норм інформаційного права, так і норм конституційної, адміністративної, цивільної, господарської галузей права.

Серед науковців особливості регулювання правовідносин на фондовому ринку досліджували О.Васильченко, І.Замойський, Ю.Капіца, Н.Кузнецова, О.Мозговий, Л.Панова, В.Посполітак, В.Сасенко, В.Труба, Г.Ассман (Assman), Е.Бредлі (Bradley), М.Клок (Klock), Г.Лінч (Lynch), К.Скотт (Scott), Г.Уеген (Wegen), К.Хопт (Hopt) та інші вітчизняні і зарубіжні науковці.

З наукової точки зору окремі аспекти обмеження доступу до інформації розкривали М.Агарков, С.Алексєєв, В.Брижко, Л.Воєводін, В.Грибанова, О.Дзера, Л.Кузенко, С.Логінова, А.Савицька, А.Пазюк, Н.Устименко, Я.Шевченко, М.Швець та інші науковці.

Однак аналіз останніх публікацій свідчить, що проблематика правового регулювання обігу конфіденційної інформації на фондовому ринку України не досить часто була предметом розгляду науковців.

Так, предметом дисертаційного дослідження В.Сасенко були нормативно-правові акти законодавства України, США, ФРН, Франції, Великобританії, Нідерландів, інших країн світу, а також практика їх застосування щодо обігу інсайдерської інформації [11]. Зокрема, особлива увага приділяється Директиві ЄС № 89/592/ЄЕС “Про координацію законодавства щодо інсайдерських операцій”, Закону США “Про фондову біржу” 1934 року, Закону ФРН “Про торгівлю цінними паперами” 1994 року.

В.Труба та Л.Панова у своїх дослідженнях розкривають правові аспекти функціонування та регламентації ринку цінних паперів, відносини між суб'єктами права, які визнаються у відповідності з чинним законодавством його учасниками, а також особливості механізму функціонування комплексу правових засобів, які використовуються в цій сфері правового регулювання [12, 13].

Основними завданнями цієї статті визначаємо:

1) проведення аналізу поглядів провідних науковців щодо сутності конфіденційної інформації та її ролі у правовідносинах, що виникають на фондовому ринку;

2) розгляд чинних норм права України з метою встановлення особливостей обігу конфіденційної інформації на фондовому ринку України;

3) формулювання висновків стосовно необхідності удосконалення чинного законодавства України у сфері обігу конфіденційної інформації на фондовому ринку України.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – Комісія) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який на підставі Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [4, п. 10, ст. 7] та відповідно до Положення про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого Указом Президента України № 861/2002 від 25 вересня 2002 року, серед інших повноважень *“встановлює порядок складання учасниками ринку цінних паперів адміністративних даних відповідно до законодавства”* [6, п. 4].

Закон України “Про інформацію” закріплює право державних органів (нарівні з громадянами і юридичними особами) на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [3, ст. 9]. При цьому зазначається, що реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Однак, на думку окремих професійних учасників фондового ринку, реалізація Комісією передбаченого права на інформацію на вітчизняному ринку цінних паперів створює передумови до порушення прав і свобод фізичних осіб – акціонерів та законних інтересів юридичних осіб.

Так, Комісія прийняла Рішення від 12.09.2002 р. № 264 та Рішення від 24.06.2003 р. № 290, якими були затверджені відповідно “Положення про подання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів” та “Положення про складання адміністративних даних щодо здійснення діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку” [7, 8].

Зазначеними положеннями визначаються склад, терміни та порядок подання до Комісії адміністративних даних про діяльність професійних учасників фондового ринку. За термінами складання адміністративні дані (інформація) поділяються на: регулярну інформацію (щоквартальну, щорічну); нерегулярну інформацію (інформацію, яка складається за фактом її виникнення) [7, п. 2.3., 8, п. 2.2.].

Положеннями встановлюється обов'язок для професійних учасників фондового ринку надавати до Комісії нерегулярну інформацію про власників – фізичних та юридичних осіб, що володіють пакетами акцій у розмірі 10 та більше відсотків загальної кількості статутного фонду. Така інформація повинна містити найменування юридичної особи, прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи – акціонера, її місцезнаходження (місце проживання), кількість акцій у власності.

Надання такої інформації депозитарними установами і реєстраторами власників іменних цінних паперів без дозволу останніх вбачається проблематичним.

По-перше, інформація про належні фізичній особі розміри пакетів акцій статутного фонду акціонерних товариств вважаємо інформацією про майновий стан такої особи. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 5-зп по справі від 30.10.1997 р. зазначив, що до конфіденційної інформації про особу, зокрема, належать свідчення про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, *майновий стан*) та інші персональні дані [9]. Відповідно до ст. 32 Конституції України “не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини” [1]. Крім того, відповідно до Закону України “Про інформацію” конфіденційна інформація знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюється за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов [3, ст. 30]. Тому для розголошення конфіденційної інформації професійними учасниками фондового ринку необхідно мати дозвіл власника такої інформації.

По-друге, під адміністративною інформацією (даними) законодавцем визнано офіційні документовані дані, що дають кількісну характеристику явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя і збираються, використовуються, поширюються та зберігаються органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування, юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, що належать до їх компетенції [3, ст. 19-1].

Законодавство України відрізняє адміністративні дані від інформації про особу. Крім того, тлумачний словник визначає поняття “кількість” як категорію, що виражає зовнішні взаємовідносини предметів і частин, а саме: їх величину (розмір), число, ступінь прояву тієї чи іншої якості, що підлягає виміру та рахуванню [14]. Можна зробити висновок, що адміністративні дані – це інформація, що дає можливість з'ясувати кількість тих чи інших процесів, що відбулися чи відбуваються, тобто це знеособлена інформація, що не дає можливості персоніфікувати учасників згаданих процесів.

Водночас Законом України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” передбачено, що учасники Національної депозитарної системи (у тому числі депозитарії, зберігачі, реєстратори власників іменних цінних паперів) гарантують конфіденційність інформації щодо рахунків у цінних паперах та обігу цінних паперів. Усі їх працівники зобов'язані дотримуватися вимог конфіденційності інформації щодо рахунків у цінних паперах та обігу цінних паперів [5, п. 2, ст. 14]. За цих обставин Комісія фактично примушує зберігачів та реєстраторів здійснювати дії, які заборонені чинним законодавством, адже Законом України “Про інформацію” передбачено відповідальність за використання та поширення інформації стосовно життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків [3, ст. 47].

Оптимальним вирішенням проблеми неправомірного розкриття конфіденційної інформації про фізичну особу під час обов'язкової звітності професійних учасників ринку цінних паперів, на нашу думку, є доповнення Положень нормою такого змісту: “*конфіденційна інформація про фізичну особу – акціонера розкривається професійними учасниками фондового ринку лише за наявності письмового погодження з такою особою*”.

Проаналізуємо означену проблему з точки зору компетенції Комісії. Комісія, як зазначалося вище, має повноваження щодо встановлення порядку складання адміні-

стративних даних учасників ринку цінних паперів відповідно до чинного законодавства України. При цьому встановлення вимог щодо отримання Комісією від професійних учасників фондового ринку конфіденційної інформації можна спробувати аргументувати лише необхідністю виконання вимог Основних напрямів розвитку фондового ринку України на 2001 – 2005 роки, якими *передбачено “вжиття заходів щодо розкриття інформації про інвесторів, які придбавають великі і контрольні пакети акцій, у першу чергу тих підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, монополістів, банків та страхових компаній”* [10].

Посилання на Основні напрями розвитку фондового ринку України на 2001 – 2005 роки як на підставу розкриття конфіденційної інформації про фізичних осіб є необґрунтованим з наступних міркувань.

По-перше, зі змісту цитованої вище статті 32 Конституції випливає, що поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди можливе лише у випадках, визначених законом. Основні напрями розвитку фондового ринку України на 2001 – 2005 роки затвердженні підзаконним нормативно-правовим актом і не відносяться до законодавчих актів.

По-друге, теоретично можна аргументувати інтересами національної безпеки, економічного добробуту та прав людини лише розкриття без згоди фізичних осіб конфіденційної інформації про них як акціонерів підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Підстави ж для розкриття інформації про акціонерів інших видів підприємств потребують чіткого обґрунтування.

Не зовсім зрозумілими є норми, закріплені у зазначених вище Положеннях, відповідно до яких власник пакета акцій (для цілей подання адміністративних даних) визначається як юридична або фізична особа, що має акції певного емітента у кількості, що становить 10 і більше відсотків статутного капіталу емітента. Якщо посилатися на Основні напрями розвитку фондового ринку України на 2001 – 2005 роки, то в даному документі закріплена конструкція “...розкриття інформації про інвесторів, які придбавають великі і контрольні пакети акцій...”. Однак, якщо поняття “контрольний пакет акцій” визначене законодавством², то поняття “великий пакет акцій” не закріплено в жодному нормативно-правовому акті. Незрозуміло, чому в Положеннях “великі пакети акцій” визначені як такі, що становлять саме 10 і більше відсотків статутного капіталу емітента?

Насамкінець зазначимо, що у зв’язку з розбудовою ринкової економіки в Україні перед законодавцем і юридичною наукою стоїть завдання створити правову основу для ефективного функціонування і розвитку фондового ринку. Одним із основних принципів існування ринку цінних паперів, який покликаний забезпечити його прозорість і рівні можливості для всіх інвесторів, є захищеність конфіденційної інформації про особу,

---

² Контрольний пакет акцій – кількість акцій (пай, частка у статутному фонді), яка дає право холдинговій компанії здійснювати фактичний контроль над господарюючим суб’єктом. Рішення щодо підтвердження наявності контрольного пакета акцій, якщо його розмір становить менш як 51 відсоток, приймає Антимонопольний комітет України з урахуванням конкретних особливостей установчих документів і структури статутних фондів господарюючих суб’єктів у порядку, що встановлює цей Комітет.

Див.: Положення, п.2 Указу Президента України “Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації” від 11 травня 1994 року № 224/94.

Контрольний пакет акцій – пакет акцій, який дозволяє здійснювати контроль за діяльністю відповідного суб’єкта господарювання.

Див.: Положення, п.1 спільного Наказу Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Комісії, Державної податкової адміністрації, Служби безпеки України “Про затвердження Порядку аналізу відомостей про відносини контролю” від 11.01.2000 р. № 1/24/6/10/5.

зокрема при поданні обов’язкової звітності професійними учасниками ринку. Проведений у даній статті аналіз дає підстави стверджувати, що правове регулювання обігу конфіденційної інформації про особу на фондовому ринку України потребує подальшого удосконалення.

Загальними висновками з проведеного дослідження є такі:

1. Детальний аналіз системи правовідносин на фондовому ринку, предметом яких є саме конфіденційна інформація, свідчить про необхідність удосконалення системи збирання та обробки інформації, оптимізації обсягів інформації, яка отримується Комісією від учасників ринку цінних паперів. Важливим є питання поєднання умов прозорості ринку та особливостей поширення конфіденційної інформації на ринку цінних паперів.

2. Положення про подання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та Положення про складання адміністративних даних щодо здійснення діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів та подання відповідних документів до Комісії встановлюють обов’язок щодо розкриття конфіденційної інформації про особу всупереч її волі, закріплюють вимоги, що не відповідають положенням ст. 32 Конституції України, Закону України “Про інформацію” щодо не порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб при реалізації права на інформацію інших осіб та щодо визначення поняття адміністративних даних та віднесення до неї належної інформації, ст. 14 Закону України “Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”. Норми зазначених положень мають бути доопрацьовані і змінені, оскільки вони створюють передумови для порушення прав власників цінних паперів – фізичних осіб.

3. Пропонується включити до положень правову норму, відповідно до якої конфіденційна інформація про фізичну особу – акціонера розкривається професійними учасниками фондового ринку лише за наявності письмового погодження з такою особою.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку визначасмо дослідження правових процедур надання професійними учасниками фондового ринку конфіденційної інформації Комісії у межах обов’язкової звітності.

Використана література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року // Правова база НАУ, версія 8.3.1.0.
3. Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року // Правова база НАУ, версія 8.3.1.0.
4. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30 жовтня 1996 року // Урядовий кур’єр 1996. – №223-224 від 28.11.96.
5. Закон України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” // Урядовий кур’єр 1998, № 5-6 від 10.01.98.
6. Положення про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, затверджене Указом Президента України від 25 вересня 2002 року № 861/2002 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 40. – ст. 1854.
7. Рішення Комісії від 12.09.02 №264 “Про затвердження Положення про подання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів” // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 41, – ст. 1915.

8. Рішення Комісії від 24.06.03 №290 “Про затвердження Положення про складання адміністративних даних щодо здійснення діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку” // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 31. – ст. 1644.

9. Рішення Конституційного Суду України № 5-зп від 30 жовтня 1997 року (справа К.Г.Устименка) у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України “Про інформацію” та статті 12 Закону України “Про прокуратуру” // Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів № 4310/1997.

10. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України” від 04.04.2001 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 60.

11. Саєнко В.В. Правове регулювання використання інсайдерської інформації на ринку цінних паперів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 25 с.

12. Труба В.І. Правове регулювання цінних паперів в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2002. – 22 с.

13. Панова Л.В. Проблеми правового регулювання ринку цінних паперів в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 25 с.

14. Великий енциклопедичний словник // www.propaganda.ru.

УДК 004.9:340.5

М. ШВЕЦЬ, член-кореспондент АПрН України, директор Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України
Ю. КЛІМАШЕВСЬКА, завідувачка лабораторією Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України
С. ДОРОГИХ, завідувач лабораторією Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОГО ТЕЗАУРУСА “СУДОВА ПРАКТИКА”

Анотація. В статті розглядаються питання побудови та використання засобів обробки, пошуку та індексації матеріалів судової практики.

Оперативний пошук і опрацювання даних, накопичених у великих масивах і потоках інформації, потребують створення ефективного інструментарію для її обробки, пошуку та аналізу. Одним з таких інструментів є інформаційно-пошукові тезауруси (ІПТ). Вони створені для індексування документів та виконання машинного пошуку.

Тезаурус є предметним покажчиком, який описує певну предметну область за допомогою спеціально визначених слів (такі слова мають назву “дескриптори”), встановлює відношення дескрипторів до їх синонімів або близьких понять, котрі прирівнюються до синонімів (аскрипторів), визначає внутрішню структуру предметної області шляхом встановлення відношень між різними дескрипторами, формалізує природну мову та є інструментом для індексації та пошуку документів.

І. Призначення тезауруса “Судова практика”

Однією з основних функцій тезауруса є пошукова. За допомогою тезауруса спочатку виконується індексація документів, а потім за дескрипторами здійснюються пошук та аналіз документів.

Відмінність від звичайних класифікаторів, за якими здійснюється пошук, полягає в тому, що тезауруси завдяки власній структурі, побудованій на основі термінологічного апарату предметної області, є більш гнучким інструментом для формування пошукового запиту і виконання аналізу документів. Якщо класифікатори визначають тільки загальні розділи, то рівень деталізації тезаурусів сягає окремих вузьких тем. Встановленні відношення між термінами тезауруса дозволяють подивитись на проблему, яка стоїть перед людиною, з різних кутів зору, визначитись з аспектами підходу до проблеми пошуку та аналізу документів.

Тезауруси надають можливість користувачеві отримати загальну інформацію про термінологічний апарат та структуру предметної області, отримати відомості про зв'язки з суміжними областями.

Тезаурус є своєрідним термінологічним словником, який містить перелік основних термінів з кожної з галузей людської діяльності.

Нарешті використання тезауруса надає користувачу великі можливості щодо використання тезауруса для аналізу проіндексованого масиву інформації та різних баз даних. Багатоаспектність тезаурусів дозволяє проаналізувати кількісні показники документів, що зберігаються в базі даних, за всіма аспектами як в статичі, так і в динаміці.

Велика кількість документів судової практики і важливість їх обробки та аналізу потребують створення спеціального окремого тезауруса “Судова практика”, що дозволить виконувати пошук та проводити аналіз документів у базі даних “Судова практика”.

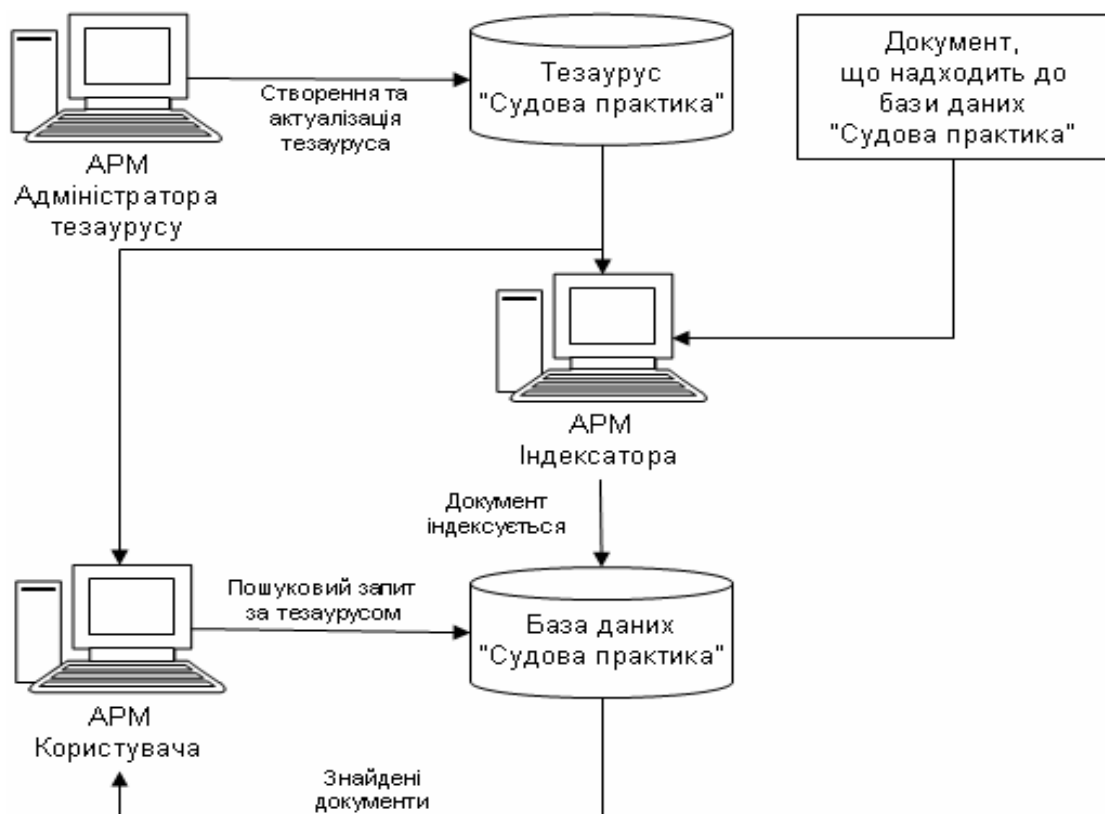
Перший етап по впровадженню тезауруса “Судова практика” – це процес його створення: як логічний (тобто встановлення розділів, мікротезаурусів, відбір дескрипторів та аскрипторів, встановлення ієрархічних та асоціативних відношень між ними), так і у вигляді електронної бази даних та програмного модуля по її веденню.

Перед укладачем тезауруса стоять чотири головні завдання:

- визначення предметної суті документа;
- вибір термінів, сукупність яких стисло передає предмет;
- вибір синонімів, які користувач може використати в пошуковому запиті;
- зазначення відношень між термінами.

Роботи по створенню тезауруса мають здійснюватися з дотриманням вимог державних стандартів України [1, 2].

Тезаурус “Судова практика” не є статичним. Зміни, які відбуватимуться в законодавстві України, неодмінно будуть впливати на його структуру та вміст термінів тезауруса. Наприклад, у Кримінальному кодексі може з’явитися новий вид злочину або певне діяння буде декриміналізовано. Тому після завершення першого етапу – початкового створення тезауруса “Судова практика” – адміністраторам належить постійно актуалізувати його залежності від вимог часу.

Другий етап – індексація бази даних як ретроспективна (індексація документів, які знаходяться у вже існуючій базі даних “Судова практика”), так і поточна (індексація нових документів, які надходять до бази даних).

Для реалізації другого етапу необхідне створення відповідного автоматизованого робочого місця індексатора, яке включає засоби пошуку і перегляду тезауруса та бази даних, а також розроблення системи встановлення індексів.

Третій етап – створення робочого місця користувача, яке дозволяє формувати пошуковий запит за тезаурусом (в розпорядження користувача має бути надана навігаційна систему по тезаурусу) і, як результат, отримувати необхідні для роботи документи.

Співіснування тезауруса “Судова практика” з іншими тезаурусами та правовими класифікаторами

У процесі класифікації документів за допомогою тезауруса “Судова практика” можуть бути використані інші правові класифікатори і тезауруси, наприклад, такі як інформаційно-пошуковий тезаурус Європейського Союзу EUROVOC [3].

Тезаурус EUROVOC дозволяє задавати пошукові слова мовою користувача (підтримуються 25 мов Європейського Союзу, існує російська та українська версії) та отримувати документи мовою документа. Завдяки цьому EUROVOC має великий потенціал при міжнародному обміні документами, при роботах з порівняльного законодавства та гармонізації законодавства України із законодавством ЄС.

Для більш активної інтеграції пропонується створення таблиць перекладу з одного тезауруса до іншого, де кожному дескриптору EUROVOC (пов’язаному з питаннями судочинства та права) буде відповідати дескриптор тезауруса “Судова практика”. При цьому повна тотожність дескрипторів не обов’язкова.

II. Структура тезауруса

Логічна структура тезауруса.

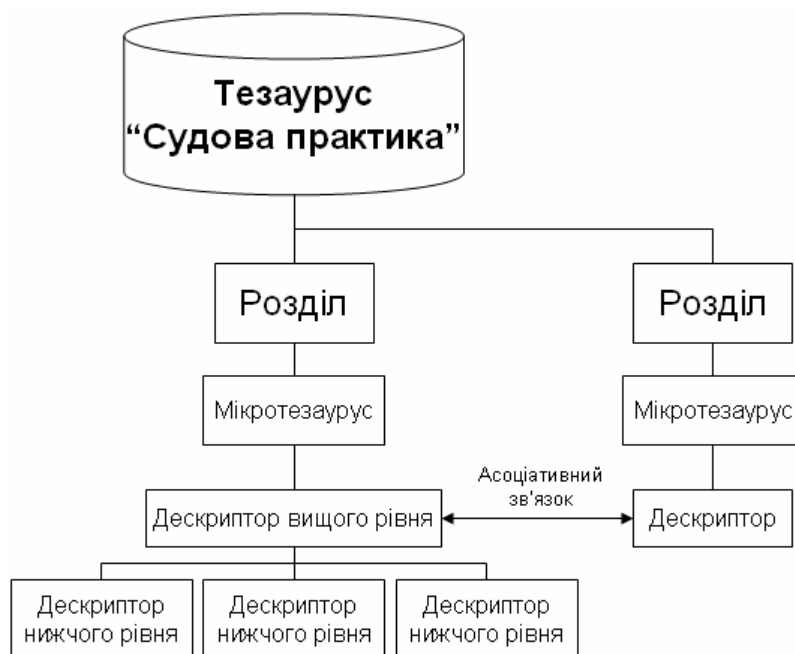
ІТТ “Судова практика” побудовано за принципом від загального до часткового. На верхньому рівні знаходяться розділи та мікротезауруси, які складають загальну предметно-класифікаційну систему.

Розділи позначаються числовим кодом та природною мовою. Розділи поділяються на мікротезауруси. Аналогічно до розділів мікротезауруси мають числовий код та назву природною мовою. В числовому коді мікротезауруса перші цифри – код розділу, до якого відноситься мікротезаурус.

Враховуючи можливість змін до розділів та мікротезаурусів, в їх нумерації створено проміжки.

На нижньому рівні знаходяться дескриптори.

Кожний з дескрипторів обов'язково належить до одного з мікротезаурусів і може мати обмежувальну примітку, в якій подається визначення терміна-дескриптора, особливості його вживання або обмеження щодо такого вживання, а також інша довідково-пояснювальна інформація.

Багато дескрипторів за своїм змістом можуть відноситися не до одного, а до декількох мікротезаурусів. Проте для того, щоб уникнути полієрархії (наявності у дескриптора декількох ширших дескрипторів), яка б збільшила обсяг тезауруса та ускладнила користування ним, кожен дескриптор слід розміщувати тільки в одному предметно-тематичному мікротезаурусі. Подібне рішення не повинно викликати нарікань ні у користувачів, які виконують пошук за допомогою тезауруса, ні в індексаторів, оскільки як при побудові запитів, так і при індексуванні документів можна робити комбінації з дескрипторів, які належать до різних розділів та мікротезаурусів.

Дескриптори можуть бути пов'язані між собою ієрархічними відношеннями. Ці відношення об'єднують поняття “рід – вид” та “частка – ціле”. Для кожної пари дескрипторів, що зв'язані ієрархічними відношеннями, один дескриптор є дескриптором вищого рівня, а інший – нижчого.

Дескриптори можуть бути пов'язані між собою асоціативними відношеннями (маються на увазі відношення “бути причиною”; у випадках, коли полієрархія могла би бути, але заборонена, вона замінюється на асоціацію; відношення “супутності”, “близькості в просторі або часі”, “бути властивістю, особливістю”, “бути предметом дії, процесу, галузі знань”; відношення “локалізації”, “схожості, подібності” – коли два умовних синоніми мають статус дескрипторів, “антонімії”). На встановлення асоціативних відношень існують обмеження: дескриптори не можуть одночасно бути пов'язані ієрархічним та асоціативним зв'язками; дескриптори, які мають спільний ширший дескриптор, не можуть бути пов'язані асоціативним зв'язком між собою. Дескриптори, які пов'язані між собою асоціативними відношеннями, є рівними по відношенню один до одного. Асоціативне відношення завжди двостороннє: якщо дескриптор А зв'язаний асоціативним відношенням з дескриптором Б, то і дескриптор Б зв'язаний асоціативним відношенням з дескриптором А.

Одне й те саме поняття може бути виражено рядом синонімів або понять, які частково збігаються (наприклад, квартира, помешкання, житлове приміщення тощо). При визначенні ключових слів або при контекстному пошуку документ позначається тільки одним з перелічених вище синонімів. Відповідно, користувач, який виконує пошук за одним із синонімів, не знайде документи, котрі відповідають його запиту, але в тексті яких те саме поняття виражене іншими словами. Щоб уникнути такої проблеми, при індексації та подальшій роботі з тезаурусом із синонімічного класу обирається один термін (дескриптор), котрий буде репрезентувати весь клас, а інші близькі поняття або синоніми (аскриптори) приєднуються до головного терміна. Кожен з дескрипторів може мати один або декілька синонімів або близьких до нього слів, проте аскриптори має лише один дескриптор, на який він посилається.

Вибір термінів

Розглянемо принцип вибору розділів і мікротезаурусів тезауруса “Судова практика”. Зіставлення класифікаторів, які використовуються при роботі з матеріалами судової практики у Верховному Суді України, з класифікатором галузей законодавства України та кодексами України дає можливість визначитися з вибором розділів і мікротезаурусів. Стосовно справ, що виникають з адміністративно-правових відносин, орієнтовним можна вважати таке представлення ¹:

010 АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

- 010005 ЗАКОНОДАВСТВО ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.
- 010010 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ І АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
- 010015 АДМІНІСТРАТИВНЕ СТЯГНЕННЯ
- 010020 ОКРЕМІ ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
- 010025 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ І ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ
- 010030 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВЛАСНІСТЬ
- 010035 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
- 010040 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ, БУДІВНИЦТВІ ТА В ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ І ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ
- 010045 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ, ПОРУШЕННЯ ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНИХ ПРАВИЛ
- 010050 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ТРАНСПОРТІ, В ГАЛУЗІ ШЛЯХОВОГО ГОСПОДАРСТВА І ЗВ'ЯЗКУ
- 010055 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА БЛАГОУСТРОЮ
- 010060 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ТОРГІВЛІ, ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ, СФЕРІ ПОСЛУГ, В ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
- 010065 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ, ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ, МЕТРОЛОГІЇ ТА СЕРТИФІКАЦІЇ
- 010070 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК І ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ
- 010075 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК УПРАВЛІННЯ

¹ Наведені приклади не є фрагментами розробленого тезауруса і наводяться лише для ілюстрації запропонованих принципів його побудови.

Відносно цивільних справ картина дещо складніша, оскільки їх розгляд відбувається з урахуванням норм багатьох кодексів, які з різних позицій розглядають одні й ті ж питання цивільно-правових відносин, що пов’язане з повторенням понять та відповідних термінів.

Розглянемо для прикладу книгу п’яту “ЗОБОВ’ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО” Цивільного кодексу України, де подано всі терміни, пов’язані з даною проблематикою (справи, що виникають з угод, – у розділі “Рішення в цивільних справах”, справи зі спорів, що пов’язані з виконанням зобов’язань, – у розділі “Рішення у господарських справах” збірника “Рішення Верховного Суду України”). Підрозділ 1 Розділ III зазначеної книги Цивільного кодексу України дає перелік видів договірних зобов’язань. Ось деякі з них:

- *купівля-продаж*;
- *підряд*;
- *найм*;
- *рента*.

Водночас, у господарському праві є розділ “ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ’ЯЗАННЯ”. Відповідно, значна кількість судових рішень у господарських справах пов’язана саме з указаними термінами. Бачиться, що ці терміни повинні бути виділені окремо як від розділу “ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО”, так і від розділу “ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО”. Наприклад, в розділ “ЗОБОВ’ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО”, який буде представлений мікротезаурусами:

“ДОГОВІРНІ ЗОБОВ’ЯЗАННЯ”

“НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ’ЯЗАННЯ”

“ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ”

При виборі термінів (дескрипторів) головною базою мають бути, звичайно, кодекси України. Хоча як вихідним матеріалом можна скористатися алфавітно-предметними показниками, якими супроводжуються більшість друкованих видань кодексів і матеріалів судової практики. Але до використання цих АПП слід підходити досить критично.

Розглянемо декілька типів проблем, пов’язаних з вибором термінів.

Майно – в кримінальному праві це такі питання:

- *таємне викрадення М*;
- *відкрите викрадення М*;
- *конфіскація М*;
- *приховування М*.

Майно – в цивільному праві це:

- *опіка над М*;
- *управління М*;
- *М. (визначення)*.

У кримінальному праві *майно* як самостійний термін, можна сказати, нічого не означає. Отже, для характеристики документів кримінального права цей термін повинен використовуватися **лише** у сполученні з іншими термінами.

Водночас, можна зіткнутися з проблемою, коли один і той же термін має різні значення, стосується різних предметних областей. Наприклад,

камера – у значенні пристрою для відеозйомки чи тюремного приміщення;

неповнолітні – як суб’єкт злочину;

неповнолітні – як кваліфікуюча ознака злочину.

Використання таких омограм або полісем (омонімів) – слів, що мають однакове написання, але різний зміст – здійснюється за певним правилом. Кожному такому слову має бути поставлене у відповідність уточнювальне слово чи словосполучення (кваліфі-

катор), при написанні якого використовується інший шрифт або він розташовується в дужках. Кваліфікатор не є обмежувальною приміткою, і термін разом з кваліфікатором повинен представлятися як одна одиниця. Наприклад,

неповнолітні (суб’єкт злочину);
неповнолітні (кваліфікуюча ознака злочину).

Використання синонімічних класів

Синонімами в тезаурусі вважаються не тільки слова, що мають однакове значення, але й слова, які за певними критеріями близькі за своїм значенням. Одне слово, що найточніше відповідає поняттю, вибирається представником даного класу термінів, і саме воно використовується для представлення суті документа, хоча за всіма іншими словами даний документ також буде знайдено. Наприклад,

квартира – помешкання – житлове приміщення;
угода – договір – контракт.

Зазначимо, що в тезаурусі синонімія носить характер певної умовності: слова, які згідно зі словником загальноживаної мови не є синонімами, вважаються такими в даній предметній області. Наприклад,

усиновлення – удочеріння;
легалізація доходів – відмивання доходів.

Завдяки синонімії можна вирішити проблему змін у термінології. Наприклад,
вимагательство – вимагання;
посадовий підлог – службове підроблення;
арбітражні суди – господарські суди.

Тезаурус допускає використання сленгових або жаргонних форм слова. Наприклад, *умисне вбивство – стаття 115 КК*.

Принагідно до цього прикладу зауважимо, що майже всі рішення в кримінальних справах написані з використанням саме останньої форми зазначення злочину. А запит на пошук мусить допускати вигляд: “знайти справи (матеріали), що стосуються умисного вбивства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб (підкреслення вказують на ключові слова). У тексті ухвали цьому буде відповідати такий фрагмент: “засуджений за ч. 2 ст. 115 КК України”.

У разі зміни кодексу і нумерації його статей до аскрипторів відносяться статті як старого, так і нового кодексу з позначенням – нечинний.

Використання ієрархічних відношень

Ці відношення найбільшою мірою відрізняють тезаурус від неструктурованого списку термінів і охоплюють два логічно різні типи ситуацій:

- а) родові відношення;
- б) відношення “частина – ціле”.

Родові відношення: *судимість (ширший) – зняття судимості (вужчий).*

Частина – ціле: *учасники судового процесу (ціле) – обвинувачений (частина).*

Наведемо приклад поєднання термінів з використанням ієрархічних відношень.

покарання
в1 *основні покарання*
в2 *громадські роботи*
в2 *виправні роботи*
в2 *службові обмеження для військовослужбовців*
в2 *арешт*
в2 *обмеження волі*

- в2** тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців
- в2** позбавлення волі на певний строк
- в2** довічне позбавлення волі
- в1** додаткові покарання
- в2** позбавлення військового звання
- в2** позбавлення спеціального звання
- в2** позбавлення рангу
- в2** позбавлення чину
- в2** позбавлення кваліфікаційного класу
- в2** конфіскація майна
- в1** покарання, що можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові
- в2** штраф
- в3** штраф як додаткове покарання
- в3** розмір штрафу
- в2** позбавлення права обіймати певні посади
- в2** позбавлення права займатися певною діяльністю.

Отже, при введенні в систему інформаційно-пошукового тезауруса слова “штраф” користувач може одержувати на екрані фрагмент:

МТ 0501 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
покарання

- в1** покарання, що можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові
- в2** штраф
- в3** штраф як додаткове покарання
- в3** розмір штрафу

Таке представлення визначає досить повне коло питань, пов’язаних із застосуванням покарання у вигляді штрафу².

Особливості встановлення асоціативних відношень

Встановлення цього виду відношень між термінами може бути особливо корисним у матеріалах судової практики. Використовуються ці відношення у випадках, коли згадка про один предмет чи явище викликає (або може викликати, мусить викликати) уяву про інші предмети чи явища. Наприклад,

зняття судимості – “необхідно уточнити!” – *строки погашення судимості*;

вимагання – “не помились!” – *примушування до виконання цивільно-правових зобов’язань*.

Аналогічно: *убивство* – *тяжкі тілесні ушкодження, що призвели до смерті потерпілого*.

Ведення такого типу словника дозволяє, по-перше, представити внутрішню структуру предметної області, по-друге, забезпечує достатньо точний пошук документів, надаючи можливість ознайомитися зі спорідненими матеріалами.

Використання обмежувальних приміток

З усього сказаного можна зробити висновок, що тезаурус є **предметним показником**, який описує певну предметну область, встановлює відношення між термінами, враховує синоніми та близькі поняття, визначаючи таким чином внутрішню структуру даної предметної області. З цих міркувань він може служити зручним засобом при побудові інформаційно-**аналітичних** і **навчальних** систем.

² Позначки **в1**, **в2**, **в3** перед дескрипторами означають рівень їх підпорядкованості.

З огляду на останнє особливу увагу при побудові тезауруса “СУДОВА ПРАКТИКА” слід звернути на використання обмежувальних приміток (позначка ОП, яка ставиться перед дескриптором).

ОП (обмежувальна примітка) – додається до терміна, щоб вказати його зміст в даному тезаурусі.

Наприклад:

крадіжка

ОП таємне викрадення чужого майна

грабіж

ОП відкрите викрадення чужого майна

ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (стаття 136 ККУ)

ОП ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам.

Використання тезауруса як самостійної інформаційно-пошукової системи дозволяє не тільки знайти матеріали, що відповідають даному предметному показникові, а й представити проблему в достатньо повному об’ємі, вказуючи на споріднені поняття, знайти матеріали, що стосуються більш загальних обставин справи, що, на наш погляд, може забезпечити не тільки повноту одержаної інформації, а й її точність.

III. Індексування документів

Індексування документів бази даних “Судова практика” – це окремий процес, за яким кожному з документів бази даних присвоюється певна кількість дескрипторів, які передають зміст документа.

Для деяких груп документів визначаються обов’язкові аспекти індексування. Наприклад, для кримінальних справ такими аспектами є класифікація злочину, його кваліфікаційні ознаки, вид покарання тощо.

При індексації документа слід звернути увагу на вибір рівня ієрархії. При виконанні пошуку за дескрипторами система повинна знаходити всі документи, що проіндексовані не тільки цим дескриптором, але й дескрипторами нижчого рівня. У процесі індексування перед індексатором постає питання вибору між дескрипторами верхнього та нижнього рівнів. Для цього необхідно проаналізувати текст документа і визначити, чи є тема, яка описується дескрипторами нижнього рівня, однією з основних в документі (і, відповідно, чи буде цей документ відповідати запиту при пошуку за вузьким дескриптором). Якщо це так, то вказується вузький термін, а якщо ні – ширший.

Індексування відбувається у спеціальній програмі – робочому місці індексатора, за допомогою якої здійснюється введення документа до бази даних. Дескрипторами пови-

нні позначатися всі основні теми, що розглядаються у документі, проте для уникнення „інформаційного шуму” несуттєві теми повинні біти вилучені з процесу індексування.

Висновки

Підводячи підсумки, зазначимо, що тезаурус “Судова практика” є інструментом, призначеним для швидкого пошуку в базі даних документів судової практики, дозволяє користувачу ознайомитися з відповідним термінологічним апаратом, побачити зв’язки між документами та відсіяти “інформаційний шум”.

Для безпосереднього використання тезауруса “Судова практика” необхідне обов’язкове індексування всіх документів бази даних “Судова практика” та поточне індексування всіх документів, які будуть продовжувати надходити до бази, а також постійна актуалізація самого тезауруса. Проте витрати часу, пов’язані з цими процесами, будуть компенсуватися значною економією часу користувачів за рахунок більш якісного пошуку, надання можливості при прийнятті рішень та аналізі судової практики побачити всі зв’язки та проаналізувати питання, що розглядається, за багатьма аспектами.

Використана література

1. ДСТУ 2395-94 “Обстеження документа, встановлення його предмета й вибір термінів індексування. Загальні вимоги”.
2. ДСТУ 4032-2001 “Одномовний тезаурус. Методика розроблення”.
3. Тезаурус EUROVOC: автоматизована інформаційно-аналітична система порівняння законодавства України із законодавством країн ЄС: Посібник / За ред. В.Я. Тація, В.О. Зайчука. – К., 2004. – 383 с.

УДК 681.58

М. КОВАЛЬ, кандидат економічних наук,
заслужений економіст України
В. ФУРАШЕВ, кандидат технічних наук, доцент
лауреат Премії Ради Міністрів СРСР

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ ВИБОРЦІВ, УЧАСНИКІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Анотація. Розглядається питання щодо нормативно-правового врегулювання та подальшого розвитку системної інформатизації виборчих і референдумних процесів в Україні.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, особливо після виборів Президента України у 2004 році, питання необхідності розробки та впровадження Реєстру виборців, учасників референдуму (далі – Реєстр виборців) вже ні в кого не викликає сумніву. Предметом досліджень, дискусій можуть бути тільки можливі шляхи його створення з урахуванням усього комплексу питань – забезпечення повноти і достовірності інформації в реальному режимі часу, оптимальних техніко-економічних показників здійснення роботи, захисту інформації про особу в межах чинного законодавства України, дотримання положень відповідних міжнародних конвенцій та інше.

Питання можливих шляхів створення та забезпечення функціонування Реєстру виборців досить повно розглянуто авторами в монографії “Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні” [1], а також у наукових роботах [2-5], які були спеціально присвячені дослідженню можливих шляхів розв’язання цієї проблеми.

У загальному вигляді суть вищезазначених пропозицій можна побачити та оцінити, аналізуючи зміст Рис. 1.

Пропозиції, які були наведені у зазначеній монографії [1] та роботах [2-5], базувалися не тільки на власному досвіді, але, в першу чергу, на врахуванні наступних об’єктивних обставин.

1. Реєстр виборців у сучасній європейській демократичній державі має бути створений і успішно функціонувати, незважаючи на суб’єктивні бажання будь-яких високих посадовців та наявності чи відсутності певних політичних уподобань чи смаків. І це об’єктивна необхідність.

2. Створення Реєстру виборців не повинно “обтяжувати” державний бюджет України непомірними витратами і не повинно займати багато часу, а також відволікати трудові і матеріально-технічні ресурси держави, тим більше, що переважна частина центральних органів виконавчої влади офіційно або неофіційно вже має або створює власні галузеві реєстри, в яких фігурують необхідні персональні відомості про особу, для забезпечення більш ефективного та менш трудомісткого виконання своїх повноважень та функцій.

3. Персональні дані громадянина України згідно з Конституцією України є конфіденційною інформацією, а сукупність цих даних та їх об’єднання в Реєстр вже становить предмет національної безпеки України. Саме тому питанням захисту персональних даних про особу (нормативно-правового, технічного, організаційно-управлінського) повинна бути приділена пріоритетна увага.

4. Реєстр виборців мав би бути похідною частиною від Державного реєстру фізичних осіб України, тим більше що за станом на травень 2004 року у Апараті Верховної

Принципова схема можливої організації та ведення бази даних ІАП “Реєстр”

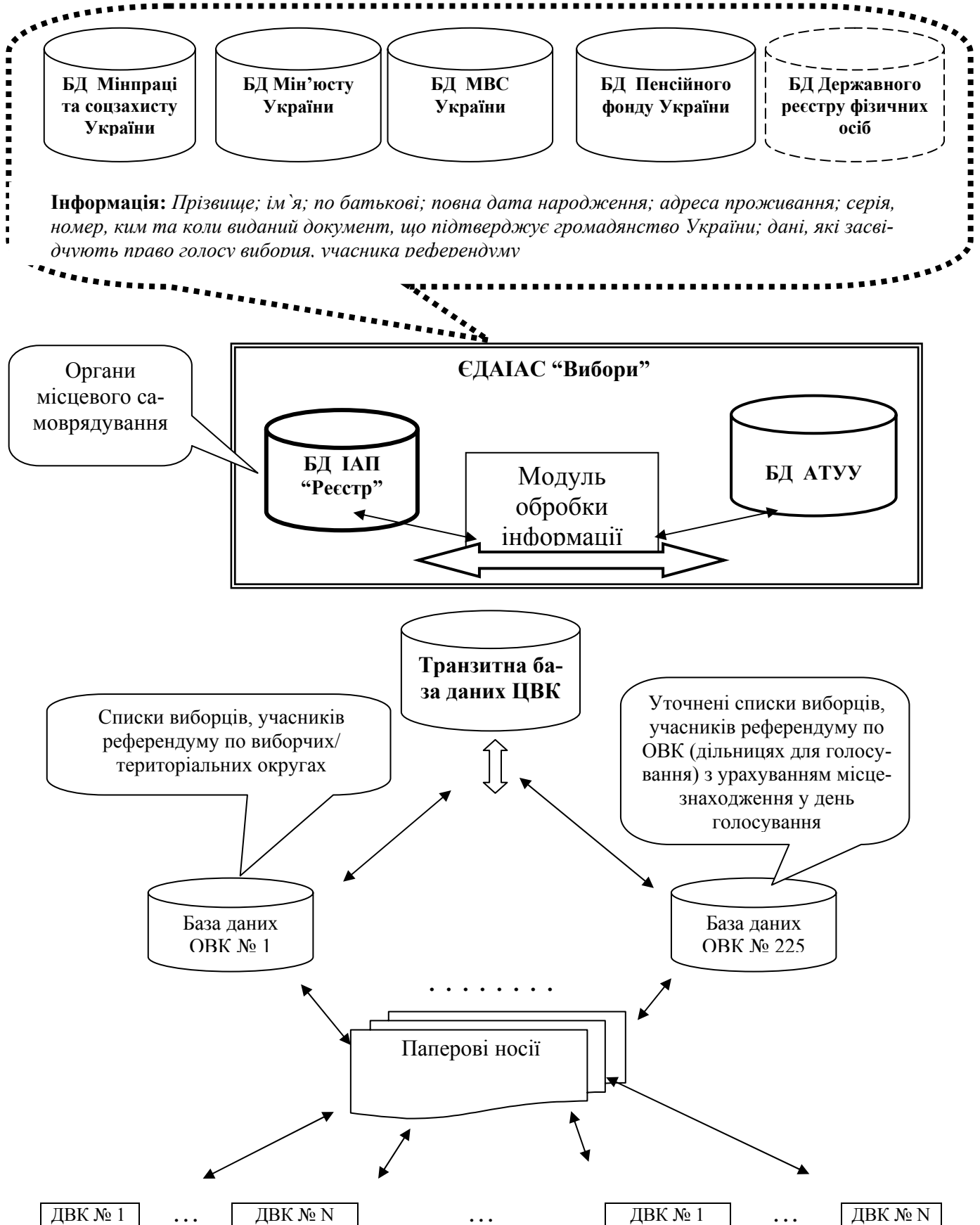

Рис. 1

Ради України були зареєстровані відповідні законопроекти (проект Закону України “Про Єдиний реєстр персональних даних” – реєстраційний номер 4002 від 17.07.2003 року [8], проект Закону України “Про реєстрацію фізичних осіб в Україні” – реєстраційний номер 4368 від 12.11.2003 року [9] та проект Закону України “Про Державний реєстр виборців” [10], який був прийнятий Верховною Радою України за основу). Президентом України було також видано 30 квітня 2004 року Указ “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб” [11]. Звичайно, особливу надію на швидке вирішення проблеми створення Реєстру виборців вселяв саме зазначений Указ Президента України, відповідно до якого було визначено відповідальний за створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб в Україні центральний державний орган – Міністерство внутрішніх справ України та встановлені жорсткі строки на його створення (до 1 липня 2004 року). Крім того, цим же Указом Президента України було утворено Міжвідомчу комісію для координації робіт зі створення та функціонування Єдиного державного реєстру фізичних осіб. Враховуючи вищевикладене, а також з метою економії бюджетних коштів Реєстр виборців слід було однозначно створювати як похідний від Єдиного державного реєстру фізичних осіб. Такий шлях побудови Реєстру є найбільш оптимальним та мало витратним.

Звичайно, всі ці законопроекти законодавець мав би розглядати і схвалювати лише після ратифікації Верховною Радою України Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28.01.1981 р. та прийняття Закону України “Про захист персональних даних” [7]. Принципи, визначені у цій Конвенції, були конкретизовані в Директиві 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних та вільним обігом цих даних” від 24.10.1995 р., а також у Директиві 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних та захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. Важливо знати, що вказані нормативно-правові акти є єдиними міжнародними стандартами, які визначають принципи гармонізації національних законодавств у сфері захисту персональних даних інших країн світу. Інших міжнародних актів з цієї проблеми просто не існує.

Саме тому необхідною та важливою передумовою входження України повноправним членом до Європейського Співтовариства та світового інформаційно-комунікаційного середовища є гармонізація законодавчого та нормативно-організаційного забезпечення країни з відповідними конвенціями та директивами, що визначають європейське уявлення про права людини та основні свободи у сфері захисту персональних даних в умовах формування електронного інформаційного суспільства [6].

Вищезазначене нагально потребує підписання Україною Конвенції № 108 Ради Європи, приєднання до Директиви 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу, а також законодавчого визначення загальних правил і умов у сфері захисту персональних даних в Україні.

Можливо, саме невирішення в Україні вищезазначених питань слугувало однією із причин того, що Указом Президента України від 10 березня 2005 року № 457 “Про внесення змін до Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон та визнання такими, що втратили чинність, деяких Указів Президента України” [18] було визнано таким, що втратив чинність, Указ Президента України від 30 квітня 2004 року № 500 “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб”. Звичайно, внаслідок такого рішення Україна вже не отримає найближчим часом Єдиного державного реєстру фізичних осіб України, який став би базовим для ряду галузевих предметно-функці-

ональних реєстрів, у тому числі і Реєстру виборців, так необхідного для підготовки і проведення виборів народних депутатів України у 2006 році.

5. У той же час, при розробці пропозицій щодо створення та забезпечення функціонування Реєстру виборців, учасників референдуму авторами не виключалася можливість існування такої невизначеної ситуації із вищезгаданим Державним реєстром фізичних осіб. Саме тому автори, спираючись на положення законів України [12-17] і на наявність потрібної для створення Реєстру інформації у базах даних Пенсійного фонду України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Мін'юсту України та інших державних органів управління, вважали чинну законодавчу і наявну інформаційну базу в Україні достатніми для самостійного створення Центральною виборчою комісією Реєстру виборців, учасників референдуму, який у подальшому став би складовою частиною (вкупі з існуючими базами даних про особу інших державних органів управління) майбутнього Державного реєстру фізичних осіб. Схематично шлях вирішення проблеми наведено на Рис. 1. Однак для регулювання можливого виконання цієї роботи законом мають бути передбачені відповідні повноваження Центральної виборчої комісії та її регіональних представництв. Проте, на жаль, з такими ініціативами Центральна виборча комісія до Верховної Ради України не входила.

6. Досвід організації підготовки та проведення виборів народних депутатів України у 2002 році показав, що найбільш ефективно “спрацьовує” автоматизована система інформаційно-аналітичного забезпечення цих процесів тільки в тому разі, коли майже відразу після утворення окружних виборчих комісій створюється відповідне телекомунікаційне, програмно-технічне і інформаційне середовище системи виборчих комісій України, тобто “єдиний інформаційний простір” у середовищі Центральної виборчої комісії, її регіональних представництв (створених на даний час) та 225 окружних виборчих комісій, що надає змогу оперативно організувати обмін інформацією як “по вертикалі”, так і “по горизонталі”, у тому числі і відомостями Реєстру.

У викладених авторами пропозиціях створення Реєстру виборців розглядалося за двома варіантами залежно від структури організації бази даних Єдиного державного реєстру фізичних осіб (розподіленої або централізованої) та волі законодавця.

Перший варіант. База даних Єдиного державного реєстру фізичних осіб – **розподілена** (що є найбільш вірогідною і доцільною організацією бази даних). У цьому випадку логічним буде, коли на запит окружної виборчої комісії, відповідної комісії з референдуму територіальний орган Міністерства внутрішніх справ України (який має відповідну програмно-технічну базу та відомості про громадян) за допомогою програмно-інструментальних засобів Єдиного державного реєстру фізичних осіб готує списки виборців, учасників референдуму по кожній ділянці для голосування на підвідомчій йому адміністративній території відповідно до вимог законодавства України про вибори і референдуми і передає їх або окружній виборчій комісії, або відповідній комісії з референдуму, або безпосередньо ділянничній комісії (що було б кращим варіантом). Надалі зі списками виборців, учасників референдуму працюють ділянничні комісії відповідно до вимог чинного законодавства України про вибори та референдуми.

Другий варіант. База даних Єдиного державного реєстру фізичних осіб – **централізована** (найменш бажана організація бази даних). У цьому випадку Центральна виборча комісія засобами Єдиної державної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи “Вибори” може підготувати та передати окружним виборчим комісіям електронні версії списків виборців по кожній ділянці (а їх більше 33 тисяч в Україні) для голосування (звичайно, належно засвідчені електронним підписом відповідної посадової особи) для наступної їх роздрукування та передачі на паперових носіях відповідним ділян-

цям для голосування. Цей варіант не найоптимальніший, оскільки існує вірогідність значної кількості помилок і неточностей у списках, які швидко усунути буде досить проблематично, але теоретично він можливий. Однак, у даному випадку Центральна виборча комісія перебирає на себе всю відповідальність за якість майбутніх списків виборців і може стати заручником можливих неточностей і помилок, що містяться у базах даних центральних органів державного управління, і потрапити під вогонь нищівної критики з боку учасників виборчого процесу. Це один із шляхів швидкого вирішення питання створення Реєстру виборців, який базується на максимальному використанні існуючих інформаційних масивів держави та є економічно менш витратним.

Законодавець, приймаючи наприкінці сьомої сесії четвертого скликання фактично нову редакцію Закону України “Про вибори народних депутатів України” [19], підписану Президентом України 7 липня 2005 року, запропонував по суті інший **(третій) шлях** ситуативного вирішення питання створення Реєстру виборців через списки виборців і створення тимчасових регіональних структур для їх складання.

Навіть побіжний аналіз Розділу V. “Списки виборців” даного Закону України, особливо частин другої та третьої статті 39 цього розділу, свідчить про однозначне ігнорування існування в державі інформації про громадян України у вигляді державних або галузевих реєстрів, особливо тих, які пов’язані із особою виборців як об’єктом фінансово-бухгалтерських відносин у державі і на створення яких вже були витрачені значні державні ресурси. А це свідчить, що реалізація обраного шляху створення Реєстру виборців може стати більш обтяжливою для державного бюджету України, оскільки створення Реєстру виборців (списків виборців) законодавцем запропоновано почати “з чистого аркуша”. Таким чином, є населення, є органи державного управління, і досягнення поставленої мети буде розпочато із формування робочих груп обліку виборців, які у подальшому будуть головними виконавцями цієї роботи, та їх належного матеріально-технічного забезпечення.

Одразу ж виникають наступні питання:

1. Робочі групи обліку виборців є **тимчасовими формуваннями** на період з 1 вересня року, що передує року проведення виборів, і до 1 березня року проведення чергових виборів. Склад цих робочих груп комплектується, виходячи з положень частини восьмої статті 39 Закону, штатними працівниками Ради міністрів Автономної Республіки Крим, відповідних державних адміністрацій та виконавчих органів міських рад. А що ж пропонується вчиняти з Реєстром виборців (списками виборців) під час організації та проведення *позачергових* виборів народних депутатів України чи місцевих виборів? Якою буде доля списку виборців (Реєстру виборців) у міжвиборчий період? Зміни ж у списках виборців об’єктивно будуть мати місце з плином часу і мають бути враховані і після 1 березня року проведення чергових виборів для інших завдань. Якщо законодавець не дає відповіді на ці запитання, то з цього неминуче випливає, що даний виборчий Закон не спрямований на перспективне вирішення проблем Реєстру виборців, а вирішує вузько специфічне завдання – забезпечити списками виборців лише проведення виборів народних депутатів 26 березня 2006 року.

2. Згідно з частиною п’ятою статті 39 “Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації, виконавчі органи міських рад (міст республіканського в Автономній республіці Крим, обласного значення) **забезпечують** приміщення для роботи **відповідних** робочих груп обліку виборців (**районних, міських, регіональних**), оснащені телефонним та **електронним зв’язком, меблями, комп’ютерною технікою**” (виділено авторами).

Крім того, відповідно до вимог частин 1, 2, 6, 9 статті 41 виборчого Закону передбачаються відповідні процедури зі списками виборців по кожній звичайній виборчій дільниці на паперових носіях та в **електронному вигляді**, які мають вчиняти сільський, селищний, міський голова, голова районної в місті ради.

Відомо, що працювати зі списками виборців в **електронному вигляді** можливо лише за наявності сучасного комп'ютера та принтера на виборчій дільниці чи у відповідному виконавчому органі ради. А їх налічується в державі відповідно 33 та 12 тисячі, тобто разово необхідно буде задіяти мінімум 45 тис. комп'ютерів, що коштують близько 50 млн. доларів США. Чи прораховані і чи враховані були розробниками виборчого Закону такі фінансові витрати; які різко збільшують бюджетні витрати на проведення виборчої компанії? Окремі положення Постанови Кабінету Міністрів України № 840 від 31.08.2005 р. “Про деякі заходи, пов'язані із забезпеченням підготовки проведення у 2006 році виборів народних депутатів України” підтверджують наведені тут висновки.

Із названих положень Закону можна зробити висновок, що законодавець заклав обов'язкову норму, яка спрямована на 100-відсоткову забезпеченість робочих груп обліку виборців усіх рівнів, апаратів сільського, селищного, міського голови засобами обчислювальної техніки та створення єдиного телекомунікаційного і інформаційного простору системи робочих груп обліку виборців, починаючи з дільничних виборчих комісій і закінчуючи Центральною виборчою комісією. Але одразу виникають сумніви щодо можливості практичної реалізації цієї вимоги. Ці сумніви підтверджуються не тільки знанням реального стану речей у державі з даного питання, не тільки знанням рівня реальної забезпеченості засобами обчислювальної техніки і телекомунікаційними засобами окружних виборчих комісій, яких було всього 225 на всю державу під час виборів Президента України у 2004 році, а й різними вимогами Розділу V. “Списки виборців” даного Закону України щодо форми подання необхідної інформації. Так, наприклад, частини дев'ятнадцята, двадцята та двадцять перша статті 39, частина тринадцята статті 40, частини перша, друга, шоста статті 41 чітко вимагають формування та надання необхідної інформації як на паперових носіях, так і в **електронному вигляді**. В інших же випадках вимога щодо надання необхідної інформації в електронному вигляді або відсутня, або взагалі не вказана форма подання цієї інформації.

Крім того, з положень даного Закону України не зовсім зрозумілим є статус інформації в електронному вигляді – чи це офіційна, чи неофіційна, дублююча інформація паперового носія? Паперовий носій інформації оформлюється у повній відповідності з вимогами державного діловодства – “мокрими” засвідчуючими підписами та їх розшифровками, печатками, вихідними даними та іншими необхідними реквізитами, а оформлення електронного варіанта цього документа ніяк не обумовлено (див. частини 15,19,20,21 статті 39), незважаючи на чинність законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” [20] та “Про **електронний цифровий** підпис” [21]. Таким чином, достовірність електронних копій списків виборців належним чином не буде засвідчена, що, без сумніву, породить ряд проблем. Звичайно, головним тут буде питання юридичної відповідальності за можливі маніпуляції з електронними копіями списків та використання їх у якості доказової бази. Без електронного підпису відповідної посадової особи електронна версія документа є анонімною.

3. Реалізація положень частини шостої статті 41 передбачає наявність засобів обчислювальної техніки на **кожній** звичайній виборчій дільниці, яких, як ми вже зазначали, налічується понад 33 тисяч по Україні. Чи реально це? Наскільки сьогодні районні державні адміністрації, виконавчі органи органів місцевого самоврядування самі забезпечені сучасними засобами обчислювальної техніки для виконання власних повнова-

жень та наскільки вони готові вивести майже на два місяці технічні засоби зі “свого технологічного процесу”, передаючи їх виборчим дільницям? І чи достатньо їх буде в сільському районі для забезпечення 50-60 дільниць? Знов-таки, необхідно повернутися до часів організації підготовки та проведення виборів Президента України у 2004 році. З точки зору бажаної організації єдиного телекомунікаційного і інформаційного простору всієї системи виборчих комісій України ця норма просто чудова, вона “зняла” б дуже багато питань у вирішенні проблем системної інформатизації виборчого і референдумного процесу, в тому числі і питань порушень, пов’язаних із відкріпними посвідченнями. Але, на жаль, на сучасному етапі розвитку електронного інформаційного суспільства в Україні ця норма є просто нездійсненою щодо забезпечення засобами сучасної обчислювальної техніки кожної виборчої дільниці в Україні.

4. Вищезазначений Закон України чітко визначає механізм утворення центральної і регіональних контрольних груп, але не визначає їх повноважень та регламенту роботи, а також механізму забезпечення цих груп приміщеннями, телефонним та електронним зв’язком, меблями, комп’ютерною технікою.

Окрім цього, як трактувати вимогу частини двадцять першої статті 39 як не грубе порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина щодо надання Центральною виборчою комісією **членам** центральної контрольної групи **електронної копії загального списку виборців** на їх вимогу, яка, як свідчить досвід, буде на 100 відсотків реалізованою? Дана норма вступає у протиріччя з відповідними положеннями Конституції України (ст.32), інших законів України щодо конфіденційності інформації про особу, тобто інформації, яка є елементом національної безпеки України і не може поширюватися без згоди на те самої особи. Надання Центральною виборчою комісією електронної копії загального списку виборців без будь-яких офіційних застережень щодо відповідальності за можливе неналежне їх використання членами центральної контрольної групи, які є представниками від партій (блоків), є грубим порушенням принципів, визначених Конвенцією № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28.01.1981 р.

5. Положення частини сімнадцятої статті 39 вищезгаданого Закону визначають, що “Державний контроль за дотриманням органами, підприємствами, закладами, установами, організаціями, представництвами, командирами військових частин (формувань) порядку складання загальних списків виборців здійснюють Кабінет Міністрів України та Центральна виборча комісія”.

Однак таке розмите щодо контрольних повноважень таких високих державних органів формування зазначеної норми, а також інших положень Закону не надає відповіді на запитання – а хто ж із них є замовником та розпорядником загального списку виборців? Виходячи формально зі змісту частини сімнадцятої можна зробити висновок, що замовником та розпорядником загального списку виборців є Кабінет Міністрів України. А яка ж тоді роль Центральної виборчої комісії? Яке розмежування повноважень має існувати між Кабінетом Міністрів України та Центральною виборчою комісією при здійсненні такого “Державного контролю...”? У той же час положення частини сьомої статті 39 дуже чітко визначають Центральну виборчу комісію як головного розпорядника коштів на проведення роботи по складанню та уточненню загальних списків виборців. І це вірно – хто замовляє “музику” і платить за неї, той і повинен нести відповідальність за кінцевий результат використання бюджетних коштів і користуватися результатами оплаченої роботи. Це – аксіома. Отже, замовником і розпорядником загального списку виборців України має бути Центральна виборча комісія, і ці повноваження Комісії мають бути чітко прописані в Законі, оскі-

льки Центральна виборча комісія очолює систему виборчих комісій України і відповідає за організацію підготовки і проведення виборів в державі (див. Рис. 2).

Висновки і пропозиції

З огляду на вищенаведене можна зробити наступні висновки і пропозиції.

1. Розробники Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про вибори народних депутатів України” від 7 липня 2005 року не надали належного техніко-економічного обґрунтування можливостей ресурсного забезпечення виконання норм Закону, передбачених, зокрема, Розділом V. “Списки виборців” цього Закону. Відсутність реальних можливостей щодо ресурсного забезпечення процесу складання списків виборців у виконавчих органах місцевих рад та на виборчих дільницях з **використанням електронних версій списків виборців** може поставити під загрозу виконання у повному обсязі відповідних положень виборчого Закону.

Схема організації роботи системи виборчих комісій України зі списками виборців

Рис. 2

2. Застосування електронних версій списків виборців потребує доповнення Розділу V. “Списки виборців” виборчого Закону вимогою щодо обов’язкового застосування еле-

ектронного підпису посадових осіб, які засвідчують вірність електронної копії списку виборців її друкованому аналогу згідно з чинним законодавством України. В іншому випадку електронна копія списку виборців буде вважатися анонімною і не може слугувати в суді у якості доказового матеріалу.

3. Нелогічним вбачається те, що законодавець, з одного боку, заклав 100-відсоткову комп'ютеризацію учасників виконання процедури щодо складання списків виборців, у тому числі і дільничних виборчих комісій, а з іншого боку, головним інструментом боротьби з можливим неодноразовим голосуванням по відкритих посвідченнях зробив сторінки “Особливі відмітки” документів, які подаються виборцем відповідно до частин четвертої або шостої статті 2 виборчого Закону. А чому б при цьому у повній мірі не задіяти можливості телекомунікаційних засобів та засобів інформатизації?

4. Закладені у виборчому Законі вимоги щодо ведення системою виборчих комісій України списків виборців у електронному вигляді потребують нормативно-правового врегулювання значного кола питань щодо розгортання комп'ютерної мережі від Центральної виборчої комісії до дільничної виборчої комісії, забезпечення каналами зв'язку, визначення відповідного статусу і повноважень кожної ланки автоматизованої системи “Вибори”, надання самій автоматизованій Системі статусу державної. Саме тому, на наш погляд, необхідно внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України “Про Єдину державну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему “Вибори” (ЄДАІАС “Вибори”), оприлюднений авторами в монографії “Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні” у 2004 р.

5. Утворення відповідно до чинного Закону України “Про Центральну виборчу комісію” її регіональних представництв, а також відповідно до вищезгаданого виборчого Закону регіональних робочих груп обліку виборців, світова практика створення і забезпечення функціонування державних реєстрів виборців створюють об'єктивні передумови для законодавчого визначення Центральної виборчої комісії як центрального державного органу, відповідального за створення в державі і забезпечення постійного функціонування Реєстру виборців.

Для досягнення цієї мети необхідно:

- внести зміни до Закону України “Про Центральну виборчу комісію” щодо надання Комісії відповідних повноважень, в тому числі стосовно організації підготовки і проведення місцевих виборів і референдумів;

- розробити і прийняти Виборчий кодекс України, в якому передбачити створення Єдиної системи виборчих комісій в Україні, які відповідали б у регіонах за підготовку і проведення будь-яких типів і видів виборів у державі і фахово працювали б на постійній платній основі (насамперед керівний склад комісій та залучені фахівці). Такі виборчі комісії та їх посадові особи на місцях (до районного рівня включно), використовуючи засоби ЄДАІАС “Вибори”, вели б усю поточну роботу з організації підготовки і проведення виборів і референдумів в Україні на професійній основі, а також забезпечували б належне функціонування та підтримку в актуальному стані Реєстру виборців.

Використана література

1. В. Фурашев, М. Коваль, С. Маглюй. Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні // Академія правових наук України; Науково-дослідний центр правової інформатики; Монографія. – К: Парлам. вид-во, 2004. – 608 с.

2. М.І. Коваль, В.М. Фурашев. Концептуальні проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні //

Открытые информационные и компьютерные технологии. – Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2003. – Вып. 13. – С. 11-32.

3. М.І. Коваль, В.М. Фурашев. Про Концепцію Єдиної інформаційно-аналітичної системи “Вибори” // Открытые информационные и компьютерные технологии. Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2002. – Вып. 15. – С. 3-24.

4. М.І. Коваль, В.М. Фурашев. До питань практичної реалізації окремих положень Концепції Єдиної інформаційно-аналітичної системи “Вибори” в Україні // Открытые информационные и компьютерные технологии. Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2003. – Вып.17. – С. 134-140.

5. М.І. Коваль, В.А. Бондик, В.М. Фурашев. До питання щодо ролі і місця Єдиної інформаційно-аналітичної системи “Вибори” в забезпеченні реалізації конституційного принципу “один виборець, учасник референдуму – один голос” // Открытые информационные и компьютерные технологии. Харьков: НАКУ “ХАИ”, 2004. – Вып. 23. – С. 16-23.

6. Л.М.Задорожня, М.І.Коваль, В.М.Брижко. Питання вдосконалення законодавства України у сфері інформації та інформатизації: додаток до наукового журналу “Правова інформатика”/ за редакцією члена-кореспондента АПрН України М.Я. Швеця, – К.: Вид-во “Футарі-прінт”, 2005. – 62 с.

7. Закон України “Про захист персональних даних” (проект, реєстр № 2618 від 10.01.2003 р.) // www.rada.gov.ua.

8. Закон України “Про Єдиний реєстр персональних даних” (проект, реєстр. № 4002 від 17.07. 2003 р.) // www.rada.gov.ua.

9. Закон України “Про реєстрацію фізичних осіб” (проект, реєстр. № 4368 від 12.11. 2003 р.) // www.rada.gov.ua.

10. Закон України “Про Державний реєстр виборців” (проект, реєстр. № 5183 від 23.02. 2004 р.) // www.rada.gov.ua.

11. Указ Президента України від 30 квітня 2004 року № 500 “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб” // www.zakon.rada.gov.ua.

12. Закон України “Про вибори народних депутатів України”// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 9. – 265 с.

13. Закон України “Про вибори Президента України”. Редакція Закону з відповідними змінами станом на 11.06. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 14. – 81 с.

14. Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”. Редакція Закону з відповідними змінами станом на 23.10.2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 3-4. – 15 с.

15. Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”. Редакція Закону з відповідними змінами станом на 11.07. 2001 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 33. – 443 с.

16. Закон України “Про інформацію”. Редакція Закону з відповідними змінами за станом на 18.11. 2003 року// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – 650 с.

17. Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах”// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 31. – 286 с.

18. Указ Президента України від 10 березня 2005 року № 457 “Про внесення змін до Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України”// www.zakon.rada.gov.ua.

19. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про вибори народних депутатів України” № 2777-IV// “Урядовий кур’єр” від 19.08.2005 р. № 156 – 157.

20. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг”// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 36. – 275 с.

21. Закон України “Про електронний цифровий підпис”// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 36. – 276 с.

УДК 336.225

В. КВАСОВ, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник НДЦ ПО НАДПС України
О. ЗАРЕМБА, директор департаменту консалтингу ІС: Франчайзи,
лабораторія “Форт”

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МАСОВО-РОЗ’ЯСНЮВАЛЬНОЇ І КОНСУЛЬТАТИВНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ ЯК ПРОБЛЕМА ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАТИКИ

Анотація. Розглядаються пропозиції по вдосконаленню масово-роз’яснювальної і консультативно-методичної роботи з платниками податків за допомогою створення “публічних електронних центрів” на базі громадських та комерційних організацій.

Проблеми налагодження взаємовигідних, збалансованих стосунків між державою, владою, її громадянами та суб’єктами підприємницької діяльності (СПД) завжди є гострими та багаторічними у країнах з перехідною ринковою економікою. А тому податкові органи і платники податків повинні налаштовуватися на копітку працю і крок за кроком будувати цивілізовані відносини між собою, перевиховуючи при цьому і державного чиновника, і підприємства, і пересічного громадянина.

Світова податкова практика розрізняє два основних способи боротьби з податковими правопорушеннями: попередження (превентивні методи) і покарання (репресивні методи).

Комплекс попереджувальних заходів включає:

- масово-роз’яснювальну роботу податкових органів з платниками податків;
- своєчасне сповіщення у засобах масової інформації про зміни у податковому законодавстві, типові та злочинні порушення у сплаті податків і зборів з боку платників податків, включаючи випадки судової практики тощо.

Перші кроки до співпраці в цьому напрямі податкових органів і платників податків були зроблені Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 року № 636 “Про схвалення Програми формування високої податкової культури населення та підтримки зусиль органів державної податкової служби, спрямованих на наповнення доходної частини бюджетів і державних цільових фондів” та відповідним наказом Державної податкової адміністрації України (ДПАУ).

Втілення положень цих документів у життя мало значно розширити перелік послуг, які надіються платникам податків податковими органами, підвищити їх обов’язки, поглибити знання у сфері податкового законодавства (яке у перехідних умовах економіки має значну нестабільність) та зменшити кількість конфліктних ситуацій, що виникають між платниками податків та податковими органами. З цією метою у податковій службі функціонують числені підрозділи по роботі з платниками податків, головне призначення яких полягає у масово-роз’яснювальній та консультаційній роботі з усіма категоріями платників і населенням країни.

Часто до роботи цих підприємств залучаються також співробітники галузевих підрозділів податкової служби. Наприклад, якщо платників податків не задовольняє якість телефонних довідок, отриманих через інформаційно-довідкову службу “007”, або якщо вони вимагають письмового підтвердження наданої телефонної відповіді.

Незважаючи на те, що з 2000 року на масово-роз’яснювальну та консультаційну роботу з платниками податків з державного бюджету України виділяються досить значні кошти, визнати цю роботу задовільною не можна, перш за все за оперативністю та якістю обслуговування (зокрема, допускаються неоднозначні тлумачення податкового законодавства). Ефективність такого виду діяльності податкових органів, як засвідчує закордонний досвід, можна значно підвищити за рахунок:

- підключення до неї громадських організацій, корпоративних і комерційних структур під методичним і інформаційним керівництвом ДПАУ;
- використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій (сховищ даних, баз даних, електронних бібліотек, веб-технологій тощо), а також системи електронної освіти як в ДПС України, так і серед платників податків.

Розглянемо питання можливого співробітництва податкової служби України в масово-роз’яснювальній та консультаційній роботі з громадянами, організаціями і комерційними консалтинговими структурами на основі широкого використання ІТК.

По мірі росту кількісних і якісних параметрів бізнесу він стає все більш складним організмом, який потребує у структурованій формі управління фінансовими і податковими відношеннями для обробки потоку інформації, що зростає. Корпоративний податковий менеджмент вносить прямий вклад у прибутковість бізнесу, оптимізацію податкових зобов’язань.

Пошук шляхів оптимізації податкових платежів представляє собою один із напрямів податкового планування СПД [1]. При цьому консультанти з аудиторських та юридичних структур стикаються з багатьма труднощами, пов’язаними, з одного боку, з нестабільністю правового забезпечення фінансово-господарської і податкової діяльності, а з другого боку, з недосконалістю самої області правового забезпечення податкових процесів – податкового права. На сьогодні податкове право фактично не вивчають ані бухгалтери, ані фінансисти, ані менеджери, ані господарники в тій мірі, в якій того вимагає юриспруденція.

Як свідчить світова практика, кожний платник податків повинен юридично грамотно орієнтуватися в методах податкового менеджменту, хоча б у тій частині, яка його безпосередньо стосується. Без них ризик фінансових збитків і майже банкрутства дуже великий.

В економічній пресі виділяють наступні можливі шляхи податкової оптимізації [2]:

1. Вибір вкладеного місця реєстрації і місця здійснення фінансово-господарської діяльності (наприклад, офшор).
2. Грамотне використання всіх пробілів і вад чинного законодавства, побудову різноманітних схем господарювання.
3. Вибір відповідної організаційно-правової форми підприємництва.
4. Використання можливостей господарських договорів.
5. Грамотне і юридично досконале ведення бухгалтерського і податкового обліку.
6. Використання найбільш економічних способів захисту порушених податкових прав.

В українській практиці не всі вищевикладені напрями отримали широке поширення. Наприклад, потребуються глибокі професійні знання всіх тонкощів договірної дисципліни для того, щоб запобігти якнайменшим похибкам під час укладення договорів, а під час підбору економічних контрагентів потрібні знання їх галузевих технологій і міжнародного права, якщо йдеться про взаємодію із зарубіжними партнерами.

Останніми роками позитивним моментом організації податкового менеджменту є введення в практику абонементного обслуговування платників податків аудиторськими і

юридичними фірмами, де інтереси платників податків відстоюють професіонали, що працюють на довгостроковій договірній основі. Але послуги таких фірм дуже дорогі і вони не під силу невеликим СПД, а тим більше на початковому етапі організації бізнесу.

У зв'язку з цим за кордоном склалася практика відкритих комп'ютерних центрів, які прийнято називати “публічними електронними центрами” (ПЕЦ), які об'єднують функції центру освіти, центру допомоги малому бізнесу і центру допомоги групам населення з низьким рівнем доходів.

Створення ПЕЦ для платників податків України, на наш погляд, доцільно проводити перш за все на базі Асоціації платників податків України (АППУ) та Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів (ФПБА), які за своїм статусом і професійною орієнтацією є найбільш прийнятними кандидатурами серед суспільних організацій для співпраці з ДПС у масово-роз'яснювальній і консультативній роботі з платниками податків (до речі, переважно за їхній рахунок, а не за рахунок державного бюджету, як це має місце в даний час).

У першу чергу цим організаціям варто було б узяти на себе надання допомоги СПД на етапі їхнього створення у вирішенні і вивченні наступних питань.

1. Формуванні податкового поля СПД.

Відповідно до статуту СПД і на підставі законодавчих актів в області оподаткування визначається спектр основних податків і зборів, що слід справляти в бюджети і фонди. Складається податкова таблиця, яка характеризує податкове поле СПД, у якому кожен податок чи збір описується за допомогою наступних показників (параметрів) [3]:

- джерело платежу (стаття витрат);
- бухгалтерська проводка;
- оподатковувана база;
- ставка податку;
- терміни сплати;
- пропорції перерахування в бюджети різних рівнів;
- реквізити організацій, на адресу яких робляться перерахування;
- пільги чи особливі умови визначення податку (збору).

2. Можливі методи регулювання бази оподаткування по різних видах податків.

3. Формування системи договірних відносин (договірного поля) підприємства.

4. Приведення бухгалтерського та податкового обліку і звітності у відповідність до діючих норм.

Постійні зміни у податковій системі, методиці бухгалтерського та податкового обліку і правовому регулюванні діяльності СПД, а також дефіцит професійних кадрів породжують велику кількість бухгалтерських помилок і помилок в оподаткуванні, що приводить до великих фінансових втрат.

5. Методи податкового планування і можливі схеми мінімізації податкових платежів для даного СПД. Складання і контроль за виконанням податкового календаря.

З позицій податкового планування важливим є аналіз типових помилок і порушень в оподаткуванні, які виявляються в результаті перевірок і аудитів з боку державних контролюючих органів (включаючи податкові). Податковий платіжний календар є складовою частиною платіжного календаря СПД і використовується в системі оперативного управління грошовими потоками в операційній діяльності підприємства.

Таким чином, у результаті спільної роботи фахівців АППУ, ФПБА і СПД буде закладатися достатній первісний правовий базис для подальшої успішної діяльності підприємства з мінімізацією ризику конфліктних ситуацій з податковими і фінансовими органами.

Так як в процесі виконання цієї роботи повинно проходити і відповідне навчання представників СПД, то, крім комплекту відповідних документів (на лазерних дисках з апаратними чи програмними ключами для захисту від несанкціонованого поширення інформації), вони можуть скласти іспит на знання предметної області, відповівши на тестові питання системи електронного навчання безпосередньо на комп'ютері регіонального відділення АППУ або ФПБА чи за допомогою Інтернет-доступу. Позитивні результати таких іспитів повинні передаватися до відповідної районної податкової інспекції і можуть зарахуватися даному СПД як інформаційний податковий аудит [4].

АППУ та ФПБА, користуючись більш довірливими і тісними взаєминами із СПД (як організації, покликані насамперед захищати їхні права), можуть також узяти на себе підготовку і збір аналітичної інформації, що буде являти цінність для ДПСУ. Наприклад, щодо збирання і попереднього аналізу пропозицій СПД стосовно поліпшення податкової системи, оцінки податкового навантаження і податкового потенціалу в розрізі галузей, видів діяльності, території тощо.

Таким чином, розробка і впровадження проекту ПЕЦ вигідні для всіх його учасників і майбутніх користувачів:

- АППУ та ФПБА збільшать кількість своїх членів і свою значимість;
- ДПСУ поліпшить масово-роз'яснювальну і консультативну роботу при одночасному зменшенні витрат на ці заходи з державного бюджету, а також зросте взаємодія через АППУ та ФПБА з платниками податків;
- платники податків одержать доступну можливість вивчення податкового права і податкового менеджменту.

У створенні ПЕЦ повинні бути зацікавлені також комерційні і юридичні структури. Справа в тому, що АППУ та ФПБА навіть за допомогою ПЕЦ не зможуть взяти на себе весь спектр і всю глибину послуг по податковому менеджменту, якого потребує СПД. Тому ці структури можуть використовувати ПЕЦ як рекламний засіб своєї професійної діяльності та джерел інформації.

ПЕЦ повинні також взаємодіяти з корпоративними інформаційно-аналітичними системами. З цього приводу заслуговує на увагу російський досвід створення й експлуатації інформаційної системи для користувачів програмних засобів бухгалтерського, оперативного й управлінського обліку “1С: Підприємства”.

У Російській Федерації більш як 100 000 користувачів “1С: Підприємства”. В Україні також ця система найбільш поширена порівняно з іншими, і вона впроваджена понад 10 000 СПД.

“Консалтинг. Стандарт” – це комп'ютерна система, спеціально розроблена юристами, бухгалтерами, аудиторами і методистами фірми “1С” для підприємств торгівлі і сфери послуг. Вона містить у собі:

- юридичні і бухгалтерські методики (інструкції) про те, як підприємству оформити свої дії відповідно до закону і з урахуванням реальної практики;
- аналітичні довідки по проблемних питаннях з рекомендаціями фахівців;
- типові проводки і зразки документів;
- електронні діагности для самостійного проведення юридичної експертизи господарської діяльності підприємства;
- конструктори для самостійної підготовки юридичних документів під конкретну господарську інструкцію.

“Консалтинг. Стандарт” задовольняє потреби користувачів “1С: Підприємства” у:

– чітких методиках (інструкціях) і “готовій” юридичній і бухгалтерській інформації, що не потребує для її одержання аналізу й інтелектуальної обробки численних нормативних актів, судових рішень і спеціалізованої літератури;

– регулярної свіжої аналітичної інформації про те, які дії підприємству необхідно вжити (оформити) відповідно до останніх змін у законодавстві.

Якщо українські фірми-франчайзери “ІС” адаптують “Консалтинг. Стандарт” до умов України чи розроблять свій аналог, то ПЕЦ може зістикуватися з цією системою на взаємовигідних умовах. Однак основним партнером по взаємодії буде все-таки автоматизована інформаційна система ДПС України, з якою треба буде вирішувати питання обміну інформацією (включаючи санкціонований доступ до інформаційних ресурсів ДПА), користування корпоративною мережею передачі даних ДПС і т.д.

Усі перераховані вище і багато інших організаційних, інформаційних і програмно-технічних питань створення ПЕЦ можуть бути вирішені в процесі його проектування.

Висновок

При реалізації даного проекту повинні бути вирішені наступні задачі:

– формування єдиного інформаційного простору для ділового співтовариства на основі об’єднання учасників інформаційного ринку, постачальників і розповсюджувачів інформації;

– формування єдиних ділових інформаційних ресурсів як бази функціонування інформаційного простору, що характеризуються повнотою і достовірністю інформації в них;

– комплекс забезпечення бізнесу всім спектром податкової інформації (нормативно-правової, довідкової, аналітичної, консультаційної, моніторингової та ін.) на основі цільової і достовірної інформації “з перших рук”, підтримуваних в актуальному стані;

– забезпечення бізнесу передовими технологіями доступу і роботи з єдиними інформаційними ресурсами на основі Єдиної інформаційно-довідкової системи “Оподаткування в Україні. Питання і відповіді”;

– створення ділового комунікаційного середовища для спілкування, обміну запитами, генерації ідей у середовищі професіоналів.

Використана література

1. Єлісеєв А.В., Підлужний М.П. Податкове планування. Мінімізація податків законними способами. – Львів: Центр Бізнес-Сервісу, 2003. – 320 с.
2. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. – М.: ИНФА, 2000. – 429 с.
3. Евстегнеев Е.Н. Основы налогового планирования. – СПб.: Питер, 2004. – 288 с.
4. Податковий аудит: Навчальний посібник / За заг. ред. В.А. Онищенко, А.О. Чугуєва. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. – 398 с.

УДК 519.711.3

О. ГЛАДКІВСЬКА, кандидат фізико-математичних наук
Л. БЕСЕДНА

ДО ПИТАННЯ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

Анотація. Наведено приклад використання математичного апарату інтегральних динамічних моделей В.М. Глушкова для формалізації сутності цивілізації.

Дана робота присвячена питанню моделювання такої складної соціальної системи, як цивілізація, і є продовженням дослідження [1], де аналізується застосування методу моделювання для дослідження інформаційних систем. Наведено, зокрема, приклад математичної моделі інформаційної системи як динамічної системи.

Деякі дослідники відзначають неможливість побудови повної моделі складної соціальної системи. Однак український вчений-кібернетик В.В.Іванов у роботі [2] навів такий приклад – описав математичну модель цивілізації, використовуючи при цьому апарат інтегральних динамічних моделей В.М. Глушкова. Детальний опис цих моделей дається, наприклад, у [3].

Гносеологічно термін “цивілізація” має латинське походження. У першооснові воно асоціювалось зі змістом таких слів, як громадянський (цивільний) чи державний (відношення до громадян, суспільства, держави Стародавнього Риму). Вважається, що сучасне поняття цивілізації виникло у XVIII ст. у Франції. Його введення в наукову термінологію пов’язують з ім’ям Гольбаха. Концепція цивілізації з’явилася в тісному зв’язку з концепцією “культури”. Французькі філософи епохи Просвітництва називали людське суспільство цивілізованим, якщо воно засновано на принципах розумності та справедливості. Існує ряд змістовних визначень сутності цивілізації, наприклад [4]:

- синонім культури;
- високий рівень, стадія або стан соціального розвитку матеріальної і духовної культури;
- епоха, що слідує за варварством (чи попереднім історичним періодом життя людей, які не усвідомлювали духовно себе як спільноту);
- період виникнення та деградації, занепаду культури;
- ступінь панування людини і суспільства над дикою природою через штучно створені засоби праці, засоби виробництва;
- форма соціальної орієнтовної організації (упорядкування світу), заснована на пріоритеті розвитку нових технологій.

Для теорії управління соціальними системами особливо актуальним є питання формалізації концепції цивілізації. Згідно з методологією системного аналізу для цього необхідно надати визначення цивілізації, визначити її параметри та побудувати відповідну математичну модель.

Відповідно до цієї загальної теорії одне із визначень цивілізації може бути таким [2]: цивілізація – це стан нео-сфери, що відповідає певним цивілізованим цілям, поставленим людським суспільством перед собою.

Не важко сформулювати “бажані” цілі для розвитку людського суспільства, які б задовольнили більшість суспільства в разі їх реалізації. Прикладом таких цілей може

бути досягнення певного рівня комфорту для кожного члена суспільства протягом певного періоду часу. Проте “бажані”, але недосяжні цілі або цілі, досяжні за рахунок суттєвого зниження можливості досягнення інших бажаних цілей, не можуть бути віднесені до цивілізованих. Таким чином, цивілізовані цілі – це природно досяжні бажані цілі, що задовольняють деяким обмеженням. У свою чергу, ідея “цивілізованих обмежень” також вимагає роз’яснення.

Історія існування людства, його взаємодія з природою та безпосередньо між собою призводить до декількох аксіом загальної моралі і культури. Було б природно саме ці аксіоми і об’єктивні закони взаємодії взяти в якості цивілізованих обмежень.

Перелічити всі можливі аксіоми досить важко. Зокрема, ми повинні перерахувати всі заповіді Біблії і всі пункти Декларації прав людини. Тому визначимо найпопулярніші [2]:

- 1). Необхідно ставитися до кожного так, як хочеш, щоб ставилися до тебе;
- 2). Від кожного – за здібностями, кожному – за його працю;
- 3). Трудись старанно, ретельно і не нашкодь іншим, а краще допоможи;
- 4). Пізнай і створи себе, самовдосконалюйся;
- 5). Підтримуй сім’ю та друзів.

Об’єднавши аксіоми 1 – 3, ми приходимо, по суті, до відомого принципу “координованого оптимуму”. Дотримання всіх п’яти аксіом може, ймовірно, виступати гарантією прогресивного суспільства і золотого віку біосфери.

Слід врахувати також два головні досягнення цивілізації: демократію і ринкове управління економікою. Демократія – це найкраща гарантія для свободи самовираження, терпимості до всіх груп у суспільстві і рівних можливостей для кожної людини. Що стосується контролю економіки через ринок, то з позиції теорії динамічної системи зрозуміло, що ринок – це “правитель” з негативним зворотним “зв’язком”, який зменшує виробництво в разі перевищення попиту і збільшує виробництво будь-якого товару в разі, якщо його кількість стає критичною. Проте, незважаючи на очевидну повноцінність такого “управління”, в деяких країнах політичні діячі докладали і продовжують докладати багато зусиль для того, щоб позбавитися дії ринкових законів.

Для параметризації цивілізації необхідно формалізувати цивілізовані (бажано досяжні) цілі для розвитку суспільства і цивілізовані обмеження.

Нехай, як в [2], t – час, ξ – початковий момент дослідження, $\xi \geq 0$; $m(t)$ – швидкість створення нових робочих місць (РМ) за одиницю часу на момент t ; $M(t)$ – загальна кількість створених робочих місць за період $t-0$; $c(t)$ – швидкість створення нових (узагальнених) товарів споживання та послуг за одиницю часу на момент t ; $C(t)$ – загальна кількість створених товарів споживання за період $t-\xi$; $\alpha(t, s)$ – показник ефективності функціонування РМ в підсистемі А, тобто створення нових РМ; $\beta(t, s)$ – показник ефективності функціонування РМ в підсистемі Б, тобто виробництва товарів споживання та послуг; $\lambda(t, s)$ і $\mu(t, s)$ – інтенсивності ліквідації РМ відповідно в підсистемах А і Б; $P_1(t)$ – загальна кількість функціонуючих РМ в підсистемі А на момент t ; $P_2(t)$ – загальна кількість функціонуючих РМ в підсистемі Б на момент t ; $P(t)$ – загальна кількість функціонуючих РМ на момент t ; $G(t)$ – загальна кількість застарілих РМ на момент t ; $y(s) \cdot m(s)$ – швидкість створення РМ, що йдуть на відновлення РМ в підсистемі А, $0 \leq y \leq 1$; $m^*(t)$ – швидкість відновлення нового (узагальненого) екологічного продукту нео-сфери (жива субстанція або біомаса) в її підсистемі A^* на момент часу t ; $M^*(t)$ – загальна кількість біомаси, створеної нео-сферою впродовж періоду $t-0$; $c^*(t)$ – швид-

кість формування нового (узагальненого) екологічного продукту споживання (біо-очищена субстанція) в підсистемі B^* нео-сфери на момент часу t ; $C^*(t)$ – загальна кількість біо-очищеної субстанції, створеної нео-сферою впродовж періоду $t - \mathcal{E}$; α^* , β^* , λ^* , μ^* – показники ефективності та інтенсивності функціонування нео-сфери, подібні до $\alpha, \beta, \lambda, \mu$; $P^*(t)$ – загальна кількість живої біомаси в нео-сфері на момент часу t ; $y^*(s) \cdot m^*(s)$ – частка $m^*(s)$, що йде на створення $m^*(t)$, $0 \leq y^* \leq 1$; $f(t)$ – швидкість поступання зовнішніх ресурсів для людської діяльності, яка складається з $q_1 \cdot M^*(t) + q_2 \cdot C^*(t) + q_3 \cdot S^*(t)$, де $0 \leq q_i \leq 1$, $i = \overline{1,3}$; S^* – загальні ресурси, що вливаються в нео-сферу із космосу; $f^*(t)$ – швидкість вливання в нео-сферу узагальнених ресурсів в момент часу t , що складається із $G'(t - e(t)) + G^*(t - h(t)) + C^*(t - u(t)) + (1 - q_3) \cdot S^*(t)$, де $e(t), h(t), u(t)$ – це показники затримки в процесі біо-гео-хімічного циклу в нео-сфері; k^* – це коефіцієнт, такий як $f^*(t) = k^* \cdot c^*(t)$; $[0, \mathcal{E}]$ – передісторія, в якій задаються всі розглянуті функції.

Тоді ми маємо, наприклад, такий варіант формалізації цивілізованих цілей з урахуванням цивілізованих обмежень:

$$A. I_1 = C(T) = \max(U) \mid U = (y, y^*, q_1, q_2, q_3); (M^*, P^*, C^*) \in A;$$

$$B. I_2 = P(T) = \min(U) \mid c \in c^*; (M^*, P^*, C^*) \in A;$$

$$C. I_3 = T - \mathcal{E} = \min(U) \mid c(T) \in c^*; (M^*, P^*, C^*) \in A;$$

$$D. I_4 = T^* = \max(U) \mid (\alpha, \beta) \in A; (M^*, P^*, C^*) \in A;$$

$$E. I_5 = \left\{ U \mid \exists \neg V : I_j(V) \geq I_j(U), j = 1, 4; I_j(V) \leq I_j(U), j = 2, 3; V \neq U; c(t) \in c^*; (M^*, P^*, C^*) \in A \right\}; \quad (1)$$

де $T - \mathcal{E}$ – час досягнення цілей; T^* – середній час активного корисного (працевдатного) періоду людського життя; c^* і A – набори, $\exists \neg$ – знак неіснування, $\mid$ – знак умови. Наведемо приклад набору:

$$c^* = \{c(t) \mid c(t) \geq c^-\}, A = \{M^*, P^*, C^* \mid M^* \geq M^-, P^* \geq P^-, C^* \geq C^-\}. \quad (2)$$

Тут c^-, M^-, P^-, C^- – допустимі рівні відповідних величин. Допустимий рівень споживання c^- означає, що при умові $c(t) < c^-$ цивілізовані стандарти в сенсі науково обґрунтованої норми споживання різних видів товарів і послуг, а також культура поведінки можуть бути втрачені. У свою чергу, цивілізовані стандарти отримані в результаті довготривалих досліджень умов нормальної людської життєдіяльності, з урахуванням особливостей навколишнього середовища (перш за все мається на увазі такий рівень існування, що не призводить до різних епідемій).

Аналогічно, кожна з величин M^-, P^-, C^- означає, що з деякою вірогідністю можливі небажані явища в біосфері (або нео-сфері), якщо будь-яка із величин $M^*(t), P^*(t), C^*(t)$ прийме значення, менше допустимого. Звичайно, стандарти M^-, P^-, C^- також повинні бути оцінені в результаті довгострокових досліджень умов нормального функціонування нео-сфери.

Значення T^* пов'язане з ідеєю “активного корисного (цивілізованого) зростання”, в якому “активний” може означати, що значення функцій α, β для групи фахівців віком T мають задовольняти умові

$$\alpha(t, s) > \mathcal{A}, \beta(t, s) > \mathcal{B}, \quad (3)$$

де α і β також є стандартами ефективності функціонування відповідних робочих місць, наприклад, такий стандарт, як моральне задоволення персоналу цих робочих місць.

Ясно, що проблема Е визначає так званий набір Парето, в якому неможливе одночасне покращання значень I_1, I_2, I_3, I_4 . Поняття “самовдосконалення” означає особисте зусилля, яке, ймовірно, включає тенденцію дотримання умов (2), (3) і всіх з (1).

Звичайно, (1)-(3) – це декілька прикладів відносин, які можуть виникнути на практиці.

Базова математична модель цивілізації має вигляд:

$$m(t) = \int_0^t \alpha(t,s) \cdot \lambda(t,s) \cdot y(s) \cdot m(s) \cdot ds; \quad M(t) = \int_0^t m(s) \cdot ds;$$

$$c(t) = \int_{\mathcal{E}} \beta(t,s) \cdot \mu(t,s) \cdot [1 - y(s)] \cdot m(s) \cdot ds; \quad C(t) = \int_{\mathcal{E}} c(s) \cdot ds;$$

$$P_1(t) = \int_0^t \lambda(t,s) \cdot y(s) \cdot m(s) \cdot ds; \quad P_2(t) = \int_0^t \mu(t,s) \cdot [1 - y(s)] \cdot m(s) \cdot ds;$$

$$P(t) = P_1(t) + P_2(t); \quad G(t) = M(t) - P(t);$$

$$f(t) = m(t) + c(t) = q_1 \cdot M^*(t) + q_2 \cdot C^*(t) + q_3 \cdot S^*(t);$$

$$m^*(t) = \int_0^t \alpha^*(t,s) \cdot \lambda^*(t,s) \cdot y^*(s) \cdot m^*(s) \cdot ds - q_1 \cdot M^*(t); \quad M^*(t) = \int_0^t m^*(s) \cdot ds;$$

$$c^*(t) = \int_{\mathcal{E}} \beta^*(t,s) \cdot \mu^*(t,s) \cdot [1 - y^*(s)] \cdot m^*(s) \cdot ds - q_2 \cdot C^*(t); \quad C^*(t) = \int_{\mathcal{E}} c^*(s) \cdot ds;$$

$$P^*(t) = \int_0^t \{ \lambda^*(t,s) \cdot y^*(s) + \mu^*(t,s) \cdot [1 - y^*(s)] \} \cdot m^*(s) \cdot ds; \quad G^*(t) = M^*(t) - P^*(t);$$

$$f^*(t) = m^*(t) + c^*(t) = G'(t - e(t)) + G^*(t - h(t)) + C^*(t - u(t)) + (1 - q_3) \cdot S^*(t) = k^* \cdot c^*(t);$$

$$0 \leq y, \lambda, \mu \leq 1; \quad 0 \leq y^*, \lambda^*, \mu^* \leq 1; \quad t \geq \mathcal{E} \geq 0.$$

В описаній вище моделі заданими вважаються наступні величини: $\alpha, \beta, P_1, P_2, y, \alpha^*, \beta^*, y^*, k^*, e, h, u, S^*, q_1, q_2, q_3$, також як і передісторія. Математична модель цивілізації є системою рівнянь відносно таких 18 невідомих параметрів: $m, M, \lambda, \mu, c, C, f, P, G, m^*, M^*, \lambda^*, \mu^*, c^*, C^*, f^*, P^*, G^*$.

Детальніший опис та обґрунтування моделі цивілізації, можливість розвитку та оптимізації моделі дається в [2] і виходить за рамки даного дослідження. Мета даної статті – показати, що за допомогою динамічних моделей В.М. Глушкова можна описувати найскладніші еволюційні системи, зокрема, соціальні системи.

На основі наведеної моделі можна ставити та розв’язувати різні оптимізаційні задачі, поки що, безумовно, на теоретичному рівні. Слід зазначити, що наведений приклад використання математичного апарату для формалізації сутності цивілізації свідчить, що подальші дослідження в даному напрямі представляють значний інтерес.

Висновки

Визначення сутності цивілізації має важливе значення, наприклад [4], для з’ясування на методологічному рівні сучасного предмета дослідження правознавства, політології та теорії управління соціальними системами. Тому важливим і актуальним є питання формалізації сутності цивілізації. В даній статті наведено приклад математичної моделі цивілізації, в якій використано інтегральні динамічні моделі В.М. Глушкова і яку можна використати в теорії управління соціальними системами для розв’язання певних оптимізаційних задач на практиці.

Використана література

1. Швець М., Гладківська О. Деякі аспекти математичного моделювання інформаційних систем соціального призначення // Правова інформатика. – № 2(6)/2005. – С. 3-8.
2. Viktor V. Ivanov. Model Development and Optimization. – Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers, 1999. – 249 p.
3. Глушков В.М., Иванов В.В., Яненко В.М. Моделирование развивающихся систем. – М.: Наука, 1983. – 352 с.
5. Цимбалюк В. Інтеграція кібернетичної та правової методології щодо усвідомлення цивілізаційних аспектів інформаційної культури // Правова інформатика. – 2004. – № 4. – С. 28-33.

УДК 656.053.2

Б. РАЦБОРИНСЬКИЙ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕРІВНОСТЕЙ ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ ШВИДКОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Анотація. Розглядаються правові аспекти використання штучних нерівностей на смузі руху транспортного засобу. Сформульовано основні вимоги до конструкції штучних нерівностей та місць встановлення їх на дорогах

Вступ

Надзвичайно висока швидкість транспортних засобів (ТЗ) негативно позначається на безпеці дорожнього руху. Так, з цієї причини в Україні у 2004 році 4310 дорожньо-транспортних пригод (ДТП), або 12,7 % ДТП скоєно з вини водіїв. Це означає, що необхідно розвивати швидкість, яка не пов'язана з цілями, що передбачають використання (ТЗ) на автомобільних шляхах.

У деяких випадках конструктивні характеристики доріг (кривизна, ширина, схил тощо) стимулюють рух ТЗ з надмірними швидкостями. Такі швидкості крім того, що вони, безперечно, становлять небезпеку для учасників дорожнього руху, можуть також сприяти притоку ТЗ з доріг, класифікація яких допускає рух з меншою швидкістю, та ТЗ, рух яких по автомагістралях заборонено (наприклад, трактори).

Для утримування швидкості ТЗ на розумно низькому рівні застосовуються різні організаційно-технічні та правові засоби і заходи. До них належать, у першу чергу, виховні заходи, відповідне проектування та технічне обладнання доріг, заходи щодо організації безпеки дорожнього руху і різні заходи правового характеру.

Як один з таких заходів використовують технічні засоби – штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ, які, як показала практика, є одним із ефективних заходів примусового зниження швидкості ТЗ і, безумовно, зменшення в таких місцях кількості ДТП.

Оскільки штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ не є єдиним заходом, спрямований на зниження рівня ДТП, то питання їх впровадження і використання не мають пріоритетного характеру. Спроектвані на достатньому рівні штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ можуть значно змінювати їх швидкість і підтримувати її на певній ділянці дороги на досить низькому рівні. Допустима швидкість на такій ділянці дороги визначається встановленими вимогами для кожної конкретної ділянки.

Запропоновані принципи примусового зниження швидкості ТЗ на вибраних ділянках доріг шляхом застосування штучних нерівностей служать основою для розгляду питання про їх належне проектування, виготовлення і практичне застосування як ефективного засобу зменшення швидкості ТЗ і зведення до мінімуму зумовлених ними негативних проявів.

Призначення елементів штучних нерівностей для обмеження швидкості

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ призначені головним чином для забезпечення раніше встановленого режиму швидкості на вибраній ділянці (ділянках) дороги порівняно з цілями, передбачуваними щодо використання авто-

мобільних доріг. Вони повинні служити реальним стимулом для примусового зниження швидкості ТЗ і підтримки її на достатньо низькому рівні.

Штучні нерівності на смузі руху ТЗ для примусового зниження швидкості призводять до зниження ймовірності виникнення ДТП і ступеня їх тяжкості. Їх основним спрямуванням є зменшення ДТП, які пов'язані з перевищенням швидкості. Більш низька швидкість руху ТЗ дозволяє водію правильніше оцінити ситуацію. Це веде до зменшення кількості і тяжкості ДТП, наприклад, таких, що трапляються на перехрестях.

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ можуть сприяти відводу транспортних потоків, оскільки вони служать засобом зменшення швидкості руху, і тому їх не потрібно використовувати замість встановленої ієрархічної системи експлуатації доріг. У зв'язку з цим, необхідно розробити маршрути, які можна використовувати для руху з меншими швидкостями.

Як показує досвід Бельгії, Нідерландів, Франції, використання штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ дає високу ефективність у населених пунктах і в місцях зосередження учасників дорожнього руху.

Основні вимоги

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ повинні використовуватись для вирішення конкретних, чітко визначених завдань. Бажано, щоб питання їх проектування, виготовлення, монтажу і використання вирішувалось на основі кількісної оцінки співвідношення фактичної і очікуваної швидкості ТЗ.

У технічному відношенні штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ повинні бути досконалими конструкціями.

Так, вони повинні здійснювати вплив тільки на відповідні транспортні засоби, які рухаються на обумовленому відрізку дороги з перевищенням обмеженої швидкості, і не впливати на інші транспортні засоби, що рухаються по цій же ділянці дороги на допустимій швидкості. Ці конкретні умови мають вирішальне значення і значною мірою визначають конструкцію штучних нерівностей.

Часто простежується тенденція до скорочення реальних затрат коштів на роботи, пов'язані з проектуванням та використанням штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ, шляхом розробки і використання примітивних бокових перешкод і напливів на дорозі для утримання транспортних потоків на обумовленій швидкості.

Такі споруди можуть обмежувати проїзд всіх учасників дорожнього руху, причому ТЗ, що перевищують швидкість, можуть відчувати вплив цих споруд меншою мірою, ніж ті, що рухаються на достатній швидкості. У технічному відношенні такі споруди примітивні і не відповідають своєму істинному призначенню, тому, на наш погляд, від них необхідно відмовитись.

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ можуть також негативно впливати на довкілля, наприклад, підвищуючи рівень шуму, вібрації і забруднення. Проблема шуму і вібрації набуває особливого значення в тому разі, коли значну частину транспортного потоку становлять ТЗ великої вантажності. У разі, якщо транспортний потік складається з одних легкових автомобілів, рівень шуму і вібрацій значно зменшується. Проблема забруднення середовища може набути особливого значення, коли штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ встановлені недавно і водії намагаються максимально збільшити швидкість за рахунок втрати швидкості при переїзді нерівностей.

Як показує досвід, водії поступово усвідомлюють, що така манера водіння не надає ніяких переваг, а лише примушує до зменшення швидкості і більш плавного водіння, що сприяє зменшенню негативних наслідків.

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ повинні служити ефективним засобом оперативного і стабільного забезпечення зниження режиму швидкості на заданій ділянці дороги. І, як показує досвід ряду держав Європи, ця мета досягається без особливих труднощів і матеріальних затрат завдяки вірно вибраним конструктивним рішенням і використанню штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ необхідної конструкції.

Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ можуть бути причиною пошкодження автотранспортних засобів у разі, якщо швидкість їх руху занадто велика. Тому важливо, щоб штучні нерівності були достатньо видимі (виділені на фоні дорожнього полотна) і належним чином позначені (в тому числі і попереджувальними знаками) на дорозі з тим, щоб водії могли завчасно скорегувати швидкість ТЗ і, таким чином, відвернути негативні наслідки. Недотримання цих вимог при означенні заздалегідь штучних нерівностей може призвести до зворотних наслідків – ДТП. Разом з тим, штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ не повинні вимагати практично ніяких додаткових умов технічного обслуговування і мають забезпечувати необхідний режим швидкості.

Чинником, що обумовлює прийняття рішення про застосування штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ, є класифікація доріг. Як правило, штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ застосовуються в “зонах руху зі швидкістю 50 км/год” в населених пунктах і там, де таке обмеження максимальної швидкості передбачене законодавством. Разом з тим, у деяких державах штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ різноманітних конструкцій успішно використовуються на дорогах, що об’єднують транспортні потоки з інших доріг, і дорогах в населених пунктах з обмеженням швидкості до 50 км/год або нижче. Зараз у європейських державах проводяться експерименти щодо використання штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ на дорогах державного значення в тих випадках, коли ці дороги проходять через населені пункти.

Швидкість та інтенсивність руху

На сьогодні штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ використовуються на дорогах з обмеженням швидкості руху до 50 км/год, 40 км/год та з невеликою інтенсивністю руху. Однак у деяких державах вони використовуються значно ширше, незалежно від інтенсивності руху і складу ТЗ у потоках.

Ухил. Згідно з рекомендаціями деяких держав впровадження штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ має проводитись з урахуванням ухилів у місцях, де вони встановлюються. Величина ухилів не повинна перевищувати 15 %. На дорогах з ухилом до 15 % штучні нерівності необхідно починати встановлювати, за можливістю, на горизонтальній ділянці дороги, яка безпосередньо прилягає до верхнього краю ухилу.

Рух автобусів. Установлення штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ у деяких випадках заважає руху маршрутних автобусів і довгомірних транспортних засобів. Тому в деяких державах використання штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ на маршрутах автобусів заборонено. Але на сьогодні розроблені штучні нерівності спеціальних конструкцій, які дозволяють відійти від таких протиріч. Визнається, що існування регулярних автобусних маршрутів, що прохо-

дять по зазначених вулицях, не потрібно розглядати як причину для відмови від встановлення на ній штучних нерівностей для зменшення швидкості всього транспортного потоку. Але при плануванні встановлення штучних нерівностей необхідно виключати із схем встановлення місця автобусних зупинок.

Рух спеціальних транспортних засобів. Штучні нерівності для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ встановлюються для зменшення швидкості всього транспортного потоку. Це деякою мірою негативно позначається на проїзді спеціальних ТЗ. І хоча ця проблема не відноситься до розряду особливих, її можна звести до мінімуму.

Штучні нерівності не треба встановлювати, наприклад, на під'їзних дорогах до медичних установ та на їх території, біля об'єктів, де концентруються спеціальні ТЗ.

Рух двоколісних ТЗ. При конструюванні та впровадженні штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ необхідно враховувати характерні особливості управління двоколісними ТЗ. З цього приводу постають проблеми встановлення штучних нерівностей на перехрестях. Практика вирішення цієї проблеми деякими державами Європи свідчить, що штучні нерівності недоцільно встановлювати в безпосередній близькості від перехрестя з тим, щоб водій двоколісного транспортного засобу міг зайняти зручне положення до в'їзду на перехрестя. Як не парадоксально, але складається враження, що штучні нерівності на перехресті (бруківка, пішохідна доріжка, пішохідний перехід) створюють менше проблем. Тому конструктивні особливості штучних нерівностей, призначених для плавного зниження швидкості на ділянці дороги, має враховувати особливості управління двоколісними ТЗ.

У різних державах розроблені різноманітні конструкції штучних нерівностей. Однак у них є спільні характеристики, і однією з важливих залишається та з них, яка вимагає, щоб вказані конструктивні особливості штучних нерівностей зберігались на всій території держави. У тих випадках, коли ця вимога не виконується, водії можуть бути введені в оману, в результаті чого можливі непередбачувані негативні наслідки.

Вертикальні прискорення, які виникають при переїзді ТЗ через штучні нерівності, мають змушувати водіїв відмовлятися від використання швидкості, більшої, ніж 10 – 20 км/год. З міркувань охорони здоров'я і безпеки руху небажано допускати, щоб вертикальне прискорення становило більше 1 G. Вібрації можуть спричинити больові ушкодження тілу людини (міжнародний стандарт ІСО 2631/1 – 1985 (E)).

Рекомендовані максимальні значення вертикального прискорення становлять: 0,5 G в Угорщині, 0,7 G в Данії та 1,0 G в Бельгії.

До загальних конструктивних вимог до штучних нерівностей належать:

1. *Висота.* Рекомендується вибирати висоту штучних нерівностей не більше 100 мм (у протилежному випадку вони можуть стати перешкодою для деяких видів ТЗ, які мають малий дорожній просвіт). У Бельгії їх висота становить 100 мм при величині нахилу не більше 10 %.

2. *Довжина.* Як правило, довжина штучних нерівностей становить не менше 3 м, бажано, щоб вона досягала 4 м. Занадто короткі і низькі штучні перешкоди легко долаються ТЗ і стають малоефективними для примусового зниження швидкості ТЗ.

3. *Відстані між штучними нерівностями.* На ділянці між одинокими штучними нерівностями водії бажано максимально збільшити швидкість. Якщо відстань між штучними нерівностями достатньо велика (500 – 1000 м), то ТЗ на цьому відрізку набирають швидкість сталої величини, але, наближаючись до другої штучної нерівності, водіям необхідно знову зменшувати швидкість, що є небезпечним. Тому вводяться вимоги щодо дотримання певної відстані між штучними нерівностями. Встановлено, що короткі

відстані сприяють зменшенню до необхідної величини швидкості ТЗ на ділянці між штучними нерівностями.

4. *Пологий в'їзд*. Занадто крутий в'їзд на штучну нерівність призводить до “приземлення” ТЗ. Кут в'їзду, який становить величину не більше 1:10, дозволяє вирішити цю проблему. Однак чим менший цей кут, тим легше (швидше) ТЗ можуть переїхати штучну нерівність, і її ефективність для зменшення швидкості ТЗ втрачається.

Конструкція штучних нерівностей для обмеження швидкості на смузі руху ТЗ

Штучні нерівності, як правило, виконуються з традиційних матеріалів – асфальту або бетонної бруківки. Але бажано застосування і нових, більш сучасних матеріалів, придатних для цього. Такі матеріали повинні виконувати своє функціональне призначення за різних погодних умов і бути технологічними в їх виготовленні. Важливо, щоб їх конструкція відповідала ДСТУ 4123-2002 “Елементи примусового зниження швидкості на вулицях і дорогах”. Експлуатаційні характеристики ТЗ, особливо їх швидкість, безпосередньо залежать від габаритів, довжини і висоти штучних нерівностей. Тому конструкція повинна забезпечувати стабільне збереження їх форми. Цими вимогами визначається вибір матеріалів, які використовуються для побудови штучних нерівностей. Крім того, конструкція штучних нерівностей має виключати можливість їх об'їзду, допускаючи при цьому безперешкодний проїзд велосипедистів і належний водостік.

Знаки і розмітка.

Принагідно слід акцентувати увагу фахівців на те, що водії повинні бути заздалегідь проінформовані про наявність установлених штучних нерівностей для зменшення швидкості ТЗ з тим, щоб вони могли вибрати відповідну швидкість. Ці вимоги досягаються шляхом використання дорожніх знаків, установлених на відстані 50 – 150 м перед ділянкою дороги зі штучними нерівностями, а також за допомогою дорожніх знаків і дорожньої розмітки, яка наноситься безпосередньо на самі штучні нерівності. Розмітка повинна бути видимою вдень і вночі. Це можливо досягти за допомогою шахматної розмітки, яка наноситься світлоповертаючими емаллями (Данія, Нідерланди, Швейцарія) на похилі поверхні штучних нерівностей. Ще один різновид розмітки використовується у Великобританії – два трикутники та у Франції – три трикутники. В Ізраїлі наносять по одному трикутнику в кожному ряду руху. Можуть використовуватися як біла, так і жовта розмітки. На дорожніх знаках може бути також відображена інформація про рекомендовану швидкість проїзду штучних нерівностей, відстані між ділянками дороги, де вони встановлені, чи висоту штучних нерівностей.

Висновок

Наведені в статті матеріали дослідження щодо використання штучних нерівностей є актуальними для підвищення безпеки дорожнього руху і можуть бути запроваджені у практичній діяльності ОВС з метою попередження аварійності на вулично-шляховій мережі України.

Використана література

1. Дорожньо-транспортні пригоди в Україні за 12 місяців 2004 року // Бюлетень № 1 ДДАІ МВС України.
2. Національний стандарт України ДСТУ 4123-2002 “Елементи примусового зниження швидкості на вулицях і дорогах”.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про уповноваження А. Шевчука на підписання
**Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою
персональних даних та
Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку
з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та
транскордонних потоків даних**

Уповноважити Постійного представника України при Раді Європи ШЕВЧУКА Анатолія Анатолійовича на підписання від імені України Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (994_326), вчиненої 28 січня 1981 року в м. Страсбурзі, та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (994_363), вчиненого 8 листопада 2001 року в м. Страсбурзі.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 5 серпня 2005 року
№ 1142/2005-рп

Примітка.

Офіційний переклад Конвенції Ради Європи № 108 “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28.01.1981 р. ([//www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm](http://www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm)) та Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи № 108 від 8 листопада 2001 року ([//www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/181.htm](http://www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/181.htm)) засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р. (див. Правова інформатика. – № 2/2004. – 77-85).

Матеріал щодо Конвенції та Додаткового протоколу див. також у журналі Правова інформатика: № 1/2003. – С. 37-47; № 2/2004. – С. 45-47; № 3/2004. – С. 23-32.

неофіційний переклад

**Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС
від 13 грудня 1999 року**

**“ПРО СИСТЕМУ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДПИСІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ В
МЕЖАХ СПІВТОВАРИСТВА”**

Текст документа: 994_240

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ ТА РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ,
Беручи до уваги Договір про утворення Європейського Співтовариства (994_017)
та, зокрема, його статті 47(2), 55 та 95,

Беручи до уваги пропозиції Комісії¹,

Беручи до уваги висновки Комітету з Економічних та Соціальних питань²,

Беручи до уваги висновки Комітету у справах регіонів³,

Діючи відповідно до процедури, передбаченої в статті 251 Договору (994_017)⁴,

Враховуючи, що:

(1) 16 квітня 1997 року Комісія представила до Європейського Парламенту, Ради, Комітету з Економічних і Соціальних питань та Комітету у справах регіонів Комюніке про європейську ініціативу в сфері електронної комерції;

(2) 8 жовтня 1997 року Комісія представила Європейському Парламенту, Раді, Комітету з Економічних і Соціальних питань та Комітету у справах регіонів Комюніке про забезпечення безпеки та довіри в сфері електронного зв'язку – до європейської системи електронних цифрових підписів та шифрування;

(3) 1 грудня 1997 року Рада запросила Комісію якомога швидше подати пропозиції щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради про електронні цифрові підписи;

(4) Електронний зв'язок та комерція обумовлюють використання “електронних підписів” та суміжних послуг, що роблять можливим засвідчення достовірності інформації; суперечливі норми щодо правового визнання електронних підписів та акредитації постачальників послуг по сертифікації в державах-членах можуть створити значну перешкоду для використання електронного зв'язку та електронної комерції; з іншого боку, чітка система умов, що застосовуються до електронних підписів в межах Співтовариства, зміцнить впевненість та загальне визнання нових технологій; законодавство держав-членів не повинно перешкоджати вільному переміщенню товарів та послуг на внутрішньому ринку;

(5) Має забезпечуватись функціональна сумісність продукції для електронного підпису; відповідно до статті 14 Договору (994_017), внутрішній ринок включає в себе територію без внутрішніх кордонів, в межах якої забезпечується вільне переміщення товарів; з метою забезпечити вільне переміщення товарів в межах внутрішнього ринку та забезпечити довіру електронним підписам, мають бути задоволені істотні вимоги, характерні для продукції для електронного підпису без перешкод до Постанови Ради ЄС 3381/94 від 19.12.1994 р., відповідно до якої засновується режим контролю за експортом товарів подвійного призначення в межах Співтовариства⁵, та Рішення Ради 94/942/CFSP від 19.12.1994 р., про спільні дії, прийняті Радою в сфері контролю над експортом товарів подвійного призначення⁶;

(6) Ця Директива не узгоджує постачання послуг із дотримання конфіденційності інформації у тому випадку, якщо їх надання регулюється нормами внутрішнього законодавства стосовно державної політики чи державної безпеки;

(7) Внутрішній ринок передбачає вільне переміщення осіб, внаслідок чого громадяни чи постійні мешканці держав ЄС все більшою мірою стикаються з потребою мати справу із органами держав-членів, відмінних від держави їх проживання; в такому випадку доступність електронного зв'язку набуває великого значення;

(8) Швидкий технологічний розвиток та глобальна сутність мережі Інтернет вимагають вироблення підходу, відкритого для різних технологій та послуг, який дає можливість засвідчувати інформацію електронним шляхом;

(9) Електронні підписи будуть використовуватись у великій кількості випадків, що мають своїм наслідком виникнення широкого спектра нових послуг та продукції, яка відноситься до чи використовує електронні підписи; визначення такої продукції та послуг не повинно зводитись лише до видачі та організації сертифікатів, але має також включати в себе будь-які інші послуги та продукцію, що використовує чи є допоміжною до електронних підписів, такі як послуги реєстрації, поставлення дати, довідкові послуги, послуги по підрахуванню чи послуги з надання консультацій стосовно електронних підписів;

(10) Внутрішній ринок дає можливість постачальникам послуг по сертифікації розвивати свою транскордонну діяльність з метою досягти зростання їх конкурентоспроможності і, таким чином надати споживачам та підприємцям нові можливості для безпечного обміну інформацією та ведення торгівлі електронним шляхом, незважаючи на кордони; з тим, щоб стимулювати надання в межах всього Співтовариства послуг по сертифікації через відкриті мережі, постачальник послуг по сертифікації має бути вільним з тим, щоб надавати свої послуги без попереднього отримання дозволу; отримання попереднього дозволу означає не лише отримання будь-якого дозволу, за допомогою якого зацікавлений постачальник послуг по сертифікації має отримати рішення державних органів до того, як йому дозволять надавати свої послуги по сертифікації, але й будь-які інші заходи, що мають таку ж силу;

(11) Схеми добровільної акредитації, метою запровадження яких є підвищення рівня надання послуг, можуть запропонувати постачальникам послуг по сертифікації відповідну систему подальшого розвитку їх послуг, спрямовану на такі рівні довіри, безпеки та якості, які вимагаються умовами ринку, що розвивається; такі схеми мають заохочувати розвиток кращої практики серед постачальників послуг по сертифікації; постачальники послуг по сертифікації мають бути вільними у прийнятті рішення про приєднання та отримання прибутків від таких схем акредитації;

(12) Послуги по сертифікації можуть пропонуватись або фізичною особою, або державним підприємством чи юридичною особою у випадку, якщо вона засновується відповідно до норм внутрішнього законодавства; враховуючи, що держави-члени не повинні забороняти постачальникам послуг по сертифікації здійснювати діяльність поза межами системи добровільної акредитації; такі системи акредитації не повинні знижувати конкуренцію в сфері надання послуг по сертифікації;

(13) Держави-члени можуть самі вирішувати спосіб забезпечення контролю над додержанням положень, передбачених цією Директивою; ця Директива не перешкоджає встановленню приватних систем контролю; ця Директива не зобов'язує постачальників послуг по сертифікації подавати заяву на поширення на них контролю з боку будь-якої системи акредитації;

(14) Важливо встановити рівновагу між потребами споживача та потребами підприємницької діяльності;

(15) Додаток III містить вимоги до безпечних засобів створення підпису з метою забезпечити функціонування вдосконалених електронних підписів; це не передбачає все

середовище системи, в якому функціонують такі засоби; функціонування внутрішнього ринку вимагає від Комісії та держав-членів діяти швидко з метою надання можливості призначати органи, уповноважені оцінювати відповідність безпечних засобів створення підпису положенням Додатку III; з тим, щоб виконати вимоги ринку, оцінка відповідності вищезазначених засобів має здійснюватись вчасно та ефективно;

(16) Ця Директива сприяє використанню та правовому визнанню електронних підписів в межах Співтовариства; електронні підписи, що використовуються винятково в межах систем, заснованих на добровільних угодах, укладених між визначеною кількістю учасників, які регулюються приватним правом, не потребують регулятивної системи; свобода сторін узгоджувати між собою терміни та умови прийняття інформації, підписаної електронним шляхом, має поважатись до міри, передбаченої внутрішнім законодавством; юридична сила електронних підписів, що використовуються у таких системах, та їх прийнятність в якості доказів в судочинстві, має бути визнана;

(17) Ця Директива не має на меті гармонізувати норми внутрішнього законодавства в сфері договірної права, зокрема, в сфері укладання та виконання контрактів або інших формальностей, що не мають договірної характеру стосовно підписів; з цієї причини положення щодо юридичної сили електронних підписів мають без перешкод застосовуватись до вимог щодо форми укладення контрактів чи норм, які визначають місце укладення контракту, передбачених внутрішнім законодавством;

(18) Зберігання та копіювання даних, що створюють підпис, може становити загрозу юридичній чинності електронних підписів;

(19) Електронні підписи будуть використовуватись в державному секторі виконавчими органами влади окремих держав та Співтовариства в цілому та у зв'язках між такими виконавчими органами та громадянами й економічними операторами, наприклад, при державних закупівлях, оподаткуванні, системі соціальної безпеки, системі охорони здоров'я та системі правосуддя;

(20) Узгоджені критерії юридичної сили електронних підписів будуть забезпечувати послідовну правову систему в Співтоваристві; внутрішнє законодавство передбачає різні вимоги щодо юридичної чинності підписів, написаних власноручно; враховуючи, що сертифікати можуть використовуватись для підтвердження ідентичності особи, яка поставила електронний підпис; вдосконалені електронні підписи, засновані на чинних сертифікатах, мають на меті підвищення рівня безпеки; вдосконалені електронні підписи, засновані на чинних сертифікатах, та які створені за допомогою безпечних засобів створення підпису, можуть вважатись з правової точки зору еквівалентними підписам, написаним власноручно у випадку, якщо виконані вимоги до підписів, написаних власноручно;

(21) З тим, щоб сприяти загальному прийняттю методів електронного засвідчення, необхідно передбачити використання електронних підписів в якості доказів в судочинстві в усіх державах-членах; юридичне визнання електронних підписів має засновуватись на об'єктивних критеріях та не бути пов'язане із отриманням дозволу відповідним постачальником послуг по сертифікації; внутрішнє законодавство регулює правові сфери, в яких можуть використовуватись електронні документи та електронні підписи; ця Директива без перешкод застосовується до повноважень суду загальнодержавної юрисдикції виносити постанову про відповідність вимогам цієї Директиви, та не впливає на норми національного законодавства стосовно необмеженого судового розгляду доказів;

(22) На постачальників послуг по сертифікації, які надають свої послуги громадськості, поширюються норми національного законодавства стосовно відповідальності;

(23) Розвиток міжнародної електронної комерції вимагає укладення транскордонних угод, до яких залучаються треті держави; з тим, щоб забезпечити взаємодію на глобальному рівні, угоди про багатосторонні принципи, узгоджені із третіми державами про взаємне визнання послуг по сертифікації, можуть бути корисними;

(24) З тим, щоб зміцнити впевненість користувача в електронному зв'язку та електронній комерції, постачальники послуг по сертифікації повинні дотримуватись законодавства в сфері захисту інформації та індивідуальної таємниці;

(25) Положення про використання псевдонімів у сертифікатах не повинні перешкоджати державам-членам вимагати ідентифікації осіб відповідно до законодавства Співтовариства чи внутрішнього законодавства окремих держав;

(26) Мають бути прийняті акти, необхідні для імплементації цієї Директиви відповідно до Рішення Ради 1999/468/ЄС від 28.06.1999 р., які б передбачали процедури виконання повноважень з імплементації, покладених на Комісію⁷;

(27) Через два роки з моменту імплементації Комісія здійснює перегляд цієї Директиви з метою забезпечити, щоб розвиток технологій чи зміни у правовому середовищі не утворили перешкод для досягнення цілей, викладених у цій Директиві; вона вивчає наслідки об'єднаних технічних зон та подає звіт до Європейського парламенту та Ради по цьому предмету;

(28) Відповідно до принципу субсидіарності та пропорційності, як це викладено в статті 5 Договору (994_017), мета утворення узгодженої правової системи забезпечення електронних підписів та суміжних послуг не може бути досягнута державами-членами в повній мірі й, таким чином, краще досягається Співтовариством; ця Директива не виходить за межі необхідності досягнення цієї мети,

ПРИЙНЯЛА ЦЮ ДИРЕКТИВУ:

Стаття 1. Сфера дії

Метою цієї Директиви є сприяти використанню електронних підписів та їх юридичному визнанню. Вона закладає правову основу для використання електронних підписів і певних послуг по сертифікації з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. Вона не охоплює аспектів, що стосуються укладання і чинності контрактів чи інших правових зобов'язань, якщо мають місце вимоги, передбачені формою, визначеною внутрішнім законодавством чи законодавством держав Співтовариства, так само, як вона не впливає на правила і обмеження використання документів, що містяться у внутрішньому законодавстві чи законодавстві держав Співтовариства.

Стаття 2. Визначення

Для цілей цієї Директиви:

1. термін "**електронний підпис**" означає дані, подані в електронній формі, які додаються чи логічно поєднуються з іншими електронними даними та які служать в якості методу засвідчення достовірності;

2. термін "**удосконалений електронний підпис**" означає електронний підпис, який відповідає наступним вимогам:

а) він пов'язаний винятково з особою, що підписалась;

б) він дає можливість ідентифікувати особу, що підписалась;

с) він створений за допомогою засобів, які особа, що підписалась, може тримати під своїм повним контролем; і

d) він пов'язаний з даними, до яких він відноситься у такий спосіб, що будь-яку подальшу зміну даних можна виявити;

3. термін **"особа, що підписалась"** означає особу, яка володіє механізмом створення підпису і діє від свого власного імені чи від імені фізичної чи юридичної особи чи організації, яку він представляє;

4. термін **"дані, що створюють підпис"** означає виняткові дані, такі як коди чи приватні криптографічні ключі, які використовуються особою, що підписалась, для створення електронного підпису;

5. термін **"механізм створення підпису"** означає пристосоване програмне чи апаратне забезпечення, яке використовується для створення даних, що створюють підпис;

6. термін **"безпечний механізм створення підпису"** означає механізм створення підпису, який відповідає вимогам, викладеним у Додатку III;

7. термін **"дані для перевірки підпису"** означає дані, такі як коди чи відкриті криптографічні ключі, які використовуються з метою перевірки електронного підпису;

8. термін **"механізм перевірки підпису"** означає пристосоване програмне чи апаратне забезпечення, яке використовується для введення в дію даних для перевірки підпису;

9. термін **"сертифікат"** означає електронну атестацію, яка пов'язує дані для перевірки підпису з особою і підтверджують ідентичність цієї особи;

10. термін **"чинний сертифікат"** означає сертифікат, який відповідає вимогам, викладеним у Додатку I, і видається постачальником послуг по сертифікації, який виконує вимоги, викладені у Додатку II;

11. термін **"постачальник послуг по сертифікації"** означає організацію чи фізичну особу, яка видає сертифікати чи надає інші послуги, пов'язані з електронними підписами;

12. термін **"продукція для електронного підпису"** означає апаратне чи програмне забезпечення, чи його відповідні компоненти, які призначені для використання їх постачальником послуг по сертифікації з метою надання послуг, пов'язаних з електронним підписом, чи призначені для перевірки електронних підписів;

13. термін **"добровільна акредитація"** означає будь-який дозвіл, що встановлює права і обов'язки по наданню послуг по сертифікації, який надається на запит відповідного постачальника послуг по сертифікації державним чи приватним органом, уповноваженим розробляти і контролювати відповідність таким правам і обов'язкам, якщо постачальник послуг по сертифікації не має права користуватись правами, що витікають з дозволу, до отримання рішення органу.

Стаття 3. Доступ до ринку

1. Держави-члени не передбачають необхідність попереднього дозволу для надання послуг по сертифікації.

2. Без перешкоди до положень пункту 1, держави-члени можуть запровадити чи підтримувати системи добровільної акредитації, метою яких є підвищення рівнів надання послуг по сертифікації. Всі умови, що стосуються таких систем, мають бути об'єктивними, прозорими, пропорційними і недискримінаційними. Держави-члени можуть не обмежувати кількість акредитованих постачальників послуг по сертифікації з причин, які підпадають під сферу дії цієї Директиви.

3. Кожна держава-член забезпечує створення відповідної системи, яка дає можливість нагляду постачальників послуг по сертифікації, заснованих на її території, та які видають чинні сертифікати.

4. Відповідність безпечних механізмів створення підпису вимогам, викладеним у Додатку III визначається відповідними державними чи приватними органами, призначеними державами-членами. Відповідно до процедури, викладеної у статті 9, Комісія визначає критерії необхідності призначення державами-членами органу.

Визначення відповідності вимогам, викладеним у Додатку III, зроблене органами, про яке йдеться у першому підпункті, визнається всіма державами членами.

5. Відповідно до положень, викладених у статті 9, Комісія може встановити та опублікувати в Офіційному журналі Європейських Співтовариств перелік загальноновизнаних стандартів продукції для електронних підписів. Держави-члени вважають, що у випадку відповідності продукції для електронних підписів вимогам, викладеним у пункті (f) Додатку II і Додатку III, вона задовольняє ці стандарти.

6. В світлі рекомендацій для безпечних механізмів створення підпису, викладених у Додатку IV, і в інтересах споживача держави-члени і Комісія працюють разом для сприяння розвитку та використання механізмів перевірки підписів.

7. Держави-члени можуть накласти на використання електронних підписів у державному секторі додаткові вимоги. Такі вимоги є об'єктивними, прозорими, недискримінаційними і стосуються виключно специфічних характеристик при відповідному застосуванні. Такі вимоги можуть не створювати перешкод для надання транскордонних послуг громадянам.

Стаття 4. Принципи внутрішнього ринку

1. Кожна держава-член застосовує до постачальників послуг по сертифікації, заснованих на її території, і до послуг, які вони надають, положення внутрішнього законодавства, які вона приймає відповідно до цієї Директиви.

Держави-члени можуть не обмежувати надання послуг по сертифікації на території іншої держави-члена у сферах, що регулюються цією Директивою.

2. Держави-члени забезпечують дозвіл вільного обігу на внутрішньому ринку продукції для електронного підпису, що відповідає цій Директиві.

Стаття 5. Юридична сила електронних підписів

1. Держави-члени забезпечують, щоб удосконалені електронні підписи, засновані на чинних сертифікатах і створені за допомогою безпечних механізмів створення підпису: а) задовольняли юридичним вимогам до підписів стосовно даних, поданих у електронній формі, так само, як підпис, написаний власноручно, задовольняє вимоги стосовно даних, нанесених на папір; і б) були прийнятними в якості доказів у судочинстві.

2. Держави-члени забезпечують, неможливість позбавлення електронного підпису юридичної сили і прийнятності в якості доказу у судочинстві лише на тій підставі, що він:

- виконаний у електронній формі, чи
- не заснований на чинному сертифікаті, чи
- не заснований на чинному сертифікаті, виданому акредитованим постачальником послуг по сертифікації, чи
- не створений за допомогою безпечного механізму створення підпису.

Стаття 6. Відповідальність

1. Держави-члени, принаймні, забезпечують, щоб постачальник послуг по сертифікації, видаючи сертифікат громадськості в якості чинного сертифікату чи гарантуючи такий сертифікат, несе відповідальність за шкоду, заподіяну будь-якій юридичній чи фізичній особі, яка вмотивовано покладалася на цей сертифікат:

а) стосовно точності всієї інформації на час видачі, яка міститься у чинному сертифікаті і стосовно того факту, що сертифікат містить всі деталі, необхідні для чинного сертифікату;

б) для впевненості в тому, що на час видачі сертифікату особа, що підписалась, ідентифікований у чинному сертифікаті, володів даними, що створюють підпис, які співвідносяться із існуючими чи такими, що ідентифікуються в сертифікаті, даними для перевірки підпису;

с) для впевненості у тому, що дані, що створюють підпис, і дані для перевірки підпису можуть бути використані як взаємодоповнюючі у випадках, якщо постачальник послуг по сертифікації розробив їх обох; якщо постачальник послуг по сертифікації не доведе, що він діяв обережно.

2. Держави-члени, принаймні, забезпечують, що постачальник послуг по сертифікації, який видавав громадськості сертифікат в якості чинного сертифікату, несе відповідальність за шкоду, заподіяну будь-якій юридичній чи фізичній особі, яка вмотивовано покладалась на сертифікат, яка виникла внаслідок неспроможності зареєструвати анулювання сертифікату, якщо постачальник послуг по сертифікації не доведе, що він діяв обережно.

3. Держави-члени забезпечують можливість для постачальника послуг по сертифікації вказувати у чинному сертифікаті обмеження на використання цього сертифікату, обумовлюючи визнання цих обмежень третіми сторонами. Постачальник послуг по сертифікації не несе відповідальності за шкоду, що виникає внаслідок використання чинного сертифікату, яка перевищує обмеження, передбачені в сертифікаті.

4. Держави-члени забезпечують, що постачальник послуг по сертифікації може вказувати у чинному сертифікаті на обмеження вартості операцій, для яких може використовуватись сертифікат, за умови, що таке обмеження визнається третіми сторонами.

Постачальник послуг по сертифікації не несе відповідальності, що виникає внаслідок перевищення цього максимального обмеження.

5. Положення пунктів 1-4 без перешкод застосовуються до Директиви 93/13/ЄЕС від 05.04.1993 р. про нечесні умови контрактів, укладених споживачами⁸.

Стаття 7. Міжнародні аспекти

1. Держави-члени забезпечують, що сертифікати, видані постачальником послуг по сертифікації, заснованим на території третьої держави, в якості чинних сертифікатів громадськості, визнаються еквівалентними з юридичної точки зору сертифікатам, виданим постачальником послуг по сертифікації, заснованим на території однієї з держав Співтовариства, якщо:

а) постачальник послуг по сертифікації виконає вимоги, передбачені цією Директивою, та був уповноважений відповідно до системи добровільної акредитації, встановленої на території держави-члени; або

б) постачальник послуг по сертифікації, заснований на території однієї з держав Співтовариства, який виконує вимоги, передбачені в цій Директиві, гарантує видання сертифікату; або

с) сертифікат або постачальник послуг по сертифікації визнаний двосторонньою чи багатосторонньою угодою між Співтовариством та третіми державами, або міжнародними організаціями.

2. З метою полегшення транскордонного надання послуг по сертифікації із третіми державами та правове визнання вдосконалених електронних підписів, поставлених у третій державі, Комісія, якщо це необхідно, вносить пропозиції щодо ефективної імпле-

ментації стандартів та міжнародних угод, що застосовуються до послуг по сертифікації. Зокрема, якщо необхідно, вона вносить пропозиції до Ради про надання відповідних повноважень на ведення переговорів про укладення двосторонніх та багатосторонніх угод із третіми державами та міжнародними організаціями. Рада виносить рішення з цього питання кваліфікованою більшістю.

3. Коли б Комісію не повідомляли про будь-які складнощі, з якими стикаються підприємства держав Співтовариства у сфері доступу до ринку третіх державах, вона може, якщо необхідно, вносити пропозиції до Ради щодо винесення відповідного розпорядження про ведення переговорів про порівняльні права для підприємств Співтовариства у цих третіх державах. Рада виносить рішення по цьому питанню кваліфікованою більшістю. Заходи, вжиті відповідно до цього пункту, без перешкод застосовуються до зобов'язань Співтовариства та держав-членів за міжнародними угодами.

Стаття 8. Захист інформації

1. Держави-члени забезпечують виконання постачальниками послуг по сертифікації та державними органами, відповідальними за акредитацію чи нагляд, вимог, передбачених Директивою 95/46/ЄС від 24.10.1995 р. про захист осіб у зв'язку із обробкою персональних даних та вільним обігом цих даних⁹.

2. Держави-члени забезпечують, що постачальник послуг по сертифікації, який видає сертифікати, може отримувати особисту інформацію виключно безпосередньо від суб'єкта інформації або після чіткої згоди суб'єкта інформації і виключно тому, що це необхідно для цілей видачі та збереження в силі сертифікату. Інформація не може збиратись чи оброблятись для будь-яких інших цілей без чіткої згоди суб'єкта інформації.

3. Без перешкод до законної сили, що надається використанню псевдонімів згідно внутрішньому законодавству, держави-члени не перешкоджають постачальникам послуг по сертифікації вказувати в сертифікаті псевдонім особи, що підписалась, замість його імені.

Стаття 9. Комітет

1. Комісія надає допомогу "**Комітету по електронним підписам**", що надалі йменуватиметься як "**комітет**".

2. У випадку, якщо має місце посилання на цей пункт, застосовуються статті 4 та 7 Рішення 1999/468/ЄС, беручи до уваги положення його статті 8. Термін, передбачений статтею 4(3) Рішення 1999/468/ЄС, встановлюється протягом трьох місяців.

3. Комітет приймає власні правила процедури.

Стаття 10. Завдання комітету

Комітет уточнює вимоги, передбачені в Додатках до цієї Директиви, критерії, про які йдеться в статті 3(4), та загальновизнані стандарти продукції електронних підписів, що встановлені та опубліковані відповідно до статті 3(5) згідно із процедурою, передбаченою в статті 9(2).

Стаття 11. Повідомлення

1. Держави-члени повідомляють Комісію та інші держави-члени про наступне:

а) інформацію про внутрішні системи добровільної акредитації, включаючи будь-які додаткові вимоги згідно статті 3(7);

б) ім'я та адреси як державних органів, відповідальних за акредитацію та нагляд, так і тих органів, про які йдеться в статті 3(4);

с) ім'я та адреси усіх акредитованих державних постачальників послуг по сертифікації.

2. Будь-яка інформація, що подається згідно пункту 1 та змінюється відповідно до тієї інформації, повідомляється державами-членами якомога швидше.

Стаття 12. Перегляд

1. Комісія переглядає дію цієї Директиви та звітує про це Європейському Парламентові та Раді найпізніше – до 19 липня 2003 року.

2. Серед іншого, перегляд містить оцінку доцільності зміни сфери дії цієї Директиви, беручи до уваги технологічний, ринковий та правовий розвиток. Звіт, зокрема, включає в себе оцінку аспектів гармонізації на підставі отриманого досвіду. Звіт супроводжується, якщо необхідно, законодавчими пропозиціями.

Стаття 13. Імплементация

1. Держави-члени надають чинності законам, постановам та адміністративним положенням, необхідним для узгодження із цією Директивою до 19 липня 2001 року. Вони невідкладно повідомляють про це Комісію.

Після прийняття державами-членами цих актів, вони містять посилання на цю Директиву чи супроводжуються таким посиланням під час їх офіційної публікації. Методи таких посилань передбачаються державами-членами.

2. Держави-члени повідомляють Комісію про текст основних положень внутрішнього законодавства, прийнятого в сфері, яка регулюється цією Директивою.

Стаття 14. Набуття чинності

Ця Директива набуває чинності в день її публікації в Офіційному журналі Європейських Співтовариств.

Стаття 15. Адресати

Ця Директива адресується державам-членам.

Вчинено в Брюсселі, 13 грудня 1999 року.

За Європейський Парламент Президент Н. Фонтен.

За Раду Президент С. Хассі.

Додаток I. Вимоги до чинних сертифікатів

Чинні сертифікати повинні містити:

- a) вказівку на те, що сертифікат виданий в якості чинного сертифікату;
- b) ідентифікацію постачальника послуг по сертифікації та держави, в якій засноване його підприємство;
- c) ім'я особи, що підписалась, чи її псевдонім, який ідентифікується, як такий;
- d) забезпечення особливої ознаки особи, що підписалась, яка включається, залежно від мети, на яку орієнтований сертифікат;
- e) дані для перевірки підпису, які відповідають даним, що створюють підпис, під контролем особи, що підписалась;
- f) вказівку на початок та закінчення терміну чинності сертифікату;
- g) ідентифікаційний код сертифікату;
- h) вдосконалений електронний підпис постачальника послуг по сертифікації;
- i) обмеження сфери використання сертифікату, якщо таке застосовується; та

ж) обмеження вартості операцій, при здійсненні яких може використовуватись сертифікат, якщо такі застосовуються.

Додаток II. Вимоги до постачальників послуг по сертифікації, що видають чинні сертифікати

Постачальники послуг по сертифікації повинні:

- a) демонструвати надійність, необхідну для постачання послуг по сертифікації;
- b) забезпечувати функціонування швидкого та безпечного надання довідкових послуг та невідкладне й безпечно анулювання послуг;
- c) забезпечувати чітке визначення дати й часу видачі і анулювання сертифікату;
- d) перевіряти за допомогою відповідних засобів згідно внутрішньому законодавству ідентичність та, якщо таке застосовується, будь-які особливі ознаки особи, якій видається сертифікат;
- e) наймати штат осіб, що мають спеціальні знання, досвід та кваліфікацію, необхідну для послуг, що надаються, зокрема, компетентних осіб на рівні управління, експертизи у технології електронних підписів та обізнаних із правилами безпеки; вони також повинні застосовувати адміністративні правила та правила процедури, адекватні та такі, що відповідають визнаним стандартам;
- f) використовувати достовірні системи та продукцію, захищені від модифікацій та забезпечувати технічну та криптографічну безпеку процесу, що ними забезпечується;
- g) вживати заходів проти підробки сертифікатів та, у випадках, якщо постачальник послуг по сертифікації виробляє дані, що створюють підпис, гарантувати конфіденційність під час вироблення таких даних;
- h) підтримувати достатні фінансові ресурси для здійснення діяльності відповідно до вимог, передбачених цією Директивою, зокрема, нести ризик відповідальності за шкоду, заподіяну, наприклад, шляхом отримання відповідного страхування;
- i) записує всю інформацію, що стосується видачі чинних сертифікатів протягом відповідного періоду часу, зокрема, з метою надання доказів сертифікації в цілях судочинства. Такі записи можуть здійснюватись електронним шляхом;
- ж) не зберігати чи копіювати дані, що створюють підпис, про особу, якій постачальник послуг по сертифікації надав основні послуги з управління (менеджменту);
- к) до того, як вступати в договірні відносини з особою, яка прагне отримати сертифікат, що засвідчує її електронний підпис, повідомляє таку особу через надійні засоби зв'язку про точні терміни та умови використання сертифікату, включаючи будь-які обмеження його використання, існування системи добровільної акредитації та процедури подання скарг та врегулювання спорів. Така інформація, що може надаватись в електронному вигляді, повинна бути подана в письмовому вигляді та викладена добре зрозумілою мовою. Відповідні частини цієї інформації також мають бути доступними на запит третіх сторін, які покладаються на сертифікат;
- л) використовувати надійні системи зберігання сертифікатів у такій формі, яка підлягає перевірці з тим, щоб:
  - лише уповноважені особи могли здійснювати введення даних та їх змінювати,
  - забезпечувалась можливість перевірки інформації на достовірність,
  - сертифікати відкриті для внесення в них коригувань лише у тих випадках, у яких отримано згоду власників сертифікатів, та
  - будь-які технічні зміни, що загрожують цим вимогам безпеки, були очевидні для оператора.

Додаток III. Вимоги до безпечних механізмів створення підпису

1. Безпечні механізми створення підпису повинні за допомогою відповідних технічних та процедурних засобів забезпечувати принаймні, що:

а) дані, які використовуються для вироблення підпису, можуть виникнути на практиці лише один раз, а їх секретність забезпечується;

б) дані, які використовуються для вироблення підпису, із значною долею впевненості не можуть вилучатися з цих механізмів, а підпис захищається від підробки за допомогою використання доступних технологій;

с) дані, що створюють підпис, які використовуються для вироблення підпису, можуть бути надійно захищені законною особою, що підписалась від використання його іншими особами.

2. Безпечні механізми створення підпису не повинні змінювати інформацію, що має бути підписана чи перешкоджати представленню такої інформації особі, що підписалась до процесу підписання.

Додаток IV. Рекомендації для забезпечення перевірки підпису

Під час перевірки підпису із вмотивованою впевненістю має забезпечуватись, що:

а) дані, що використовуються для перевірки підпису, відповідають інформації, що надається контролюючому пристрою;

б) підпис надійно перевіряється, а результат такої перевірки виводиться на екран;

с) контролюючий пристрій може, у випадку необхідності, точно встановлювати зміст підписаної інформації;

д) дійсність сертифікату, що вимагається під час перевірки підпису, ретельно перевіряється;

е) результат перевірки та ідентичність підпису виводяться на екран;

ф) використання псевдоніму чітко вказується; та

г) будь-які зміни, що стосуються безпеки, можуть бути виявлені.

¹ – OJ C 325, 23.10.1998, р. 5.

² – OJ C 40, 15.02.1999, р. 29.

³ – OJ C 93, 06.04.1999, р. 33.

⁴ – Висновки Європейського Парламенту від 13 січня 1999 року (OJ C 104, 14.04.1999, р. 49), Спільна позиція Ради від 28 червня 1999 року. Рішення Ради від 30 листопада 1999 року.

⁵ – OJ L 367, 31.12.1994, р. 1, з поправками, внесеними Постановою ЄС N 837/95 (OJ L 90, 21.04.1995, р. 1).

⁶ – OJ L 367, 31.12.1994, р. 8, з поправками, внесеними Рішенням 99/193/CFSP (OJ L 73, 19.03.1999, р. 1).

⁷ – OJ L 184, 17.07.1999, р. 23.

⁸ – OJ L 95, 21.04.1993, р. 29.

⁹ – OJ L 281, 23.11.1995, р. 31.

ОФІЦІЙНО

**ПОСТАНОВА
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ**

**Про підсумки парламентських слухань
“Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні”
(Витяг)**

(Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 16. – Ст. 130)

Зважаючи на висновки та пропозиції учасників парламентських слухань “Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні”, Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

8. Рекомендувати Вищій атестаційній комісії України ввести в установленому порядку до Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, спеціальність “Інформаційне право” в галузі юридичних наук.

Голова Верховної Ради України

В. ЛИТВИН

м. Київ, 16 січня 2003 року
№ 441-IV

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 21.05.03 р. № 26-11/5

Про зміну паспорта спеціальності

На підставі постанови Верховної Ради України від 16.01.2003 р. № 441-IV (441-15), рекомендації експертної ради ВАК України з юридичних наук і подання атестаційного відділу суспільних наук президія ВАК України **п о с т а н о в л я є**:

затвердити паспорт спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (юридичні науки).

I. Формула спеціальності:

Зміст спеціальності – теоретичні знання про суспільні відносини, що складаються у сферах державного управління, впливають на процеси суспільного та державного життя, а також безпосередньо пов'язані зі здійсненням органами виконавчої влади та їх посадовими особами адміністративно-правової діяльності із застосуванням форм і методів, що визначені законами та підзаконними актами у сфері державного управління, із використанням адміністративних процедур і проваджень, із захистом прав громадян як суб'єктів адміністративного права.

Зміст підрозділу “фінансове право” – наукові знання про суспільні відносини, що складаються у сфері управління органами публічної влади публічними фінансами. Фінансово-правове регулювання є важливою сферою управління державою комплексом бюджетно-фінансових і кредитних відносин, які складаються на податковій і грошово-платіжній основі, вивчаються наукою фінансового права з метою теоретичного та практичного осмислення явищ і процесів у вказаній галузі.

II. Напрями досліджень:

2.1. Теорія управління; адміністративне право і процес:

1. Теорія державного управління економічними та соціальними процесами в Україні.
2. Теоретично-методологічні основи державного управління і науки адміністративного права.
3. Методологія науки адміністративного права.
4. Наука адміністративного права в Україні та зарубіжних країнах.
5. Адміністративне право і державне управління.
6. Адміністративне право в умовах ринкової економіки.
7. Адміністративно-правова реформа в Україні.
8. Кодифікація й інкорпорація адміністративного права.
9. Реалізація норм адміністративного права.
10. Адміністративно-процесуальне право як галузь адміністративного права.
11. Виконавча влада і державне управління.
12. Галузеве і функціональне управління, державний контроль.

2.2. Фінансове право:

1. Предмет, метод, методологія та система науки фінансового права.
2. Категоріально-понятійний апарат фінансового права.
3. Фінансова діяльність інститутів публічної влади.
4. Предмет, метод, інститути та система фінансового права.
5. Предмет, метод, інститути та система фінансового законодавства.
6. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини.
7. Суб'єкти фінансового права та фінансових відносин.
8. Право на регулювання фінансового контролю.
9. Право регулювання фондового ринку та обіг цінних паперів.
10. Міжнародне фінансове право.

2.3. Інформаційне право:

1. Структура, джерела і методологія інформаційного права та правової інформатики.
2. Правові аспекти формування, розвитку охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.
3. Удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.
4. Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України.
5. Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.
6. Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

III. Галузь науки, з якої присуджуються наукові ступені: юридичні науки.

ДИСЕРТАЦІЙНІ РОБОТИ

зі спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право
(витяг із списку робіт БД НДЦПІ АПрН України “Теми дисертацій з юридичних наук, що захищені та затверджені ВАК України у 2004 році”)

Тема дослідження	Виконавець	Науковий керівник	Організація, де захищалася робота
<i>КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ</i>			
Організаційно-правові засади участі органів внутрішніх справ України у міжнародній правоохоронній діяльності	Леженіна Ольга Ігорівна	Бандурка Олександр Маркович	Національний університет внутрішніх справ
Адміністративно-правові проблеми відповідальності працівників органів внутрішніх справ	Колюка Микола Миколайович	Битяк Юрій Прокопович	Національна юридична академія ім. Яр. Мудрого
Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів державної податкової служби України	Руснак Юрій Іванович	Шамрай Василь Олександрович	Національна академія державної податкової служби
Адміністративно-правові заходи забезпечення прав платників податків	Мулявка Дмитро Григорович	Шамрай Василь Олександрович	Національна академія державної податкової служби
Адміністративно-примусова діяльність підрозділів ДАІ	Гаркуша Анатолій Володимирович	Шкарупа Віктор Костянтинович	Національна академія державної податкової служби
Організаційно-правові засади проходження державної служби працівниками ДПС України	Артеменко Олена Вікторівна	Шкарупа Віктор Костянтинович	Національна академія державної податкової служби
Адміністративно-правові основи діяльності приватних охоронних структур та їх взаємодія з ОВС України	Сачаво Андрій Григорович	Олефір Віктор Іванович	Національна академія внутрішніх справ України
Правове регулювання відомчого фінансового контролю в системі МВС України	Борець Лариса Василівна	Калюжний Ростислав Андрійович	Національна академія державної податкової служби
Правові засади формування та використання місцевих фінансових ресурсів в Україні	Нестеренко Алла Станіславівна	Савченко Леся Анатолівна	Одеська національна юридична академія
Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу	Рудой Катерина Миколаївна	Комзюк Анатолій Трохимович	Національний університет внутрішніх справ

До відома читачів

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ !

Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України (НДЦПІ АПрН України) разом з Апаратом Верховної Ради України, Верховним Судом України, МВС України та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування здійснює планові науково-дослідні роботи та розробки за господарськими договорами й зовнішньоекономічними контрактами правових проблем щодо сфери інформації, інформатики та інформатизації, які спрямовані на побудову в Україні е-середовища.

За результатами робіт за 2001 – 2005 роки НДЦПІ АПрН України на базі аналізу й узагальнень, систематизації міжнародної та вітчизняної практики, оцінки тенденцій, що намітилися, розробив та видав ряд матеріалів, які мають теоретичне та практичне значення у зв'язку з проблемами нормативного та організаційного упорядкування суспільних інформаційних відносин щодо політичної, економічної, фінансової, банківської, технологічної, екологічної, медичної, освітянської, культурної, виробничої, інформаційної, правоохоронної та іншої діяльності.

Результати досліджень призначені для науковців і практиків для подальшого опрацювання загальних і спеціальних питань інформаційного законодавства та підтримки інформаційної безпеки держави. Вони будуть корисними для студентів, аспірантів юридичних та інших навчальних закладів при вивченні проблем у галузі інформації, інформатики, інформатизації та інформаційного права, а також при розробці науково-практичних посібників та рекомендацій щодо боротьби з комп'ютерними правопорушеннями в умовах просування країни до інформаційного суспільства.

Перелік результатів науково-дослідної роботи та видань НДЦПІ АПрН України у 2001 – 2005 роках

№ з/п	Автор (колектив авторів), найменування, назва джерела	Проблематика дослідження	Тип видання
1	Правова інформатика / Швець М.Я., Брижко В.М, Калюжний Р.А., Саницький В.А., Клімашевська Ю.А., Задорожня Л.М. та ін. // За ред. Швеця М.Я. та Калюжного Р.А. – К.: ІВА, 2003	Щодо системної інформатизації законодавчої, правоохоронної, судочинної діяльності	Монографія, 168 с.
2	Інформатизація, право, управління: організаційно-правові питання / Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. // За ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: АПрН України, 2002	Щодо інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення	Монографія, 191 с.
3	е-будущее и информационное право / Брыжко В., Цимбалюк В. и др. // Под ред. Калюжного Р.А., Швеца Н.Я. – К.: “Интеграл”, 2002	Щодо кодифікації інформаційного законодавства України	Монографія, 264 с.
4	Інформаційне суспільство. Дефініції / Брижко В., Цимбалюк В. та ін. // За ред. Швеця М.Я., Калюжного Р.А. – К.: “Интеграл”, 2002	Щодо термінів та понять у інформаційній сфері	Словник, 220 с.

5	Інформаційно-пошукова система “Термінологія законодавства” / Швець М.Я., Севастьянов В.Ф., Дорогих С.О. та ін. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2002	Щодо систематизації інформаційного законодавства	Посібник, 25 с.
6	Інформаційно-пошукова система “Законодавство” / Севастьянов В., Швець М., Слюсар В., Дорогих С. – К.: ІВА, 2002	Щодо правової інформації	Посібник, 103 с.
7	Комп’ютерна злочинність / Романюк Б.В., Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. та ін. – К.: АТІКА, 2002	Щодо питань інформаційної безпеки	Посібник, 240 с.
8	Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / Цимбалюк В., Брижко В., Калюжний Р. Швець М. та ін. – К.: ІВА, 2003	Щодо теорії інформаційної культури	Монографія, 240 с.
9	Правовий механізм захисту персональних даних. Брижко В.М. / За ред. Швеця М.Я., Калюжного Р.А. – К.: Парламентське видавництво, 2003	Щодо упорядкування інформаційних відносин у сфері персональних даних	Монографія, 124 с.
10	Інформаційно-пошукова система “Законодавство”. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD, понад 120 тис. документів	
11	Інформаційно-пошукова система “Термінологія законодавства”. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD, понад 16 тис. термінів	
12	Інформаційно-пошукова система “Дисертаційні дослідження”. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD	
13	Автоматизоване робоче місце “Кримінолога - аналітика”. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD	
Видання 2004 року			
14	Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2004 / www.bod.kiev.ua	Історія, діяльність, впроваджені проекти тощо	Презентаційний буклет, 4 арк.
15	Організаційно-правові питання захисту персональних даних: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Брижко В. НДЦПІ АПрН України. – К., 2004	Щодо питань упорядкування суспільних інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних	Дисертація, 251 с.
16	Тезаурус EUROVOC: автоматизована інформаційно-аналітична система порівняння законодавства України із законодавством країн ЄС / За ред. академіка НАН України В.Я. Тація та академіка АПН України В.О. Зайчука. – К.: Парлам. вид-во, 2004	Українська версія багатомовного тезауруса EUROVOC Європейського парламенту, що визнаний міжнародним стандартом	Посібник, 383 с.
17	Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності / Під науковим керівництвом та редакцією В. В. Дурдинця та В. О. Зайчука. – К.: Парлам. вид-во, 2004	Щодо теоретичних і практичних питань у запровадженні інформаційних систем і технологій	Монографія, 520 с.

18	Системна інформатизація виборчих і референдумних процесів в Україні / Фурашев В.М., Коваль М.І., Маглюй С.А. – К.: Парлам. вид-во, 2004	Щодо теоретичних і практичних питань у запровадженні інформаційних систем і технологій	Монографія, 608 с.
19	Основи інформаційного права України / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін. // За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – К.: Знання, 2004	Щодо особливостей нового соціально-юридичного феномену – інформаційного права	Навчальний посібник, 274 с.
Видання 2005 року			
20	Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2005 / www.bod.kiev.ua	Щодо досліджень в галузі правової інформатики, діяльність, впроваджені проекти і публікації тощо	Буклет, 4 арк.
21	Правова інформатика. У 2-х т. / М.Я. Швець, В.М. Брижко, Л.М. Задорожня, Ю.А. Клімашевська, М.І. Коваль, В.М. Фурашев, В.Г. Хахановський, В.С. Цимбалюк та ін. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – Т. 1.	Щодо питань запровадження інформаційних систем і технологій у законотворчій, правозастосовній, правоохоронній, судовій та правоосвітній діяльності	Підручник, 416 с.
22	Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє / Фурашев В.М., Ланде Д.В., Григор'єв О.М., Фурашев О.В. – К.: Інжинірінг, 2005.	Щодо окремих теоретичних і практичних питань побудови і розвитку електронного інформаційного суспільства в Україні	Монографія, 164 с.
23	Проблеми інформаційного права та правової інформатики / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, Ю. Базанов // За ред. члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – 2-е вид., доп. – К., 2005 р.	Щодо стану і перспектив державної інформаційної політики та системної інформатизації.	Наукове видання, 298 с.
24	Питання вдосконалення законодавства України у сфері інформації та інформатизації / Задорожня Л.М., Коваль М.І., Брижко В.М. // За ред. члена-кореспондента АПрН України М.Я. Швеця. - К.: “Футарі-Прінт”, 2005 р.	Щодо аналізу та удосконалення законодавства України в контексті гармонізації із законодавством ЄС	Додаток до журналу “Правова інформатика”, 31 с.

Якщо Вас, шановні читачі, зацікавило те або інше видання, звертайтеся за адресою:

01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В.
Науково-дослідний центр правової інформатики
Академії правових наук України
Тел.: 234-94-56; тел./факс: 234-55-60

РЕЦЕНЗІЯ на монографію

В.М. Фурашева, Д.В. Ланде, О.М.Григор'єва, О.В. Фурашева:

***“Електронне інформаційне суспільство України:
погляд у сьогодення і майбутнє”***

Монографія, що рецензується, охоплює найважливіші аспекти та етапи побудови і розвитку інформаційного суспільства в нашій державі: сучасний стан, процеси, перспективи, можливі преференції та загрози.

Незважаючи на те, що у світі спостерігається активізація наукових досліджень і розробок у цій сфері, треба зазначити, що ця наукова робота є однією з перших в Україні, де реалізована спроба комплексного охоплення проблематики інформаційного суспільства.

Автори даної роботи вибрали як об'єкт досліджень інформаційне суспільство, в якому питання передачі, обробки і збереження інформації базуються на сучасних досягненнях у галузях обчислювальної техніки та телекомунікацій. Тому доречне поняття, яке ввели та яким оперують автори – “електронне інформаційне суспільство”, насамперед як суспільство, яке передає і накопичує в електронному вигляді інформацію, що породжується під час його життєдіяльності, забезпечує первинну її обробку, перетворюючи цю інформацію на знання.

Спираючись на аналітичні узагальнення щодо електронного інформаційного суспільства, подій та процесів, що відбувалися у сфері інформатизації в нашій країні за всі роки її незалежності, автори визначають практичні кроки до прискорення побудови такого суспільства в Україні.

Треба зазначити про доречне застосування авторами методології системного поєднання механізмів функціонування законодавчих, програмно-технічних та організаційних складових державного управління.

Поряд з комплексністю проблем, що розглядаються, треба зауважити, що ряд питань, означених у монографії, на мій погляд, потребує більш детального розкриття. Це, насамперед, проблематика, що стосується економічного аналізу та обґрунтування. Можна побажати авторам продовження досліджень у цьому напрямі, залучення до роботи провідних фахівців.

Разом з цим, вважаю, що монографія, яка має чітку структуру та логіку викладення, може бути прикладом комплексного методологічного підходу до вирішення поставлених питань щодо побудови електронно-інформаційного суспільства, розвитку інформатизації та державного управління в Україні. З іншого боку, вказані авторами практичні шляхи побудови та розвитку електронного інформаційного суспільства в Україні роблять цю наукову працю актуальною. Результати цієї роботи будуть корисними для керівників і фахівців у галузях інформаційних технологій, зв'язку та державного управління.

Вважаю, що монографія В.М. Фурашева, Д.В. Ланде, О.М.Григор'єва, О.В. Фурашева “Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє” має значну наукову та практичну цінність і може бути рекомендована до публікації.

**Член-кореспондент АПрН України,
професор, доктор економічних наук,
заслужений діяч науки і техніки України**

Швець М.Я.

РЕЦЕНЗІЯ на дослідження

Л.М. Задорожньої, М.І. Ковалю, В.М. Брижка
/ за ред. члена-кореспондента АПрН України М.Я. Швеця:

“Питання вдосконалення законодавства України у сфері інформації та інформатизації”.

У дослідженні, що рецензується, аналізується стан інформаційного законодавства України, дається коротка анотація базових законів у сфері інформації, інформатики та інформатизації, що регулюють найбільш загальні аспекти суспільних відносин. Розглядається видове законодавство, до якого належать законодавчі акти, що регулюють певного виду інформаційні відносини та відносини у сфері інформатизації. Сформульовані основні можливі напрями удосконалення законодавства України у інформаційній сфері у контексті необхідності його гармонізації з відповідним законодавством Європейського Союзу.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що сучасний стан правовідносин у сфері інформації, інформатики та інформатизації зумовлює необхідність критичного його осмислення з точки зору єдиної державної інформаційної політики та розробки відповідних правових механізмів, що направлені на реалізацію положень, закріплених Конституцією України, у всіх сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави. Це також пов'язано із питаннями процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Співтовариства, початком якого стала Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами від 14.06.1994 р., а також перелік завдань, окреслених в Указах Президента України “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” від 11.06.1998 р. та “Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу” від 14.09.2000 р., у Посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 рр.”.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що здійснено огляд інформаційного законодавства та його структуризацію з метою подальшого упорядкування усіх можливих інформаційних відносин в обсязі кодифікованого акта України.

Практична значимість розкритих у дослідженні положень та пропозицій полягає у тому, що вони можуть бути корисними при законодавчій, судовій та правозастосовній діяльності, для широкого кола науковців щодо удосконалення питань правового упорядкування суспільних інформаційних відносин у сфері інформаційного права та правової інформатики в умовах формування електронно-інформаційного середовища та просування країни до інформаційного суспільства.

Результати роботи також можуть бути використані для удосконалення підготовки кадрів органів державної влади та взаємодії правоохоронних органів з організаціями, установами та підприємствами у боротьбі з правопорушеннями в інформаційній сфері.

З огляду на вищевикладене вбачаються обґрунтованими розробка і прийняття єдиного документа в інформаційній сфері – кодифікованого акта щодо сфери інформації, інформатики та інформатизації з урахуванням особливостей сучасного соціально-економічного та духовного розвитку країни. Інформаційне та інформатизаційне законодавство має формуватися як система взаємопов'язаних правових норм, що

базується на відповідних положеннях Конституції України, розмежуванні повноважень у цій сфері між гілками влади та державними органами, узгоджується з українським законодавством в інших галузях права.

Висновок: зазначене дослідження є актуальним і може бути рекомендовано до видання та поширення серед фахівців у законодавчій, судовій та правозастосовній діяльності, а також для широкого кола науковців.

**Доктор юридичних наук,
професор,
начальник кафедри Національної
академії внутрішніх справ України**

Р.А. Калюжний

Про редакційну колегію:

Голова редакційної колегії – **М.Я. ШВЕЦЬ**, професор, член-кореспондент АПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; *заступники голови редакційної колегії*: **В.М. БРИЖКО**, кандидат юридичних наук, заслужений винахідник республіки, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; **М.І. КОВАЛЬ**, кандидат економічних наук, заслужений економіст України

Науковці з юридичних наук: **В.Д. ГАВЛОВСЬКИЙ**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; **А.П. ЗАКАЛЮК**, професор, академік АПрН України, заслужений діяч науки і техніки України; **Р.А. КАЛЮЖНИЙ**, доктор юридичних наук, професор, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; **О.Л. КОПИЛЕНКО**, професор, академік АПрН України; **О.Д. КРУПЧАН**, кандидат юридичних наук, член-кореспондент АПрН України; **О.П. ОРЛЮК**, доктор юридичних наук, доцент; **О.В. ПЕТРИШИН**, професор, академік АПрН України; **В.М. ПОПОВИЧ**, доктор юридичних наук, професор; **Б.В. РОМАНЮК**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **М.Я. СЕГАЙ**, професор, академік АПрН України; **В.М. СЕЛІВАНОВ**, професор, член-кореспондент АПрН України; **Ю.М. ТОДИКА**, професор, академік АПрН України; **В.Г. ХАХАНОВСЬКИЙ**, кандидат юридичних наук, доцент; **В.С. ЦИМБАЛЮК**, кандидат юридичних наук, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; **В.К. ШКАРУПА**, доктор юридичних наук, професор.

Науковці з економічних наук: **І.Б. ЖИЛЯЄВ**, кандидат економічних наук, **Л.М. ЗАДОРЖНЯ**, кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України.

Науковці з технічних та математичних наук: **В.В. БОНДАР**, начальник Управління стратегії розвитку інформаційних ресурсів та технологій Кабінету Міністрів України, **О.В. ГЛАДКІВСЬКА**, кандидат фізико-математичних наук; **І.О. ЗДЗЕБА**, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого; **І.В. СЕРГІЄНКО**, професор, академік НАН України; **В.М. ФУРАШЕВ**, кандидат технічних наук, доцент, лауреат Премії Ради Міністрів СРСР.

Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

Листування з читачами – тільки на сторінках журналу.

Статті видаються в авторській редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 8254 від 22.12.2003 р., видане

Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

Розробник електронного варіанту журналу – Олексій Базанов.

Виготовлено з оригінал-макета НДЦПІ АПрН України в друкарні Київської філії державного підприємства Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України.

01103, м. Київ, бул. Др. Народів, 28.

ШАНОВНІ ДРУЗІ !

Журнал “Правова інформатика” видається у двох варіантах –
паперовому та електронному.

Зі змістом матеріалів, що розміщені в журналі, Ви маєте можливість ознайомитися наступним чином:

1) зі скороченим змістом матеріалів можна ознайомитися, відвідавши сайт Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України: ***www.bod.kiev.ua***
або безпосередньо – електронну версію журналу:

www.bod.kiev.ua/jurnal;

2) електронний варіант на CD-ROM, крім повного варіанта журналу “Правова інформатика”, містить додатки: бази даних “Законодавство”, “Законопроект”, “Київ”, “Крим” (160000 документів), “Термінологія законодавства України” (22000 термінів), багатомовний тезаурус “EUROVOC” та інформацію про дослідження з проблем держави і права.

Тираж електронного видання: 1000 прим.

Замовити передплату на електронний варіант журналу “Правова інформатика” та вказані бази даних можна за телефоном: **234-55-60.**

Для передплатників журналу встановлення та обслуговування баз даних “Законодавство”, “Законопроект”, “Київ”, “Крим” з активованим щоденним поновленням по e-mail або FTP – за пільговими цінами;

3) паперовий варіант журналу “Правова інформатика” тиражується в обмеженому обсязі. Телефон для довідок: **234-94-56.**